ధర్మచక్రము

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

పబ్లిషర్:

వి. వరలక్ష్మి

మారుతీనగర్, విజయవాడ - 2.

ఆరవముద్రణము
ప్రతులు ౧౦౦౦

వెల రు ౩—౦—౦

1956

సరలక్ష్మీ ముద్రాశాల,
విజయవాడ-2.

అంకితము

శుక్ర బృహస్పతులు

వసిష్ఠ సుమంత్రులు

కృష్ణ విదురులు

రాక్షస చాణక్యులు

అక్కన్న మాదన్నలు

నెహ్రూ పటేలులు

పట్టాభి ప్రకాశములు

ఈ రీతి జంట జంటలుగాఁ దీర్చు

భారత జాతీయ మంత్రిభావమునకు

ఈ గ్రంథములోని

చారిత్రాత్మక విషయము లన్నియు

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు, M. A. B. L., గారి

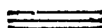
Early History of South India

అను గ్రంథమునుండి గ్రహింపబడినవి.

ధర్మచక్రము

ప్రథమాధ్యాయము

అది కాళరాత్రి. విజయపురి యంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. నలువైపుల నున్న పర్వతములమీఁద నున్న మందిరములలో రక్షకభటులుకూడ మాఁగన్ను పెట్టుచున్నారు. ఆకాశమునందు నల్లనిమబ్బులు జడలు విరియఁబోసికొని వెనుదిరిగిన వర్షాశ్రీవలె నయననక్షత్రకాంతి గోచరింపనిచ్చుట లేదు. నాల్గుకొండలను పొడిచి పట్టుకొన్నట్లు జలధరాంధకారేందిర విజృంభించెను. ఆ కటికచీకటిలో నిది రాచనగరు, నిది విహారములు, ఇది నాగార్జునకొండ, ఇది కొండపైని రాచ

నగరు, ఇది పశ్చిమ ద్వారము, ఇచ్చట నెవరో మహారాణివంటి స్త్రీయొక్క రహస్యాజ్ఞచేత విశ్రముఁడైన రక్షకభటుఁడు ద్వారము తెఱచుట, యాప్రాకారపరిద్వారమునుండి స్నిగ్ధసోపానములవెంట నామహారాణి కృష్ణరేవులోనికి దిగుట యేమియుఁ గనిపించుటలేదు. ఆమె రేవునందు సూటిగ దిగక, దక్షిణాభిముఖముగాఁ జాల యెడమగఁ బోయెను. అసలే నిర్జనమైయున్న యాస్థల మప్పుట మఱియు నిర్జనముగా నయ్యెను. ఆనాఁడు రేవునం దొక్కపడవయు లేదు. పూర్వపుదెసనుండి వచ్చు కృష్ణాతటిని యచ్చటఁ గొంతదూరము దక్షిణముగాఁ బ్రవహించి, మఱల మలుపు తిరిగి, పర్వతపశ్చిమభాగమువెంట నుత్తరాభిముఖముగాఁ బోయి విజయపురపర్వతములు దాటిన తరువాత వాయవ్యదిశగాఁ బ్రవహించుచున్నది. నాగార్జునకొండ చివరఁ గృష్ణాభవాని మలుపుతిరిగినచోట నా మహారాణి నిలచెను. ఆమె యొక్కర్తుకయే కాదు. వెంట నొక పరిచారికయు నుండెను. ఆ పరిచారిక చెకుముకిరాయి గీసి మిణుగురుపురుగు మెఱసినంతటిమాత్రపు వెలుఁగుకలిగించెను. ఒక్కనిమేషములోఁ గృష్ణానదిలోనుండి యట్టిమెఱుపే మఱియొకటి కలిగెను. వారచ్చటనే నిలుచుండిరి. ఓహో చమత్కారము! పరమమైన గాఢాంధకారములో వెలుగురేకల జ్యోతిస్తారతమ్యము! ఘెఱసవ్వడి వినసీని యొక్క గంభీరఝుంఝామధ్యమున నొక సన్నని సవ్వడి చారవ చేసికొని ప్రత్యేకముగా వినిపించుట తొలఁకువతో నీటిలో సడి కలుగకుండ నెమ్మదిగాఁ దీసిన తెడ్డ జాగ్రత్తయైన కదలికవలన తొలఁగిన నీటిపనల చిఱుసవ్వడి

వారి చెవులు గుర్తుపట్టెను. ఒడ్డునకుఁబడవపలెఁ జేరిన యొకనల్లని చీకటిముద్ద, యందునుండి యిద్దరు వ్యక్తులు దిగి యొడ్డునకు వచ్చుట, వచ్చిన యొక వ్యక్తి చేతిలో నొక పసికూన, నెత్తుర్తి కందుపెట్టిన సన్నని కేక, ఆ కేకసవ్వడిని గాలి తరగలమీఁద దొరలిపోకుండ నా వ్యక్తి క్రమ్ముకొన్న దుప్పటి– అదృష్టవశమున వాయువు కృష్ణ కెదురు పోవుచుండెను. ధ్వని యుత్తరాభిముఖముగాఁ బ్రసరించదు. ఎగువకును బోదు. ఆ పుట్టిన సన్నని ధ్వనితరంగ మచ్చటనే స్తంభించిన ట్లుండెను. రాణి చేయి చాపెను. ఆ వ్యక్తి శిశువును రాణి చేతిలో నిడుటకు జాగు చేసెను. రాణి తనచేతిలో నున్న బంగారునాణెముల సంచి చేతి కందీయఁబోయెను. ఆ వ్యక్తి యిట్లనెను. 'అమ్మా! ధనము కోసము కాదు. ఈ బిడ్డ నాబిడ్డ కాదు. నేను నాబిడ్డ యని చూచుకొనునంత ధైర్యము నాకు లేదు. చంపునంత కటిక తనము లేదు. నాబిడ్డ నేమి చేసెదవో చెప్పుము. నా బిడ్డను మరల నన్నుఁ జూడనిత్తువా? నేను నేరుగాఁ జూడలేను. నేను జూచుటకు నీవే సాయపడవలెను" అని యేడ్వ నారంభించెను. ఆ రాణికిఁ బ్రతినిమేష మచట ముండ్లమీఁద నుండినట్లుండెను. మాటలు పెరిగిపోయినకొలఁది కాలము విశ్వసింపరానిది. ఆమె యుద్వేగ మెక్కువాయెను. అంతదూరము వచ్చి శిశువును వదలలేని యాతల్లి ప్రతిమాటను రాణి యంగీకారమే చూపెను. చినబు కేడాది పోయిన తరువాత రహస్య గోపనమున భద్రము కలుగనిచో నా శిశువు తల్లి యా రాణి యంతఃపురమునకు వచ్చినచో, మొదటిసారి తన

శిశువును మఱలఁ జూడవచ్చు నని యంగీకరించి యనుజ్ఞా పత్రముగా రాణి తనచేతి కాజుబొంటు నా తల్లి చేతిలోఁ బెట్టెను. అప్పటికిని శిశువు రాణి చేతిలోనికి వచ్చినప్పుడు పదిలోకాంతమనస్సులు, వంకపోతిళ్ళపై ముద్దులు. కాలము దూసిన కత్తితో నిలువఁబడిన రక్షకయోధునివలెఁ దీక్షమూర్తి యగు చుండెను. రాణి శిశువుతో వెనుకకు మఱలెను. బంగారు నాణెముల సంచి తల్లి చేతిలో బెట్టనే లేదు. మఱలఁ దానే తెచ్చుకొను చుండెను. వెనుకకుఁ దిరిగిపోయి యీయవలెనను కొన్నది. కాని కాలపురుషుఁడు ప్రమాదములలోని సత్తువను లాగివేసెను. పరిచారికను బొమ్మనెను. దాని చాచని చేతిలో భయదేవత తాండవించెను. ఇంతలో నదీతరంగములమీఁదఁ దొల్లిటికన్న నెక్కువ నిశ్చయముగాఁ బడవ పోవుచున్న సవ్వడి వినిపించెను. నావ పైడికోసము ప్రతీక్షయే చేయలేదు. వారికిఁ బైడిమీఁది యాస లేదు. శీలరక్షణమే ముఖ్యకర్తవ్యముగా నున్నది. అందులో భ్రూణహత్యాదోషము తొలఁగించినది. శిశువు చక్రవర్తి కావచ్చును. రాణికిమనస్సులో నామాతృదేవియందు గొంచెము కరుణ కలిగెను. తత్పూర్వము తల్లికి. బిడ్డకును తుది-చీటి యని చేసికొనిన నిశ్చయము కొంచెము సడలి, రహస్యగోపననీతి జీవితాంతము భారపడవలసినదిగా తోఁచెను. ఇంతకు నిది మగశిశువా? ఆడశిశువా? పరిచారిక తడవిచూచినది. ఇద్దఱును మగశిశు వని పొంగుకొనిరి. వారిద్దరిచేతులు కలియుటలో నది మగశిశు వన్న దొక్క మహానందము తమ నీతిపరీపాకము కదలిన కదలికలో వారి ముంజేతులమీఁదఁ దగిలిన గాలికిఁ గొంత వెచ్చదన మప్పుడెక్కెను. ఆతల్లి పదునాలుగేండ్ల బాలిక.

ఆ చిన్నిగుండెలో నంత మాతృత్వ మిట్లు భాసించెను? బంగారమువీఁద నాశలేని యీ రహస్యసంతానానురాగ మెట్టి చిత్రము కలదో? ఆ తల్లికిని, యీ కొడుకునకుఁ గాకుండఁ జేయరాదు. ఈ శిశు వంతిపురము చేరువఱకు నేడ్వకుండ నుండునా? ఆ రాణియెదలోని యూహాపరంపర తీవ్రమై నిస్తబ్ధమయ్యెను. ఆమెపాదములుమాత్రమే నడచుచుండెను. ఆమె చరణాంబుజములక్రింద సన్నపిరాలు గ్రుచ్చుకొనుచుండెనో! అంతకుమున్న నిశాపూర్వభాగమంతయుఁ బడుచున్న తుప్పరచేతఁ దడిసిన నేలయు, రాలును జూచ్చునేమో! ఆమె శరీరములోని నరముల కంపనముల కదలికయు బహిఃపరిస్థితుల నని గ్రహించు నభిజ్ఞయుగాక యామె చైతన్యభావప్రపంచమున లేదు. ఆమె కొక్కటియే తెలియును. శిశువుతో ముగ్గురు కృతాభిషేకమైన మాతరీదేవి యంతిపురము జేరిరి. మాతరీదేవి కన్నులలో సర్వప్రాణములుగా నున్నయట్టి జీవితసర్వస్వముగాఁ గదలుచున్న చేతులతోఁ బొత్తిళ్ళగుడ్డ లెడలించి శిశువువంకఁ జూచెను. మగశిశువు. శిశువును దెచ్చిన రాణియైన వదినగారి పాదాబ్జములమీఁద కృతాభిషేకయైన మాతరీదేవి మోకరిల్లెను. అంతకుఁబూర్వ మెంత నిశ్శబ్దతయో తదారభ్య అంత నశబ్దత. ఇక్ష్వాకుప్రభువుల యంతిపురమునఁ బట్టమహిషి మాతరీదేవికిఁ బుత్రోదయ మైన దన్నమాట గుప్పుమనెను. శిశువును బోరుకాడింపఁ గాచఁబడిన ఏళ్ళగంగాళముల క్రింద యగ్నిహోత్రజ్వాలలు పెల్లుశేకి యంధకారములువిరియించెను. ఈ వార్త పలుచోట్లఁ బహువిధములుగా ప్రసరించెను.

మఱునాడు సూర్యోదయ మయ్యెను. కడచిన రాత్రి క్రమ్మిన మొయిళ్ళన్నియు నవి నిజమైన మొయిళ్లు కావు

కాబోలు, ఇక్ష్వాకు చక్రవర్తి శ్రీవాశిష్ఠీపుత్రశాంతిమూల మహారాజునకుఁ బురుషసంతానము లేదన్న యాంధ్రసామ్రాజ్య వినాశమేఘములు కానవలయును, ప్రొద్దునసే విచ్చిపోయెను. ఈవార్త నలుదెసల నలుగుబడి విధములైన యూహలకుఁ జోటిచ్చెను. ఆనెలలనుండి రాణి గర్భవతి యని వదంతి. గర్భవతియైన రాణిని జూచినవారు లేరు. చూచిన యొకరిద్దఱు కడచిన కొలఁదిదినములలో నవమాసపూర్ణగర్భిణిగా రాణిని గుఱుపట్టలేక పోయిరి. ఇది యేదో కైతవప్రక్రియ. ఈయూహ విజయపురమునఁ గొనసు చెవులుపగా నడచుండఁ దోఁచినను రాజభీతిచేతను, మహారాజసోదరి శాంతిశ్రీదేవియందలి గౌరవాభిమానములచేతను జనులమెడఁదలలో నొదిగి యొదిగి లేఁట్లే యమ్యెను. శిశూదయమైన సుఖునాఁడు కాదుకదా, పదినెలముల పురుడు వెళ్ళినఱకు శిశువు నెవ్వరును జూడనేలేరు. చక్రవర్తికిఁగూడ పదునొకండవనాఁడే దర్శనము. చక్రవర్తితన యగ్రసోదరియైన శాంతిశ్రీదేవిమాట దాఁటలేఁడు. రాజ్యము మీఁద వాశిష్ఠీపుత్రుఁడు చక్రవర్తి. అంతఃపురములో శాంతిశ్రీ చక్రవర్తిని. మాఠరీదేవి కృతాభిషేక పట్టపురాణి. అంతే.

మహాసేనాపతి మహాతలవరమహాస్కంధసేనానాయకుఁడు చక్రవర్తి యగ్రసోదరియైన శాంతిశ్రీదేవిభర్త. ఆయన పూగీరాష్ట్రాధిపతి. ఆయన సౌధము శిథిలము కాని యొక్కటే గొప్పదైన బౌద్ధవిహారము ప్రక్క నున్నది. శాతవాహనులు సనాతనధర్మాభిలాష కలవారైనను బౌద్ధమతమును బోషించుచునే వచ్చిరి. విజయపురి పడమటి దిక్కున కృష్ణానది 'పొలుకొనియున్న' గిరికి నాగార్జునకొండ యని పేరు వచ్చుటకు శాతవాహను లాచార్యనాగార్జునకు నచ్చుట విహారము

నిర్మించి యిచ్చుటయే కారణము. కాని, శాతవాహనుల రాజ్యము శిథిలమై యిక్ష్వాకువంశస్థాపిః శాంతమూలుఁడు బౌద్ధమతమునుదండించెను. శాంతమూలునినాఁడు బౌద్ధభిక్షువు లణఁగఁద్రొక్కబడిరి. విహారములు శిథిలము లాయెను. స్తూపములు ధ్వంసితములాయెను. శాంతిశ్రీ బౌద్ధమతాభిమానురాలు. కొంద ఱామెది బౌద్ధమత మనియే చెప్పుకొందురు. కాని యది పైకి పొక్కని విషయము. తత్సౌధసమీపమునం దున్న యా యొక్క విహారమే శాంతిమూలుని కోపాగ్ని కింధనము కానిది. ఆమె భర్తయైన మహాస్కంధుడు సుక్షత్రియుఁడు. చక్రవర్తి వలెనే బ్రాహ్మణ మతాభిమాని. ఆయింట నానాఁడు మహోత్సవము జరిగెను. మహాస్కంధుఁడు బ్రాహ్మణులకు గోదానములు చేసెను. పసిండినాణెము లొసంగెను. ముత్తయిదువులకుఁ జీరలు పంచిపెట్టెను. శాంతిశ్రీదేవి బౌద్ధ భిక్షులకు తన విజయముతోఁ గ్రొత్తవారికి భద్రీకరణము చేయించెను. మఱికొందఱకు బూటబత్తెములిచ్చెను. ఒకరిద్దఱు శ్రమణులకు కావిశాటు లిచ్చెను. ఆ సేనాపతి సౌధమంతయు మహానందతరంగడోలాయమానముగ నుండెను. వీరికి నాఁటి కిద్దఱు పురుషసంతానము. పెద్దవానిపేరు విష్ణుశ్రీ. అతనికిఁ బదియేండ్లు. రెండవవాఁడు స్కందసాగరనాగుఁడు. అతని కేడేండ్లు. మఱల నిప్పటివఱకు సంతానములేదు. ఆ కొడుకు లిద్దఱును ఇక్ష్వాకు రాజవంశయోగ్యవారవాణశిరస్త్రాణభూషితులై సౌధముచుట్టునున్న మహోద్యానమున క్రీడాపర[illegible]లై దూసిన యాకుదూయక, త్రుంచినపూవు త్రుంచక [illegible] చేత లాలింపఁబడుచుండిరి.

రాజాంతఃపురప్రాసాదశ్రేణి ప్రాచీదిశయందు వేఱొక చిన్న రాజసౌధ మున్నది. దానియందు రాచకన్యయు, సామాన్యమైన కవయిత్రియు నగు రాకుమారి నివసించుచున్నది. అది చక్రవర్తి శాంతిసూరాఖ్యుని ద్వితీయకుమారి బ్రాహ్మిశ్రీదేవి సౌధము. బ్రాహ్మిశ్రీదేవి అప్సరస. నాగకన్య, నాతికృశ, పొడగరి, ఆమె నాసిక లవంగికాలంకృతము. ఆమె నేత్రములు ఒక నల్ల సీతాకోకచిలుకల పొడుగైన రెక్కలు. ఆమె ఫాలము చేసినారో కృష్ణానదీ తీరముల సన్నని యిసుక పొందికగల గాలివీచిన సన్నటి తరగలతో కళకళలాడుచుండె. ఆమె కనుబొమలు చెంపలనుండి భ్రూమధ్యమున గలసికొన్నవో యన్నట్లు మానినియమ్మ తుమ్మెద రెక్కలవలె నుబుకులై యుండెను. ఆమె సౌందర్యము విజయపురి నేత్రసరోజనీరాజనప్రాయము. ఆమె సౌధము రాజసౌధముల కింత దూరముగా నుండుటకుం గారణ మామె స్వాతంత్ర్యశీలము. మహామండలేశ్వరులు పలువురు ఆమెయందు కౌతుకశ్రీయుతులైరి. ఆ బ్రాహ్మి సామ్రాజ్యమును నిరాకరించి యొకపండితుడైన దరిద్ర క్షత్రియ యువకుని వరించెను. చక్రవర్తి యంగీకరించ లేదు. శాంతిశ్రీ యాకాంక్షానము సహించెను. మాతృదేవిమాటకు నెదురు లేదు. ఆ క్షత్రియుండు మహాసాహిత్య చక్రవర్తి శాలివాహన సప్తశతి సంకలనకర్తయైనవాడు. సుబంధు, భాసుల కావ్యపిపాసి. ప్రాకృతకవితారహస్యవిజ్ఞాని. అందగాండ్రలో నందగాడు. అందుచేత తనకీడైన, సరిరాచరికపు గౌరవమునకు తగనివాడని నిరాకరించినను క్షత్రియవంశజన్ముడగుటచేతం దుదకుఁ జక్రవర్తి యంగీకరించెను. వారి సౌధము పట్టణబాహ్యోద్యానగత మగుట కిది కారణము. బ్రాహ్మిశ్రీ

చక్రవర్తికంటె, చిన్నది. శాంతిశ్రీ పెద్దది. చక్రవర్తి కప్పటికి నలుబదిరెండేండ్ల వయస్సు. బ్రాహ్మశ్రీ యిరువదియేండ్ల బాలిక. శాంతిశ్రీదేవి చక్రవర్తికంటె నాలుగేండ్లు మాత్రమే పెద్ద. ఇక్ష్వాకులు చక్రవర్తులై యిప్పటికి నలుబదేండ్లు కాలేదు. తత్పూర్వము శాతవాహనులకు సామంతులై యుండిరి. శాతవాహన చక్రవర్తి యజ్ఞశ్రీని బాహుద్రోహి పులమావి రాజ్యమాక్రమించినతరువాత శాతవాహనుల బలము తగ్గిన దని తెలిసికొని యిక్ష్వాకు రాజైన శాంతిమూలుండు విజృంభించి తన ప్రతాపము చేత బులమావిని దండించి చక్రవర్తి యాయెను. శాంతిమూలునకు దశబాహుబలుఁడైన ప్రాగ్[illegible]తో కలదు. మహాక్షత్రపులతో సంబంధము కలదు. పశ్చిమదేశమున వనవాస నగరాధిపతులైన చుటువంశీయులతో సంబంధము కలదు. కదంబులతోఁ జుట్టరికములు కలవు. ఈ చుట్టరికముల బలముచేతను, తన ప్రతాప శౌర్యధైర్యముచేతను శాంతిమూలుండు నాలుగేండ్ల క్రిందటనే దక్షిణాపథసామ్రాజ్యాధిపతి యాయెను. శాంతిమూలుండు చక్రవర్తి నాకపూజ్యుడైనచో బ్రాహ్మశ్రీదేవి యీ వివాహ మంగీకృత మయ్యెడి దేమో!

ఈ బ్రాహ్మశ్రీ యింటఁ గూడ మహోత్సవము చెలరేగెను. బ్రాహ్మణుల వేదశ్రీగానము మధురమధుపబంభర వినాద విపంచివిధుల గీతికాసరిసంజుల పూయెను. ఆ యింట దానముల విరివి తనువింప లేదు. తోరణముల పచ్చన, తీర్చిన రంగవల్లుల ముగ్గుల, పట్టాస్థ కవిపండితుల కవితాగోష్ఠి యచ్చటి యుత్సవమే తాదృగానందము వహించెను. మహారాజసౌధముల సమీపదేశస్థమై, రాజసౌధముకంటె గమ్యతరమై, బంగారు బొమ్మిడికములతోడి సౌధదేహళీద్వార శేఖరపరిదీపితమై, శ్రీపార

తీరదేశము చూచుచుండెను నానావర్ణములుగల పాలరాళ్ళ శోభయంతయు విరజిమ్ము నొకమహాసౌధము కలదు. అదిమహాసేనాపతి మహాతలవర మహాదండనాయక స్కంధవిశాఖనాగ మహారాజుగారిది. ఈయన చక్రవర్తి యల్లుడు. చక్రవర్తి కుమార్తె పేరుకూడ శాంతిశ్రీయే. చక్రవర్తి సోదరియైన శాంతిశ్రీనుండి యామెను వేఱుగాఁ దెలిసికొనుటకు నడవిశాంతిశ్రీ యందురు. ఈ యడవి శాంతిశ్రీ యన్న పేరు చక్రవర్తిసోదరి శాంతిశ్రీదేవి కొంచెము పరిహాసముగాఁ జేయు ప్రసంగముల వలన వచ్చినది. అడవిశాంతిశ్రీ చక్రవర్తికిఁ జక్రవర్తి నాక ముందు పుట్టిన బిడ్డ. ఆమెకుఁ బాతికయేండ్ల వయస్సు. ఆమె భర్తను ధనకరాష్ట్రాధిపతియందురు. ఈ ధనకరాష్ట్ర మెచ్చట నున్నదో యెవ్వరికినిఁ దెలియదు. మహాదండనాయకుని హితులు మాత్ర మిది ధాన్యకటక మందురు. వారియెదుట నందరును ముఖభావము వహించినను మొగము చాటైనంతనే యిట్లందురు. 'ఈ ధాన్యకటక మెచ్చటిది? శాతవాహనులదేనా? ఈయన యజ్ఞశ్రీకుమారుఁడు కాఁబోలు? అయినచో నాంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తియే' అని.

ఈ పరిహాసములకు వారిలో వారే యిట్టిసమాధానము చెప్పుకొందురు. అవును. ఆంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తియే. మన మహారాజునకుఁ బురుషసంతానము లేదు. సామ్రాజ్యమునకు దరువాతి యధికారి యీయనయే.'

స్కంధవిశాఖ నాగదండనాయకున కీ యూహ లేక పోలేదు. దండనాయకుడు బౌద్ధమత విరోధి. శాంతిమూలుడును పూర్వశాతవాహనులవలె బౌద్ధులనుకూడఁ బాలించెడివాఁడే. కాని విశాఖనాగుని బ్రాహ్మణ మతాభిమానము బౌద్ధులను

నిర్మూలించెను. ఈ కారణముచేత రాజసోదరి శాంతిశ్రీదేవికి దండనాయకునకు మనస్సులలోఁ బడదు. పైకి నీయన పోయి యెప్పుడైనను శాంతిశ్రీదేవి దర్శనముచేయుట కలదు. చక్రవర్తికిఁ దన యక్కగారియందలి గౌరవ ప్రేమలచేత విశాఖనాగుఁ డేమియుఁ జేయలేదు.

ఆ యింట రాజునకుఁ బుత్రోత్పత్తియైన దన్న సంతోషము గోచరించలేదు. తల్లి గర్భవతియైనకాలమున పట్టమహిషి నడవి శాంతిశ్రీయు బోయి చూచుట కైన వీలుకాలేదు. అయినను నింట నుత్సవముమాత్రము జరుగుచునే యుండెను. ఉత్సవపు కళలేదు.

మహారాజసౌధమున వారాంగనల పాదమంజీర ఝళంఝళారవము, తద్వదనచిక్కణ దరహాసనసితకాంతి సమ్మిశ్రిత తాంబూల నవారుణచ్ఛాయలు తదస్తాగ్ర పతాకాదిహస్తవినమితాంగుళీనఖకాంతికోరకపాటలచ్ఛాయలు, మొగసాల కొడిమెలయందలి యానకదుందుభిభేరికాపటహ వాద్యస్వనములు శబ్దమయి ప్రపంచమును జోలపాడి యూలకొట్టించెను.

ద్వితీయాధ్యాయము

ఆ మహానామ నామకరణోత్సవము జరిగెను. పేరేమి పెట్టవలయు నని? చర్చలలో మాతృదేవి భారమంతయుఁ బెద్ద యాఁడుబిడ్డమీఁదఁ బెట్టెను. దండనాయకుడు తా నేదియో చెప్పెను. అడవిశాంతిశ్రీ భర్తృపక్షము నవలంబించెను. వేదాశీర్వాదానంతరమువఱకు నిశ్చయము కాలేదు. శాంతిశ్రీ తన దాక నచ్చునట్లు గుంభనగా నూరకుండెను. చివరకామెనే

యడిగెరి. ఆమె వీరపురుషదత్తుఁడని నామకరణము చేసెను. వెంటనే చక్రవర్తి మహారాజమాఠరీపుత్ర శ్రీ వీరపురుషదత్తుఁడని లిఖించిరి. చక్రవర్తి యంగీకరించినవెంటనే శాంతిశ్రీదేవి ముఖమండలమున నొకవికాసము కనుపించెను? కన్నులలో నొక బరువు తీరినట్లున్నను. కన్నులలోని బరువుతీరిక నెవరు చూచిరి? మాఠరీదేవి గుర్తించెను. తరువాత నేకాంతమున మాఠరీశాంతిదేవులు కలసికొన్నప్పుడు పట్టమహిషి యిట్లనెను. 'వదినే, ఎక్కువకష్టము లేకుండనే సాగినది.' శాంతిశ్రీ: పిల్లవాని మెడలో నున్న భూర్జపత్రముపై నా యక్షరములే వ్రాసియుండెను. అట్లు జరుగుటయే న్యాయము కదా! మాఠరీ: దత్తశబ్దము సందేహము కలిగించు నను కొన్నాము. శాంతిశ్రీ: మా తాతగారిపేరు చివరకుకూడ దత్తశబ్ద ముండెడిది. మాఠరి: వలసినచో నది చెప్పవచ్చును.

తరువాతఁ జక్రవర్తి కార్తాంతికులఁబిలచి పిల్లవాని జాతకమును జూపించెను. వారు అతఁడు మహాచక్రవర్తి యగునని యు నతని యేలుబడిలో నిక్ష్వాకు సామ్రాజ్యమార్తాండుఁడు నడిమింట నుండుననియుఁ జెప్పిరి. వారిజోస్యము కొన్నిస్థలముల యందు సందేహనివృత్తి కలిగించెను. ఎచ్చటనుండియో తెచ్చిన బిడ్డకుఁ జక్రవర్తి లక్షణములు పట్టునా? ఆ శిశువు తప్పక మాఠరీదేవిగర్భమే యైయుండవలెను. కార్తాంతికులు మఱియుఁ జెప్పిరి.

పుత్రుని జాతకము ననుసరించి తండ్రిజాతకము మూఁడు పూవ్వు లాఱుకాయలుగా నుండును అని. వీరపురుషదత్తున కైదవయేఁడు వచ్చిననాఁటినుండి 'శాంతిమూలుని విజయపరంపరలుఁ బట్టుకొను కళ్ళెముండ'దని చెప్పిన ప్రతివిషయము

ప్రజలయందు, సామంతులయందు ప్రతిష్ఠాభావమును దల యెత్తించెను. కార్తాంతికులు చెప్పినట్లుగనే యతనికి మాఠరీదేవి పుత్రుఁడే. పిల్లవానికైదేండ్లు వచ్చెను. ఆనాఁటికి ఇక్ష్వాకుసామ్రాజ్యము యొక్క ముదల నలుదెస రాజులయందు సుప్రమాణమాయెను. వీరపురుషదత్తుని తేజస్సుచేతనేమి, పంచాబ్దముల ప్రాయమునందే వికసించిన సౌందర్యముచేతనేమి యతఁడెవఁడో క్షుద్రస్త్రీగర్భ మను సందేహమును పుట్టినచోట్ల పటాపంచలు చేసెను. అతనికైదవయేఁడు రాఁగనే శాంతిమూలుఁడు అగ్నిష్టోమయాగము చేసెను. వీరపురుషదత్తు నెనిమిదవయేటన శ్వమేధయాగము చేసెను. అశ్వమేధయాగము చేయునపుడు హయము వెంట వీరపురుషదత్తునే పంపించెను. కుమారునే సేనానాయకునిగా నియమించెను. మేధ్యాశ్వము అశ్మక కోసల కళింగ దేశములయందు నిరాఘాటముగాఁ దిరిగెను. గర్దభిలుల, ముండుల, తుఖారుల, శకయవనుల యెత్తికోళ్ళు వీరపురుషదత్తునిముందు నిలువలేదు. ఆభీరులు లొంగిపోయిరి. శకమహాక్షత్రపులు తలలొగ్గిరి. ఆంధ్రభృత్యులు దాసోహ మనిరి. యువరాజశ్రీ వీరపురుషదత్త విజయసంరంభ విజయపురీప్రతిగృహ విజయధ్వాన పరంపరలతో నిండిపోయెను. శాంతిమూలచక్రవర్తికిఁ గుమారునియందలి యనురాగము మిన్నుమన్నుపట్టదాయెను. వీరపురుషదత్తుఁడు మాఠరీపుత్రుఁడు. ఈ శిశువు కొంప అనుకొనినట్లు కృతకముగా నంతిపురికిఁ జేర్పఁబడినవాఁడైనచో నీ పరాక్రమ మెక్కడిది? ఈ భాగధేయ మెక్కడిది? కలవింకకోటరమున గండభేరుండము పుట్టదు. మాఠరీదేవి పుత్రప్రేమ నిరుపమానము. తల్లియందలి పుత్రుని యనురాగ మన్యతోదుర్లభము. ప్రేమనుండి వచ్చిన ప్రేమ

కానిచో నింతటి శక్తి యుండునా? ఒకప్పుడు చక్రవర్తి కూడ కొంత యనుమానపడెను. ఆ సమయమున నాకస్మికముగా కుమారుడు దగ్గరకు వచ్చి కౌగలించుకొనెను. ఆహా, పరిష్వంగసుఖము! బహుజన్మపరంపరాదత్త దీపసముద్భూతదీపికాజ్వాలాసన్నిహిత తేజఃపరమాణుసంయోగము వలె నున్నది. ఆ మహానందానుభూతిలో సర్వసంశయములు విచ్ఛిన్నము లాయెను. శాంతిమూలుడు ధర్మప్రభువు వీరపురుషదత్తుడు జన్మించకపూర్వము మాకరీదేవికి మఱి సంతానము కలుగ దని మఱల వివాహమాడు మని పలుమంది చెప్పిరి. పుత్రసంతానము లేనిచో సామ్రాజ్యము స్కంధశాఖనాగుని బాహుబలమున నభివృద్ధి పొందుననియు, తా నేకపత్నీవ్రతుడ ననియు, ప్రకృతివర్గమును మన్నించెను. రాజనీతియందు పరాక్రమమునందు, తేజస్సునందు శాంతిమూలు డెంత సమీపించరానివాడో ధర్మమునను, బంధుప్రేమయందును ఆర్ద్రమనస్కతయందు నంత సులభుడు. ఆయన చెవికి తన కుమారునిగూర్చిన వదంతులు వినిపించకపోలేదు. వాని నాయన ఆదరించనులేదు; ఆదరించకపోనులేదు. క్రమక్రమముగ నా మహాచక్రవర్తి మనోవీథినుండి యనుమానము కాని యా యనుమానము తొలగిపోయెను. వీరపురుషదత్తుడు ముమ్మూర్తుల తల్లినిబోలి, తన్ను బోలి యుండెను. మాకరీదేవి చక్కనినాసికయు, లలితకపోలములు, చక్రవర్తియొక్క విశాలనేత్రములు దీర్ఘబాహువులు — వీరపురుషదత్తుని యందు తల్లిదండ్రుల పోలికలు పట్టియిచ్చుచుండెను. వీరపురుషదత్తు డడుగు పెట్టినచోటు పండినపంట. అతడు త్రొక్కిననేల దిగ్విజయము. అతనికి బదునాలేండ్లు వచ్చునాటికి సర్వరాజ్య వ్యవ

హారము లతనికిఁ గరతలామలకము లయ్యెను. ఎక్కిన జీను దిగకుండ విజయగిరిపరితస్సర్వగిరిప్రాకారము పరిశీలించివచ్చెను. అతని కంటికెంపుముందు నిలువగలవాఁడు లేడు. మహాదండనాయకుఁడు విశాఖస్కంధనాయకునకుకూడ బావమఱఁది మాట కెదురాడలేఁడు. వీరపురుషదత్తుని తేజస్సుముందు తట్టుకొని నిలువగలవారిద్దఱే కనుపించిరి. ఒకఁడు చక్రవర్తి. రెండవ వ్యక్తి మేనత్త శాంతిశ్రీ. శాంతిశ్రీ మాత్రము తట్టుకొని నిల్చుటయే కాదు. మేనయల్లుని నాజ్ఞమీఁద నడిపింపగల సుకుమారప్రౌఢబలము కలిగినదికూడ నయ్యెను. ఏమో తన జన్మరహస్యమంతయు నామెకే తెలిసినట్లు, ఆమెవలననే తాను జక్రవర్తి కాబోవునట్లు ఇదమిత్థమని వచియింపరాని యొక కృతజ్ఞతాభావముచేత నతని హృదయ మతనికి వశముగాక యుండెను. వీరపురుషదత్తుఁడు పెఱిఁగినకొలఁది శాంతిశ్రీదేవి యాజ్ఞరేఖ యతని సర్వశీలమునందు రేఖామూర్తి దాల్చిన నాఁటనుండి స్కంధవిశాఖనాగునిమెదలో నొకసంశయము పొడచూపెను. విచారించినచో నా సంశయమునకుఁ దావునులేదు. తన భావగారన్నచో వీరపురుషదత్తునకు మిక్కిలి గౌరవము, ప్రేమ తమ్మునిచేత నడవిశాంతిశ్రీ చేయింపరానిది లేనట్లుండును. మఱలఁ జూచినచో నతనిచేత నెవ్వరును నేదియుఁ జేయింపరానిదిగానుండును. వీరపురుషదత్తునకుఁ బదునెనిమిదేండ్లు వచ్చినవి. ఆ నాఁటి కతడు మధ్యాహ్నమార్తాండునివలె నుండెను. కాని యతనికి వివాహము కాలేదు. వివాహమున కేమి? మేనత్త కూతుండ్రే యిద్దఱున్నారు. కాని, పరమరహస్య విషయము. రహస్యముయొక్క సూత్రరజ్జువులు రహస్యములుగానే యుండి

స్థూలమైన యీ రహస్యము పలుమందినోట నానును. అది యెట్లు పొక్కెనో భగవంతునికి తెలియవలసిన విషయము.

వీరపురుషదత్తుడు మాఠరీదేవిపుత్రుడు కాడు. ఒకరాత్రి వేళ నాగార్జునకొండ సమీపమున ఒకానొక స్త్రీ యే కులముదో తెలియదు. ఆరాత్రి తాను కన్న శిశువును కృష్ణానదిపాలఁ బడ వైచివచ్చి రాజాంతఃపురమున నిల్చిపోయినది యని యొకశాఖ. శాంతిశ్రీ తెచ్చినదని యొకశాఖ. శాంతిశ్రీ భర్త మహాస్కంధుని తండ్రి యని మఱియొకశాఖ. చక్రవర్తియే దీనికి కారకుడని మఱియొకశాఖ. ఈ భేదము లెట్లున్నను ప్రధాన విషయమునందు భేదములేదు.

ఈవార్త పారంపరిగా దేశమునం దుండనే యుండెను. ఆ విశ్వాసములోని గాఢత్వము వీరపురుషదత్తుని మాఠరీ శాంతిపూర్ణాలుల ప్రీతిచేతగాని, ఆయనపరాక్రమాదిగుణముల చేతగాని, చక్రవర్తిలక్షణముల చేతగాని కొంచమైన సడల లేదు. ఆయనకు సుక్షత్రియుల కుటుంబములవారెవ్వరు పిల్ల నిచ్చుటకు సంకల్పించలేదు. అతని తల్లి యే కులముదో తెలియదు. అతఁ డే కులస్థుడో వివాద్యమైన యంశమైనది. ఇది యిట్లుండఁగా మహారాజునకు శాంతిశ్రీదేవికి పదునేనేండ్ల కూతురున్నది. స్కంధసాగరనాగుడు పుట్టినతరువాత పది యేండ్లకు శాంతిశ్రీదేవి మరల గర్భవతియై యొకకూతురు గనెను. ఆమె పేరును శాంతిశ్రీయే. మఱియు బ్రాహ్మిశ్రీ దేవికి ఇద్దఱు కూతుండ్రు కలరు. పెద్దయామె పేరు బాపిశ్రీ. రెండవయామె పేరు షష్ఠిశ్రీ. శాంతిశ్రీ తనకూతురు మేనయల్లుని పెండ్లి చేసికొమ్మన్నది. ఆమె బౌద్ధమతస్థురాలు. ఆమెకు వర్ణవివక్ష లేదు. అక్కగారిబలవంతమువలన బ్రాహ్మిశ్రీ

తన పెద్దకూఁతురు బాపిశ్రీని మేనయల్లున కిత్తుననెను. ఆమె భర్త నంగీకారములేదు. కాని, యీ ద్వాగమున మొదటినుండి చక్రవర్తి యనురాగము లేని తన సంసారమునెడఁ జక్రవర్తికి నభిమానము కగునని యర్థాంగీకారము సహరించెను. వీర పురుషదత్తునకు నిద్దఱు మేనత్తకూఁతుండ్రయుండును పేర్మి కలదు. తండ్రివలె తానేకస్త్రీగతబుద్ధికాఁడు. ఈయిద్దఱు మేనత్తకూతుండ్రయుందును, దనకుఁగల ప్రేమ విజయపురమందఱు నెఱుఁగుదురు. ఆ తండ్రికొడుకుఁ గాదనుటకు నిదియొక పంగు తర్కము బయలుదేరెను.

చిన్ననాఁటినుండి వీరపురుషదత్తుఁడు శాంతిశ్రీకి గారాబు మేనల్లుఁడు. ఆమె తన మేనల్లుని చెవిలో బౌద్ధ మతమును నిచ్చలును నూరిపోసెను. భదంతానందాచార్యులు బౌద్ధాచార్యుఁడు. అతఁడు బౌద్ధసూపనిర్ణయాని నాసుశాస్త్ర పరిజ్ఞాత. ఆయనను కొందఱు సింహాళీయుఁడని, మఱికొందఱు మాళవీయుఁడనియందురు. ఆయన యప్పుడప్పుడు విజయపురము వచ్చుటకలదు. వచ్చినపుడు శాంతిశ్రీదేవి యింట భిక్ష. అతఁడు మాధ్యమికుఁడు. ఆంధ్రదేశమునం దెచ్చటనైన మాధ్యమిక బౌద్ధమే ప్రబలియుండెను. ఈ మాధ్యమికబౌద్ధములోఁగూడ నాంధ్రుల సంప్రదాయము కలదు. ఈ సంప్రదాయము లన్నియుఁ దర్వాత తర్వాత విజృంభించెను. ఈ భదంతుఁడాంధ్ర దేశమునఁ దర్వాత చెలరేగిన మహాసాంఘికాంధకబౌద్ధమతము నకుఁ బునాది వేసిన యాచార్యుఁడు. శాంతిశ్రీ నాఁటికి నలువది యేండ్ల స్త్రీ; చక్రవర్తికి నలువది యేండ్లు. కొడుకునకుఁబట్టాభి షేకముచేసి చక్రవర్తి వానప్రస్థుండగునని యందందు వినఁబడు చుండెను.

వీరపురుషదత్తునిది బ్రాహ్మణపట్టు. సుక్షత్రియుడైన మఱి యొక రాజకూతురు పెండ్లియాడవలె; తర్వాత తన మేనత్త కూతుండ్రను. కదంబులు సుక్షత్రియులు. ఆ రాజకుమారుడు శాంతిమూలుడు తన కొడుకునకై యడిగెను. కదంబులు మానవ్యసగోత్రులు. ఇక్ష్వాకులు హారితసగోత్రులు. వారికి వీరికి నిచ్చిపుచ్చుకొనుట లున్నవి. కాని యీ సందర్భమున కదంబరాజు తనకూతురు వీరపురుషదత్తున కిత్తునన లేదు. ఆమె పేరు భట్టిదేవి. కదంబులు బ్రాహ్మణ సంప్రదాయమందు మునిఁగి తేలినవారు. వారు మేము క్షత్రియులమే కాదు, బ్రాహ్మణుల మందురు. ఇక్ష్వాకులునట్లే యందురు. ఇక్ష్వాకుల ఋషులు అంగీరసాంబరీషయూవనాశ్వులు. ఈ ఋషిత్రయము కల హారితసగోత్రులు బ్రాహ్మణులు కలరు; కాని యిక్ష్వాకులు క్షత్రియులే. శాతవాహనచక్రవర్తులు బ్రాహ్మణులగుటచేత శ్రీపార్వతీయులు కదంబులు మొదలైనవారు తాముకూడ బ్రాహ్మణులమని చెప్పుకొన్నచో గౌరవమని వారి యుద్దేశ్యము.

కదంబరాజదుహిత భట్టిదేవి విద్యావతి. బ్రాహ్మశ్రీ యంత యందకత్తె. ఆమెకును వీరపురుషదత్తుని చేసికొనుట కిష్టములేనట్లు తెలిసినది. దానితో వీరపురుషదత్తుని కోపాగ్ని ప్రబలినది. ధనుర్విద్యాపారంగతుఁడు,వ్యూహనిర్మాణనిపుణుఁడు. ఆజానుబాహుడు, గాఢోరస్కుఁడు, వృషస్కంధుడు, వీరపురుష దత్తుఁడు తండ్రికిఁగూడఁ జెప్పకుండ కదంబులపై దాడివెడలెను. కదంబుల సేనావాహిని వీరపురుషదత్త మహాపర్వతమునకుఁ దాఁకి వేయిపాయ లాయెను. కదంబులు సంధిచేసికొనిరి. వీరపురుషదత్తుఁడు భట్టిదేవితో విజయపురము వేంచేసెను. ప్రజా హృదయములయందు దానితో వీరపురుషదత్తునియెడనభిమానము

పెరిగెను. వీరపురుషదత్తుఁ డన్యాయము చేయలేను. భట్టిదేవిని ప్రథమభార్యగా స్వీకరించెను. తాను చక్రవర్తియైనచో భట్టిదేవియే పట్టమహిషి యగును. ఆమెయందుఁ గలిగిన ప్రథమ పురుషసంతానమే భవిష్యదిక్ష్వాకుచక్రవర్తి కాగలఁడు.

భట్టిదేవికి భర్తయందు ప్రేమకలదో! ప్రథమ సమాగమమునాఁటిరాత్రి భార్యాభర్త లిరువురును కలిసిరి. ఆమె తన్ను భర్త యధిక్షేపించు ననుకొనెను. అధిక్షేపించినచో తాను గతి నూడుకొని సిద్ధముగా నుండెను. ఆమెలోని రాచ నెత్తురు బిందుబిందువున నుడుకుచుండెను. శరీర బలముచేత, సేనాబలముచేతఁ దెచ్చినాఁడు. హృదయము నెట్లు వశపఱచు కొనగలఁడు? కించిదగ్నిస్పర్శచేత మండుట కభిముఖముగా నున్నయగ్నిద్రవ్యమువలె నామెకోపరూపమూర్తియై నిలుచుండెను. సర్వాలంకారభూషితయై యప్పుడే పాలకడలినుండి వెలికివచ్చిన యచ్చరవలె నిలుచున్న యామెను జూచినంతనే వీరపురుష దత్తుని మనోభావ మంతయు విపరిణామ మందెను. సుకుమార చాటువాక్యతత్పరుఁడైన వీరపురుషదత్తుని ముందు భట్టిదేవి నిరాయుధురాలాయెను. ఆమె యుద్వేగ ప్రకృతి. ఉద్వేగ ప్రకృతులు మనోవీథులయందు నొకదారి నడతురు. ఆమార్గమున వారు నిశితవ్యగ్రులై యుందురు. వారిని మఱియొక మార్గమున నెదుర్కొన్నచో వారు వెంటనే నిస్సహాయు లగుదురు. వారు మనసా సిద్ధపడివచ్చిన వాదమార్గాభిముఖ్యము, బ్రహ్మదేవు నకును జీవితాత్పర్యము కాదు. వేఱుమార్గమునందు వారి నెదుర్కొన్నచోవారు మఱల దాని కాయత్తపడుటకుఁ గాలము పట్టును. శత్రువు వేగరియైనచో దత్కాలమున వారిపై విజయము సాధింపవచ్చును. ఆనాఁడు వీరపురుషదత్తుఁడు భట్టిదేవి

మీఁద విజయము నట్లు సాధించెను. ఆమె తానేమి చేయుచున్నదో తాను తెలియఁగదు. లాలనలు, చాటూక్తులు, బతిమాలుటలు, పరిహాసించుకొనుటలు, వేళాకోళములు; హాసాచ్ఛాదనములు ప్రార్థనాపరిదేవనమధురోక్తులు - ఆమె భర్తకు లొంగిపోయెను. మఱునాఁడుకాని యామె తన్నుదానెఱుఁగలేదు. ఎఱిగిన తరువాత వీరపురుషదత్తునియందామె మమతలఁగలిగినరాలాయెను. వీరపురుషదత్తునకు తొలిరాత్రిమాత్రమే సుఖహేతువాయెను. ఆరాత్రినే భట్టిదేవి గర్భవతి యాయెనని తరువాత రెండు నెలలకుఁ దెలిసెను. భట్టిదేవికి సీమంతోత్సవము మహావైభవముతో జరిగెను. వీరపురుషదత్తునకుమాత్రము సౌఖ్యములేదు. అతనిని కనుపున కన్నతల్లి యందలి గుణవిశేషముచేత నతని నాముకత యతనికోపాదుల నడుపులోఁబెట్టెను. అతఁడు స్త్రీదాసుఁడు. ఈ భార్యాభర్తల నడుమనున్న యీసంబంధము వారిద్దరికిమాత్రమే తెలియును. సీమంతోత్సవమునాఁడు యువరాజు మేనత్త శాంతిశ్రీ యింటికిపోయెను. మేనత్త యింటిలో లేదు. మేనత్త కూఁతురు శాంతిశ్రీ యుండెను. రాజవంశములుకనుక సన్నిహితబంధువులైనను స్త్రీ పురుషుల కలయిక యంత స్వైరము కాదు. కాని శాంతిశ్రీ వీరపురుషదత్తుల సమాగమమునకు మహాస్కంధుఁడుగాని శాంతిశ్రీదేవిగాని యెప్పుడు తమ కూఁతు నొద్దికలలో పెట్టలేదు. శాంతిశ్రీ 'బావా' యనుచు నెదురువచ్చెను. అతని ముఖమున విషాదరేఖ తోఁచెను. శాంతిశ్రీ సహజయువతీహృదయ సౌకుమార్యముతో బావను పరామర్శించెను, లాలించెను. ఉపచరించెను. అతని నిందురాచగుండె మేనత్తకూఁతురి హస్తస్పర్శచేత, మోహనాపాంగరేఖాసమ్మార్జనముచేత లాలనామృదూక్తులచేత నప్పటిబిగువు సడలి శాంతిశ్రీ సృమ

ణాంసభాగమున వాలి దుఃఖించెను. ఆ వాలికలో సమాదరపరి
ష్వంగము జరిగెను. ఆ పరిష్వంగమునం దాదరభావము క్రమ
ముగా నో తిగిల్లి శృంగారభావమే తలచూపెను. అనియే విధి
విధించిన సుముహూర్తమైనట్లు వారిరువురు భార్యాభర్తలైరి.
శాంతిశ్రీ తరువాత కన్యావివరె నా వివాహ మంగీకరించెను.
మహాసహంఘుఁడు సంతోషించెను. నానమువినములలో వివాహ
మతివైభవముతో జరిగెను. కాని విజయపురమెల్ల నిదియొక
విడ్డూరముగాఁ జెప్పుకొనిరి. ప్రథమబాల్య సీమంతోత్సవము
మొన్ననా! ఈ వివాహము నేఁడా? పరిచారికాముఖములు
వివృతములై రహస్య మందందు నాముచేసెను. అహో! వీర
పురుషరత్నుని జీవితము! ప్రజాహృదయక్షేత్రముల పునఃపున
రారూఢసంశయాంకురములు అతని పరాక్రమాతిశయము
చేత, గురుప్రాశస్త్యముచేత పునఃపునర్నికృత్తశేఖరములు. బల
వంతముగాఁ దెచ్చిన సుక్షత్రియాణి సందిగ్ధజన్ముఁడైనయితనితో
సంసారము చేయునా? యని యందందు వినిపింపఁ జొచ్చెను.
శాంతిశ్రీతోడి సంసారము నెలపాటు ప్రతినిమేషప్రత్యగ్రముగా
నుండెను. కాని భట్టిదేవి సౌందర్యమునకు శాంతిశ్రీ సౌంద
ర్యమునకుఁ బోలికయెక్కడ? పోలిక తెచ్చుకొన్నను, పెచ్చుతూగి
నను బాపిశ్రీ. బాపిశ్రీకి తనపెదతల్లి కూతునదృష్టము లోభకారి
యయ్యెను. యువరాజు తమ యింటి కెప్పుడో చెమరుగాఁగాని
రాడు. బావకుఁ దనయందు నెక్కల్లి ప్రేమకలదు. తనకుఁగూడఁ
గలదని బావకుఁ దెలియునో తెలియదో! పరమోన్నతుఁడైన
తన దండ్రి బావకుఁ దన్నిచ్చునో యిచ్చునో? పిల్ల మీఁదఁబిల్ల
నిచ్చుటయన్న దోష మిద్దినటకే పోయినది. చక్రవర్తుల విష
యములో నీ పట్టింపులేదు. చాళవర్తి యోషిత్ప్రీతుఁడైనను

యునరా జపవాదశాస్త్రముగాఁ బరిణమించెను. విస్పష్టబోధపక్షపాతబుద్ధియైన బావతోడఁ దనకుసంబంధము తనతండ్రి యంగీకరించునని తోఁచదు. తాను సాహసించి పెదతల్లిగారియింటికిఁ బోయి బావ నొకటి రెండుసార్లు కలసికొనవలెను. ఇదివఱకుఁ బోవుచుండెనుగదా ? వచ్చుచుండెనుగదా ? అప్పుడు తల్లిదండ్రులు కోపపడిరా? మనస్సులోని యనుమానమువలనఁ దాను పెదతల్లియింటికిఁ బోయినచో నెందుకుఁబోయితివని తలిదండ్రులు కోపింతురని యామెకు భయమయ్యెను. ఇది యిట్లుండెను.

భట్టీదేవి భర్త రెండవవివాహము చేసికొనెనన్న నాఁటి నుండి భర్తృవిషయమునఁ బట్టించుకొనితన మెక్కువ యాయెను. ఆమెకు నామెలోఁ బదివికారములు. ఈర్ష్య, కోపము, నిరాదరణ, పోనిమ్మనుట, యిదియు నొక మేలేయనుట, ఆమె తనకన్న నందకత్తెయా యనుకొనుట, తన కీ విషయమునఁ బనిసక్తియేమి యున్నదనుకొనుట !

తృతీయాధ్యాయము

కలియుగము ప్రవేశించిన తరువాత (16274) పదునాఱువేల రెండువందల డెబ్బదినాలవ సంవత్సరము శాలివాహన శకము (275) రెండువందల డెబ్బదియైదవ సంవత్సరము. వీరపురుషదత్తున కిరువది రెండవ సంవత్సరము. శాంతిమూల చక్రవర్తి మహావ్యాధిగ్రస్తుఁ డయ్యెను. ఆయన జీవితమంతయు యుద్ధములతో సరిపోయెను. మహాతలవర్లొకవంక, కదంబులొకవంక. బంధుగులతోఁగూడ యుద్ధములుచేయవలసివచ్చెను. చక్రవర్తిత్వపదము సంపాదించుటయనఁగా నట్టిది.

ఆ చక్రవర్తి యెక్కినగుఱ్ఱము దిగకుండ నెన్నివందల యోజనములు స్వారీచేసెనో! దినదిన ముషోరేఖలు జాబిపువ్వు కేసరముల వెలుఁగు లందము చిందాడువేళ లేచి చేసిన నిత్యవ్యాయామము, సేనాముఖములయందుఁ బ్రదర్శింపవలసివచ్చిన ప్రయోగింపవలసివచ్చిన శరీరబలము, ఇవి యన్నియు యౌవనవేళ బలపరాక్రమము లెంత విజృంభించినను, నరముల పటుత్వము తప్పినవార్ధకమున నరములు మఱింత సడలుటకే యుపయోగించును. నిద్రాహారములు లేక తాను నిర్మించిన మహాసామ్రాజ్యము నలుమూలల లేశలేశము అల్పాల్పములైన సర్వవిషయములుఁ దానొక్కఁడే చూచుకొనుటచేత, నా మహారాజశరీరమిదివఱకే విశ్లథాంగుఁడాయెను. పంటిబిగువుమీఁద మఱిపది యేండ్లునిలచెడివాఁడేమో! కానికుమారునియందున్న ప్రత్యయము చక్రవర్తి మనస్సునకుఁ దీరిక కలిగించెను. మనస్సులోఁ గలిగిన యా ముడివిప్పు శరీరమునకు వ్యాపించి చక్రవర్తిలో మనోబలముచేత నిలువద్రొక్కికొను శరీరపటుత్వభావముకూడఁ దగ్గెను. చక్రవర్తి సామంతులను, కుమారుని బిలిపించి కుమారునితో నిట్లు చెప్పెను.

"నాయనా! శాతవాహనుల సామ్రాజ్యము నేను వారికి సామంతుడనై యుండియు దొంగిలించితిని. నేను కృతఘ్నుఁడనేమో! నే నా పని జేయకపోయుచో, నా సమకాలికులలో మఱియొకఁడు చేయఁగలవాఁడులేఁడు. నేనువారియందలికృతజ్ఞతచేత సామ్రాజ్యనిర్మాణము చేయలేదనుము. ఈయాంధ్రదేశము ఖండఖండము లైపోయెడిది. నోరు తెఱచి కూర్చున్న పులివలె శాత్రవులు ప్రతినిమేషలంఘనతాత్పర్యబుద్ధులై యున్నారు. మనము శ్రీపార్వతీయులము. ధాన్యకటక ప్రాంతసామంతులు

ఆంధ్రభృత్యులు, ఎవరో యొకరు సామ్రాజ్యపునఃప్రతిష్ఠచేయ
నిచోఁ దెలుఁగునఁగడ శకయవనాదుల యలజడికి నుపవడికలిగించె
డిది. ఆ పని నేను జేసితిని. చంద్రకళాజూటుఁ డాపని నాచేఁ
జేయించెను. లౌకికము వేఱు, పారలౌకికము వేఱు. లౌకికముగా
నేను జేసిన పని మంచిది. స్వదేశము శకయవనాదుల దాడు
లకుఁ జూఱపడలేదు. స్వస్థానవేషభాషామతములు నిలబెట్టుట
స్వర్గసుఖముకన్న గొప్పది. లక్ష కృత్రిమసిద్ధాంతములకన్న
గొప్పది. జీవుఁడు, జీవలక్షణము, సంసారము, బ్రతుకు ఈమహా
విషయముల సమాధానవిచారపర్వచేతఁగాని స్వస్థాన మర్యాద
తెలియదు. నీవు నేను సర్వవిద్యలు నేర్పించితివి. శ్రుతిస్మృతుల
లోని సర్వార్థములు నీకుఁ జెప్పించితివి. లోకములో నెవ్వరికిని
శాస్త్రసిద్ధాంతవిషయముల నెక్కువ భేదముండదు. సమన్వయ
పఱచుటలోనే కష్టము. లోకమంతయు నాచరణభిన్నము. నేను
పారలౌకికముగాఁ జూచినచో శాతవాహనచక్రవర్తులయందు
కృతజ్ఞుఁడను. వారిది సనాతనధర్మము. కడచిన మూఁడుయుగ
ములనాఁటి ధర్మము భరతశంతనుపాండురాజపరీక్షిజ్జనపాలుర
ధర్మము. వారిది చంద్రవంశము. మనది సూర్యవంశము. సూర్య
వంశరాజులు త్రేతాయుగమునందు, చంద్రవంశరాజులు ద్వాప
రమునందు జక్రవర్తులై భరతఖండము పాలించిరి. ఇక్ష్వాకువు
త్రేతాయుగపుచక్రవర్తి. సూర్యభగవానుని మనుమఁడు.
మనువుయొక్క కుమారుఁడు. ఆయన శతపుత్రకుఁడు. ఆవంద
మందిలో నలుబది యెనమండుగురు దక్షిణాపథమునకు వచ్చి
రాజ్యములుస్థాపించిరి. ఆనలుబది యెనమండ్రలో మనది యొక
శాఖ. తక్కిన శాఖ లనంతకాలాంతర్హితము లయ్యెను. కలి
యుగము క్షత్రియులకు రాజ్యలాభకారి కాదు. ఏ కృతయుగ

శేఖ నిత్యమహాకాలలి ప్త సహస్రసరిన గననములో సీ నాడు మనలెనో ఐక్ష్వాకులకు మనకు సామ్రాజ్య నిర్మాణము చేకూరెను. నాతండ్రితాతలు, నేను శాతవాహనులకు సామంతులము. నేను నాతండ్రితో చిన్ననాడను మండెడివాడను. "మనము క్షత్రియులము. ధారణి క్షత్రియులది. శాతవాహనులు బ్రాహ్మణులు. వారిక్రింద మనము సామంతులుగా నుండుటయేమి?' అని. మానాయన యిట్లనుచుండెడివాడు. 'తండ్రీ అట్లుకాదయ్యా! ఈ యుగము క్షత్రియులదికాదు. శాతవాహనులక్రింద మనము సామంతులముగానే యుండవలెను. ఉండి శాతవాహనులబుద్ధి పెడత్రోవ పట్టకుండ జూడవలెను. బ్రాహ్మణులు కాలమూర్తులు. క్షత్రియులు ధర్మమూర్తులు. కాలముచేత బ్రాహ్మణులాస్తికులగుదురు; నాస్తికులగుదురు.

'స నాస్తికానాం వచనం బ్రవీమ్యహం
న నాస్తికోఽహం నచ నాస్తి కించన
సమీక్ష్య కాలం పున రాస్తికోఽభవం
భవేయ కాలే పున రేవ నాస్తికః'

ఇది జాబాలి శ్రీరామచంద్రునితోఁ జెప్పిన మాట. బ్రాహ్మణుఁడు కాలవాహినివెంట నాస్తికుఁడు నగును. అందుచేత మేము శాతవాహనులమీఁద నదుపుగా నున్నాము. నీవు వేదధర్మము నుజ్జగింపకుము. వేదధర్మము సనాతనము. ఆ ధర్మమితరధర్మముల చేత భిన్నకాలములయందు నిరాదరింపఁబడినను మఱల మఱలఁ దానే ప్రతిష్ఠిత మగును. రాజు ధర్మస్వరూపుఁ డయినచోఁ జంద్రశేఖరునికరుణ సంపూర్ణముగా గడించుకొన్నచో నతని హృదయమునుండి ధర్మము

సంపూర్ణముగా విశ్లథము కాదు. ధర్మము ధర్మ మని వేయి నోళ్ళ వినుదుము. భిన్నకాలములందు భిన్నవిషయములు ధర్మశబ్దవాచ్యము లగును. వేదధర్మమే ధర్మము. అన్య మౌపచారికము. ధర్మశబ్దము వేదములోఁ బుట్టినది. దానియర్థము వేదములోనే యున్నది. వేదమతమునుండి పుట్టిన యన్యమతములు వేదమునుండి బహుశబ్దజాలమువలె నీ శబ్దమును బరిగ్రహింపవచ్చును. కాని యోగరూఢులచేత వేదధర్మమే వేదధర్మము. త్రేతాయుగపు రాజులలో నిక్ష్వాకువంశములోఁ గొందరు వైష్ణవులు, కొందరు శాక్తేయులు, కొందరు శైవులు. రఘువంశము శైవసంబంధము. శ్రీరామచంద్రుఁడు నారాయణావతారమే కాని శివభక్తుఁడు. మనది యాపరంపర. మనము చంద్రశేఖర సదాచారులము. నీ యాంధ్రసామ్రాజ్యమంతయు శివభక్తితో నిండి వెలయుచున్నది. నీవు శాంతిమూలుని కడుపునఁ బుట్టినచో నీసనాతనధర్మమును బరిత్యజింపకుము. పరమేశ్వరుఁడైన గంగాజటాజూటుని పాదాంబుజార్చన పరిత్యజింపకుము' అని చెప్పెను. తక్కిన సామంతులతో, దండనాయకులతో, మంత్రులతోఁ జెప్పవలసినవన్నియుఁ జెప్పి తన మేనఁ బ్రాణము లుండగనే కుమారునకు బట్టాభిషేకము చేయవలయునని చెప్పెను.

అది కార్తిక మాసము. శరత్కాలము సమాసన్నమాయెను. బుద్ధదేవుని పటాంచలమువలె తెల్లని మొగిలొక్కఁ డాగ్నేయ దిశాకాశమున లంబమాన హంసీగరుత్సదృశమై సితై రావణకర్ణ శూర్పచాలన వైఖరి, బోధివృక్షమ్ము పారుటాకువలెఁ దళతళలాడెను. కృష్ణాతటిని యొద్దున కొంచెమొఱుపు విరిగి రాళ్ళమీఁద పేరుకొనినట్టి యెఱ్ఱని యొండుమట్టి

పూర్వసంస్పర్శ నదలలేని పలుచని కావినీళ్ళను జూచి యొడ్డున వికసించిన కాశపుష్పము పకాలున నవ్వెను. కుమారస్వామి యీకాశవనమునకుఁ బుట్టినచో. ఆతనికాఱుతలలంట. చక్రవర్తులార్వురని చెప్పుటకేమో! ఎవనికాలమున వాఁడు మొనగాఁడు. కాలమున్నంతవరకుఁ జక్రవర్తిత్వమునకు సప్తమత్వము పట్టించనీలులేకపోయినను, నేనకుఁ దానా సప్తముఁడ నని యెవరనుకొనరాదు? వాని మోచేతినీళ్ళుత్రాగిన యేకవి కల్పన చేయరాదు? తొలినాటి యాంధ్రశాతవాహనులకే లేని యీ సప్తమత్వ మిక్ష్వాకులకుఁ బట్టునా యన్నట్లు కాశపుష్పము పరిహాసించెనో! నివ్వెఱపోయి చూచెనో!

విజయపురికిఁ బశ్చిమదిశయందు నాగార్జునకొండ యుండెను. ఉత్తరదిశయందు వేణోక పర్వతము పాశ్చిమమును వ్యాపింగాంచియుండెను. దానిపశ్చిమపుచివర కృష్ణానదిలోనికిఁ జొచ్చికొన్నది. ఈ రెండుపర్వతముల నడుమఁ గృష్ణానదికి దారితీయు లోయ యున్నది. ఆ లోయయందు దుర్గకుడ్యము నిర్మించఁబడి రక్షకభటులచేత రక్షింపఁబడి యున్నది. ఆకుడ్యము శత్రుసైన్యము నరికట్టుట కుపయోగించునే కాని గోడపైనుండి వచ్చు వాయుతరంగముల కేమి యడ్డుపెట్టును? రాజహితులైన లౌకికుల హృదయములందు నిగూఢములై యున్న మనోభావములను దా నెట్లడగించును? ఈ మనోభావములు, ఈ వాయుతరంగములు రావలయునన్నచో నీ లోయయొద్ద నున్న గోడదూకి రావలయు నేమి? రాజమార్గముననే వచ్చును. ఆ వచ్చెడి భావములకు సింహద్వారమే తెఱువఁబడి స్వాగతము లర్పింపఁబడును. నిజమునకు నవి క్రొత్తగా రావలయునా? అవి పఱకే విజయపురమున నున్నవి. అవియే విస్తరించిన జాలును.

శ్రీ వీరపురుషదత్తుని పట్టాభిషేకము జరిగెను. పట్టాభిషేకసమయమున విజయపురప్రదేశమే కాక నాల్గు పర్వతముల నడుమ నున్న సర్వ భూ భా గ ము సితచ్ఛత్రములతో, జాంబూనదమకుటములతో, సర్వసామంతరాజపరిచారికల నిండు కెడఁదలమీఁది తొలఁగిన రెయ్యాఁసపు పయ్యెదలతో, వారి దండలయందుగు పైఠాణీరయికలకుఁ జేతియందములుగాఁ గుట్టబడ ముత్యాలరత్నాంశుకాంతులకు సూర్యకిరణజాలము పెట్టిన చక్కిలిగింతలతోఁ బ్రకాశించెను. ఆజానేయముల ముంగాళ్ళఁ గట్టిన మువ్వలమోఁత, భద్రగజమ్ములపైని బిగించిన రత్న కంబళములక్రింద వ్రేలాడుచున్న గంటలరవళి, వెండిబెత్తముల వారి బెత్తముల పై భాగమందు వ్రేలాడుచున్న బంగరు గంటల సవ్వడి, వారాంగనామధురకూజితములతో సయ్యాటలాడి వియ్యములు పొందెను. త్రికూటాధిపతి యాభీరరాజు వచ్చెను. కదంబధాత్రీశుఁడు ధర్మమహారాజాధిరాజు వచ్చెను. ఉజ్జయినీ పతి శకమహాక్షాత్రపుడు విచ్చేసెను. తన మేనయత్త ధన పూగీయరాష్ట్రాధిపతి మహాస్కంధవర్మ. తాను బోయి సామంతులు గుడారములు వేసినచోట వేఱొక గుడారము వేసికొని యుండెను. తన బావమఱఁది మహాదండనాయకుడైన స్కంధ విశాఖనాగుఁడుకూడ సాటి సామంతులలో వేఱొక శిబిరము నన్ని మర్యాదామాధుర్యము వెల్లడించెను. పట్టాభిషేక మతి కోలాహలముగా జరిగెను. సర్వపుణ్యనదీనీరములఁ గలశములతోఁదెచ్చి యగ్న్యాహితులైన బ్రాహ్మణులు వీరపురుష దత్తునకు మహాభిషేకము గావించిరి. ఈమహోత్సవములో శాంతిమూలుఁడు కనిపింపలేదు. ఆయన వ్యాధిగ్రస్తుఁడై యంతఃపురాంతరమం దుండెను. పట్టాభిషేకహోమములు తత్సంబం

స్వస్తికర్మలు సర్వము ముగిసిన తరువాత నొక విచిత్రము జరిగెను. భదంతాచార్యానందుని వెంటబెట్టుకొని శాంతిశ్రీదేవి పట్టాభిషేక మందిరమునకు వచ్చెను. అందరు మొగ మొగములు చూచుకొనిరి. ఇక్ష్వాకుల కర్మకాండలో నంతవఱకు బౌద్ధాచార్యులు వచ్చినదిలేదు. శాంతిమూలచక్రవర్తి వ్యాధిగ్రస్తుడై పడియుండెను. అతని కంటికెంపుచేత బౌద్ధాచార్యుని తెల్లని దుస్తులు రక్తమయమై యుండెనేమో! వీరపురుషదత్తునకు శాంతిశ్రీ యెంతచెప్పిన నంత. స్కంధవిశాఖనాగుని కంటికొనలు జేవురు తెట్టెలుకట్టెను. వీరపురుషదత్తుని లోచనాంతరమునుండి ప్రజ్ఞాకదంబములు బయలుదేరి యా తెట్టెలు విరిసిపోయెను. భదంతుడు నుత్ఫుల్లహంసయానుడై సింహాసనము కడకువచ్చి “భవాశో దేవ మనుష సత హిత సుఖముగ దేశిక సజితకామక్రోధభయహారిన తరిస మోహాదోస సదాపిత మాగ బల దప మానస సమన కరస దాసబల బహుబలస అధంగ మాగ ధమచక పవతకస చకలఖన సుకుమార సుజాత చరణాస తరుణ దినసకరపభాస సగద శశి సోమ దనిశనస సవలోక చితమ హితస బుద్ధస నమోనమో” అని చేయిమెత్తి యాశీర్వదించెను. సభలో గాదనుటకు వౌననుటకు వీలులేకపోయెను. సామంతులెల్లరు తలలువాల్చుకొనిరి. మహాతలవరు డొక్కడే నవ్వెను. మహాతలవరుడిక్ష్వాకులకు సామంతుడుగాడు.

అంత నప్పటికే సర్వపట్టాభిషేకకర్మయు పూర్తియగుట చేత నెవరిదారిని వారు పోయిరి. మంచముమీద పడియున్న శాంతిమూలుని కీవార్త చెప్పిరి. ఆయన నివ్వెఱపోయిచూచెను. వృద్ధచక్రవర్తి సోదరియైన శాంతిశ్రీకి గబురంపించెను. ఆమెయు నాటిరేయి వచ్చెను. శాంతిశ్రీదేవి చక్రవర్తి పజ్జ గూర్చొని

"చక్రవర్తి నన్నెందుకో కబురంపెను" అని రెండు మూడు సార్లనెను. ఆలోచనాక్షీణమనస్కుఁడై యనిమిషలోచనుఁడైన చక్రవర్తి నోటినుండి సమాధానము రాలేదు. అట్లు రెండు గడియలసేపు కూర్చున్నతరువాత చక్రవర్తి యిట్లనెను. "వీర పురుషదత్తుఁడు నిజముగా నా కుమారుఁడేనా!" అని. శాంతిశ్రీ అశ్రుఘటికాజాలము నిరుత్తరమాయెను. చక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. "నాకుఁ జెల్లనైనది. ఇంతదూరము వచ్చినతరువాత చేయునదేమియును లేదు. నిజము చెప్పినచో శాంతమనస్కుఁడనై చనిపోదును." శాంతిశ్రీదేవి చక్రవర్తి పాదములమీఁద వ్రాలి దుఃఖించెను. ఇద్దఱును వృద్ధులు. ఇద్దఱును ఏకగర్భవాసులు. ఇద్దఱును మతిప్రతిభాసమానులు. ఒకవేళ శాంతిశ్రీదేవియే పురుషుఁడై జన్మించినచో చక్రవర్తి యాయమ కాని తాను గాఁడు. "శాంతిశ్రీదేవి యిట్లనెను. 'అతఁడు నీకుమారుఁడుకాఁడు' చక్రవర్తి గొంతులో నిలచిన యంబూకృతము మ్రింగుడు పడలేదు. మఱల నశ్రుఘటికాజాలము గడచెను. ఆ గదిలోని వాయువు ప్రతిలిప్తను గష్టముమీఁద తొక్కలమీఁద నానించుకొని తేలించుచుండెను. చక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. "అతఁడెవ్వరో తెలియునా?" శాంతిశ్రీ: "తెలియదు. బ్రాహ్మణ బాలుఁడని యనుమానము. అతని కిప్పటి కిఱువదిరెండు వత్సరములు వచ్చినవి. అతనితల్లి యతఁడు పుట్టినతరువాత కొన్ని గడియలకే వాని నా కిచ్చెను. మఱుసంవత్సరము వచ్చి పిల్లవానిని జూచిపోయెననెను. ఆమె కంతఃపురప్రవేశయోగ్య చిహ్నముగా నా బాజుబందిచ్చితిని. ఆమె యేటేట వత్తు నన్నది. ఇప్పటి కొక్కసారియైన రాలేదు."

చక్రవర్తి దీర్ఘాలోచనాపరుఁ డయ్యెను. కొంతసేపటికి 'శాంతీ! నీవు బౌద్ధమతస్థురాలవు. నా తండ్రికడుపున నెట్లు పుట్టితివో తెలియదు. నేను శాతవాహనుల యాత్మకు ద్రోహముచేసితిని. నీవు వారికి కీడుమునకుఁగూడఁ జేయుచున్నావు. బుద్ధుఁడు దైత్యప్రతారకుఁడు' అని పలికి కొంతసేపాగి యిట్లనెను. 'శాంతీ! నా కొక్క వాగ్దానము నిమ్ము. ఈ రహస్యము వీరపురుషదత్తునకు తెలియనీకుము.' శాంతిశ్రీ యన్నగారి హస్తములను తన హస్తతలమున జోడించి 'నేను తెలియనీయను. నన్ను మించి తెలిసినచో నే నేమి చేయుదును' అనెను. చక్రవర్తి పెద్ద నిట్టూర్పు పుచ్చి యిట్లనెను. 'మాఠరీ! మాఠరీ! శ్రీరామచంద్రునకు సీతాదేవి యెట్లో నీవు నాకట్లయితివి. ధర్మరాజు శాపము వృథా యయిపోయెను. స్త్రీలకు రహస్యగోపనశక్తి లేకుండ నతఁడు శపించెను. ఆ శాపమునందు బలమే లేదు. మాఠరియా? ఆ యమాయకురాలా? ఈ రహస్యము ప్రారంభమునుండి తుదిదాక రక్షించెనా? అహో అవిశ్వసనీయము!' ఆమాటతోఁ జక్రవర్తి తుదినిశ్వాసము వదలెను. శాంతిశ్రీ చలించిపోయెను. పరిచారికలు వచ్చిరి. పరిచారకులు మూగిరి. వృద్ధురాలైన మాఠరీదేవి తొందరలో జారిపోయిన బంగారుటందియగాఁ బరువెత్తివచ్చెను. భర్తృవదనారవిందము చూచినంతనే సర్వము విస్పష్టమాయెను. ఆమె దుఃఖపుబరు వోర్చుకొనలేక వ్రాలుచున్న ముసలి కనురెప్పలక్రిందినుండి యాడుబిడ్డవంకఁ జూచెను. శాంతిశ్రీ కఱువది మూఁడేండ్లు. ఆమె జన్మలో దైన్య మనుభవించి యెఱుఁగదు. పేదగుండెపడి యెఱుఁగదు. ఆ పట్టమహిషి చూపుతో శాంతిశ్రీ నీరసించి పోయెను? 'వదినే! క్షమింపుము. ఈ రహస్యము అన్నగుండెపై బరువుగా కూర్చుండెను. నే నా

బహువ్రు తొలగింపఁ బ్రయత్నించితిని. నా ప్రయత్న మన్యధా కృతియయ్యెసనెను. మాతృదేవికన్నులలో నీరు కుసుమలు కుసుమలు కట్టెను. 'చక్రవర్తిని' నేసి యొక్క విషయమున మోసము చేసితిని. ఇదియొక్క విషయమా ? జీవితసారభూతమైన విషయము. జీవితపరమార్థవిషయమున చక్రవర్తిని నేను గికురించితిని. నే నాయన సేవకుఁడాలను. ఆయనయందు నేను చేసిన సేవయందు ప్రత్యణుప్రత్యణువు నిర్మాయికతయే నింపితివి. అహహా ! దౌర్భాగ్యము- నానేటి సర్వతపస్సు! తపస్స్వదేశమునందుఁ గృతకత్వమే వ్యాపించినది. అది దేవతాస్వరూపము ఫలము నెఱుగక చేసిన సాధనానమువలె నా బ్రతుకు ఫలమంతయు 'అసినా సి విచికిత్సాహేతు' నాయెను అని పొంగివచ్చిన దుఃఖతరంగములలో మాతృదేవి చక్రవర్తి కళేబరముమీఁద పడిపోయెను. శాంతిశ్రీ పిలిచినఁ బలుకలేదు. తాఁకఁగా నా మెడలు మంచుగడ్డయాయెను. మాతకీ, శాంతిమూలుల రెండు శరీరము లొక్కపాళిముగా నుండెను.

వీరపురుష దత్తునకు నిన్న పట్టాభిషేక కర్మ, నేడు పితృ, మాతృ కర్మ. బౌద్ధసన్యాసి యాశీర్వాదముతోఁ బట్టాభిషేక వైదికకర్మ చెడిపోయినది. క్రొత్త చక్రవర్తికి వెంటనే బెడిసికొట్టిన దని పరిమునా యనిరి. పట్టాభిషేకమునకు వచ్చిన సర్వ రాజ బంధువర్గము కర్మ పన్నెండుదినము లుండిరి. సోమపీథి, అశ్వమేధి శాంతమూలచక్రవర్తి యంత్యకర్మ యొక మహా క్రతువువలె సాగెను. క్షేత్రాగ్నులను సమకూర్చి సర్వదేవతాహ్వానముచేసి కర్మయందు ప్రత్యూహము లేకుండ ఆహుతస్ఖలితములు రాకుండ శాంతికర్మనిరతులైన బ్రాహ్మణులు నిర్విఘ్నముగా కొనసాగించిరి. సహస్రగోదానములు, అగ్ని

సారదానములు, బహువిధదానములతో విజయపురము ప్రతిగృహీతృపరిశంసారావబంధురాకాశ మాయెను.

పదుమూఁడవ దినమున [illegible]పురుష దక్షుండు తనతల్లి యొక్క తనయందలి వాత్సల్యమును స్మరించుకొనుచుఁ దనలో తానే పైకి వినబడునట్లు 'అమ్మా' యనుకొనెను. ఆ సమయమున శాంతిశ్రీదేవి మఱియొక స్త్రీతో నతఁ డున్న ప్రదేశమునకు వచ్చెను. ఆవచ్చిన స్త్రీకి నలుఁబది యేండ్ల లోపు వయస్సు. ఆమె చేతిలో నొక బంగారపు గాజుబాదు ఉండెను. దానినంత శాంతిశ్రీ చూచుచుండెను.

చతుర్థాధ్యాయము

ఆవచ్చిన స్త్రీని జూచినంతనే చక్రవర్తి నివ్వెఱపోయెను. మాతరీదేవి బ్రతికివచ్చెనా? మాతరీదేవి యిరువదియేండ్లు చిన్నదయ్యెనా? అతని మొగమెల్ల కన్నులే యయ్యెను. శాంతిశ్రీదేవి మొగమంతయు నాశ్చర్యమయముగా నుండెను. వచ్చిన స్త్రీ చక్రవర్తి యెదుట నిలుచుండెను. చక్రవర్తి యెదుట స్త్రీ గాని పురుషుఁడు గాని నడుపవలసిన సముదాచారమామె నడపలేదు. నేలనాఁగిలి ఫాలము చక్రవర్తి పాదము లంటఁ బ్రణామ మాచరించలేదు. ఆమె యాకారము చూచినచో బౌద్ధశ్రమణివలె నుండెను. కాని శిరస్సునకు భద్రాకరణము జరుగలేదు. ధరించినదుస్తులు బౌద్ధులు తాల్చు చీరాదు తెలిదుప్పటిముసుఁగు. మొగమునఁ గుంకుమ లేదు. కనుల గాటుక లేదు. గళముదాక నిడిన ముసుగుచేత మెడయందు మంగళసూత్రాదు లున్నవో లేవో తెలియ లేదు. విధవరాలా?

సభర్తృకయా? ఆస్త్రీ చక్రవర్తి వెంట మొట్టమొదటఁ బరీక్షించి
చూచెను. తరువాత నఖశిఖాపర్యంతము దృష్టిసారించెను.
అంతలో నామె కన్నులలో నొక మాతృప్రేమ వెల్లివిరిసెను.
ఆమె యేవేవో చేతులుచాచి తన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుటకు వచ్చి
నట్లుండెను. ముగ్గురు నొక పదినిమేషముల పాటు అట్లే
నిశ్చలులై యుండిరి. ఇంతలో నా వచ్చిన స్త్రీ వెనుకకు గి
ఱ్ఱునఁ దిరిగి వాయువేగమున నచటినుండి నిష్క్రమించెను.
ఆమె వెడలిపోయిన నిమేషమునకుఁగాని శాంతిశ్రీ వీరపురుషదత్తు
లకుఁ దమ యొడళ్ళు తమకుఁ దెలియలేదు. ఇద్దఱికిని స్మృతి
కలిగినంతనే యామెను పోయి కలసికొనుటకు నిద్దఱును బయలు
దేరిరి. ఆమె యొచ్చటను గనుపించలేదు. లేడివలెఁ బరుగెత్తినదని,
బాణమువలె దూసికొని చన్నదని, యిదిగో యిప్పుడే యిచ్చట
నుండి కదలినదని ప్రతిద్వారస్థభటుడు చెప్పుటయే కాని
యామెజాడ కనరాలేదు. చివరకుఁ దిరిగి యిద్దఱును మొదటి
గదిలోనికి వచ్చిరి. చక్రవర్తి 'ఆమె యెవరు?' శాంతిశ్రీ:
'నే నామె నిదివఱకుఁజూడలేదు' వీర: ఆమెను నావద్దకేల తెచ్చి
తిరి? శాంతి: 'నీవు పుట్టినప్పుడు నే నామెను గలసికొంటిని.
ఆమె రాజాంతఃపురప్రవేశము నాశించినది. నే నామెయందు
జాలికొలది నా రాజాంకము నామెచేతికిచ్చి యిది గుఱుతుగాఁజూపించి
నచోఁ బ్రవేశము కలిగింతు నని చెప్పితిని. అదియొక అర్ధ
రాత్రము. నా కామె యొక మహోపకారముచేసెను. అప్పటి
కిప్పుడు వచ్చెను. నాతో మాటాడలేదు. ఏదో మంత్రముచేత
నాకృష్టమైన భుజగివలె నే నిచ్చట కామెను దెచ్చితిని. ఇందు
జరిగినది నీకుఁ దెలియును. వీర: ఆమె కంతఃపురప్రవేశ
మెందుకు? ఆమె ముమ్మూర్తుల మాయమ్మను బోలియున్నది.

శాం: మారళదేవికి మఱి యిద్దఱు చెల్లెండ్రున్నారట. ఒక
యామె వనవాసాంధ్రభృత్యులరాణి. వేఱొకయామె యొక
పాళియగాని భార్య. అతఁడు తన భార్యను గొనికొని కాశికి బోయి
నాఁడని వదంతి. వీర: ఆమె యీయామె యేమో? అయినచోఁ
దనపినతల్లి తనను దాచుట యేల? శాం: అయినచో నామె
మఱల తప్పక వచ్చును.

వచ్చును. వచ్చు నన్న చక్రవర్తి యెదలో మారళ
దేవి దుఃఖ మొత్తిగిల్లెను. అతని మన స్సేమో సుకు
మారపథముల సంచరించెను. భట్టిదేవి, శాంతిశ్రీ,
బాపిశ్రీ— అతని మనస్సు వీరి ముప్పురు చుట్టుఁ దిరిగెను.
భట్టిదేవి పట్టాభిషేకసమయమున సింహాసనముపైఁ దన
ప్రక్కఁ గూర్చుండెను. హోమకాలమున గర్భిణి యని యాజ్ఞికులు
పరిహరించిరి. సింహాసనగతయైనప్పుడు తన నే నామె మే
నొరసికొన్నవి. తానో పులకితాంగుఁ డయ్యెను. ఆమె చలించి
నట్లులేదు. తన తేజస్సు గర్భమున ధరించియున్నది. తనయం
దంత విరాగ మెందుకు? తన బాహుబలముచేత భట్టిదేవి నేల
సాధించెను? సాధించియు, సాధించనట్లే యున్నది. తన చేసిన
యెల్ల పనులు చేసినట్లే కాదేమి? మఱి యే మూర్ధాభిషిక్తుఁడైన
రాజన్యుఁడైనను తాను దాఁ దన కూఁతు నిచ్చినచో భట్టిదేవి
మనస్సృష్టికిఁ దిగునేమో? తనకు శాంతిశ్రీయందుఁ బ్రేమ
కలదా? శాంతిశ్రీకిఁ దనయందు ప్రేమకలదా? ఆమెకుఁ దన
యందు జాలికలదు. ఆమె జాలి ప్రకటించిన సమయమునఁ దా
నామెను వశపఱచుకొనెను. ఆమెయు జాలిబరువునకు లొంగి
పోయెను. గెలిచి తెచ్చిన కాంతకే ప్రేమ లేదు, జాలితో విలిచి
తెచ్చిన కాంతకుఁ బ్రేమయా? బాపిశ్రీ భట్టిదేవియంత యంద

కత్తె. భట్టిదేవి సౌందర్య మప్రతిసమానము. ఆమె మొగము చూచినచో మహారాణి యనిపించును. కాపిశ్రీ యందకత్తెయే. కృష్ణావదికి గుండ్లకమ్మకు నేమి పోలిక? కాపిశ్రీని తన కిచ్చుటకు తన చిన్నకాన యంగీకరించునా? తండ్రితోనైనం జెప్పకుండపోయి భట్టిదేవిని సాధించుకొని వచ్చెను. ఆ తండ్రి యంగీకారము లేని తాను జేసిన ప్రతిజ్ఞాకార్యమును విపరీతఫల దాయి యగునా?

ఆ మణినాగుడు పట్టాభిషేకమునకు వచ్చి పితృకర్మాంతమునకును విజయపురియందే యున్న సర్వసామంతులు వెడలి పోయిరి. ఉజ్జయినిమహారాజైన మహాక్షాత్రపుడు పోవ్రుమం బోవ్రుచు వీరపురుషదత్తున కొక వార్త కబురుచేసెను. తన కూతురైన రుద్రధారాభట్టారికను వీరపురుషదత్తునకు భార్యగా నిత్తు నని వార్తపుచ్చెను. వీరపురుషదత్తునకు భుజములు మూండద్యెను. మహాక్షాత్రపులు శకయవనులుకారు. మంచి క్షత్రియులు. క్షాత్రపులు బలపరాక్రమశాలురు. దక్షిణాపథమున క్షాత్రపుల పరాక్రమము పరిగణనీయమైనది. క్షాత్రపుని పేరు శత్రువులకు సింహస్వప్నము. శాతవాహనులు, ఇక్ష్వాకులు లేనిచో దక్షిణాపథమంతయు క్షాత్రపుల కే నాడో కరగత మయ్యెడిది. ఆ క్షాత్రపుడు తనకుం గన్యనిత్తు ననెనా? ఈ వార్తను బట్టపురాణియైన భట్టిదేవితోం జెప్పు మని రాజు కబురుచేసెను. ఉజ్జయినిరాజు వృద్ధురాలైన యొక ప్రతీహారిని భట్టిదేవివద్దకుం బంపెను. భట్టిదేవి విని శూన్యదృక్కులతో నిట్లనెను. "ఈ చక్రవర్తుల యంతఃపురమునం బట్టపురాణులకు పలుకుబడి లేదు. పూగీయరాష్ట్రాధిపతి రాణిగారైన శాంతిశ్రీ దేవియాజ్ఞ సర్వేక్ష్వాకువంశము శిరసావహించును. ఆమెతోం

జెప్పుమనెను. ఈమాట చక్రవర్తికి వినిపించెను. అందులో బహుముఖములుగాఁ దాడితములై వ్యంగ్యభూతములైనయాక్షేపణలలో నొక్కటితక్కఁ దక్కినవన్నియుఁ జక్రవర్తికి దెలిసెను. ఆ యొక్కటికూడ శాంతిశ్రీదేవికిఁ దెలిసెను. శాంతిశ్రీదేవి యంగీకరించెను. అది భట్టిదేవి యంగీకార మని ఉజ్జయినీపతి యనుకొనెను. తరువాతఁ బదిదినములకు రుద్రధారాభట్టారిక కానుకలతో సేనతోఁ బరివారములతో నిక్ష్వాకులయంతఃపుర ప్రవేశముచేసెను. రుద్రధారాభట్టారికతోఁ బోయి పట్టపురాణి దర్శనముచేసి రమ్మని చక్రవర్తి చెప్పెను. ఆమె యట్లేచేసెను. ఆమె యేమియు ననలేదు. ఆదరించి కానుక లిచ్చి పంపించెను. చక్రవర్తి రుద్రధారతో ననెను. "రాణి యేమన్నది? నన్ను గుఱించి యేమియు ననలేదా" అని. రుద్రధార కేమి తెలియును? మిమ్ముగుఱించి యచట కేమి యున్నదనెను. మనిసి నెత్తురు త్రావిన పులికి దప్పిక తీరనట్లు చక్రవర్తికి కామదాహము తీరలేదు. భట్టిదేవి విరహము పదిమంది భార్యలతోఁ దీరు నని యతనియుద్దేశ్యము. మఱియుఁ జక్రవర్తి బాపిశ్రీని పెండ్లియాడినఁ గాని భట్టిదేవికిఁ దనయం దనురాగము పుట్టదనుకొనెను. ఒకదానికి నొకదానికి నేమి సంబంధము? రుద్రధారగాని, శాంతిశ్రీగాని భట్టిదేవియంత యందకత్తెలు కారు. బాపిశ్రీ యంత యందకత్తె. తాను బాపిశ్రీని వివాహమాడినచో భట్టిదేవికిఁ దెలియును. ఏమని? తనవలె సుక్షత్రియయైన రుద్రధారకు రుద్రధారకలదు. తనవలె మహాసౌందర్యవతియైన బాపిశ్రీకి బాపిశ్రీ కలదు. చక్రవర్తి కేమి లోటు? తనకే లోటని తనకుఁ దెలియును. ఇది చక్రవర్తి వాదన. ఏమి వాదన? సేనాశ్వ్యాపాములు పన్ను బుద్ధిశీలత్వము. అంత చిన్నతనములోఁ మంత్రి

సంపాదించిన మహాసామ్రాజ్యము నంతయుఁ బాలించుటలో రాజనీతి వైశారద్యముచేతఁ దండ్రిని మించినాఁ డనిపించుకొన్న బుద్ధివైశారద్యముఁ దన్నుఁ జూచినంతనే పరసేనావ్యూహము బ్రద్దలగుఁగట్టి తేజోదుర్నిరీక్ష్యత-వీనితో యీ వాదనలోని లేఁత దనము పొసఁగునా? స్త్రీప్రేమ యనునది వేఱే సామ్రాజ్యము. అప్పటి చక్రవర్తిత్వము ఈ చక్రవర్తిత్వము వంటిది కాదు.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి తన చిన్నమేనత్త గారింటికి వత్తు నని కబురంపించెను. వారియిల్లంతయుఁ బచ్చని తోరణాలతోఁ దెల్లని ముగ్గులతో గునగున నడచు పరిచారికల గుంపుతో మంగళారాత్రికలతో ద్వారద్వార నిశితాక్షులగు ప్రతీహారులతో వెండిబెత్తాలవారితోఁ గలకల లాడెను. చక్రవర్తి పోయి ముందరి సావడిలో జరీపనులు చేసిన పట్టుపరుపులమీద పట్టు దిండ్లపై నొరగి కూర్చుండెను. సభ యంతయు నైపోయిన తరువాత భోజనవేళ మేనత్త యిట్లనెను. 'ఇన్నాళ్ళకు మా యింటికి వచ్చితివి. మేము నీకేమి యీయగలము? 'ఈయ దలచుకొన్నచో నిచ్చునదే లేదా' యని చక్రవర్తి యనెను. మేనత్తభర్త 'యీసర్వము మీదే' మే మిచ్చునదేమి? మీరు తీసికొనునదేమి? మీకేది కావలసిన నది తీసికొని పోవచ్చు' ననెను. చక్రవర్తి నెమ్మదిగా నవ్వుచు 'అయినను నీయగాఁ బుచ్చుకొనుటలో నొకరమ్యత లేదా' యనెను. ఆ మందహాసములో నతనియర్థము భార్యాభర్తలకుఁ దెలిసెను. మేనత్త భర్త "మీ యిష్టము, లగ్న మెప్పుడు పెట్టించుమన్న నప్పుడు పెట్టింతు" ననెను. చక్రవర్తి: మీరు క్షత్రియులు. నే నాదునో కానో? నాకుఁ బిల్ల నిత్తురా యనెను. బ్రాహ్మస్త్రీ నొచ్చుకొని 'అదియేమయ్యా! నీయంత

క్షత్రియులము మే మౌదుమో కాదో! శాంతిమూల చక్రవర్తి స్వర్గమునుండి నేలకు దొరలిపడుమాట యన్నా' వనెను. పీఁక పురుషదత్తుని మెదలోపలి మెదలోఁ గదలీకదలని కదలిక యుపశమించెను. చక్రవర్తినోట నీ యనుమానము మొదటిసారి బహిర్గత మగుట యిదియే. రేజాము ప్రొద్దువేళ మొగ్గ లుబ్బి చల్లని మృదుతుషారములకు బలసి యాపాసమైన కాంతికి విడిలి ప్రొద్దునవిచ్చిన పూలతోడి మల్లెపొదవత్తె, సంపనవనారామవీధి కాందోళిత మందవాయు సంచాలితాగురు కస్తూరికాది పరిమళలహరీపరీవాహ సబ్రహ్మచారి చేలాంచలాభిరామ మృకుమనోహారాకారాప్సర స్త్రీర్థమువలె బాపిశ్రీ చక్రవర్తికిఁ గ్రై వసమయ్యెను. తత్ప్రథమ సమాగమము చక్రవర్తికి భట్టిదేవి ప్రసాదన ప్రథమసోపానమువలె సుకుమార పాదవిన్యాస మంజులమయ్యెను. ఆనాటిరాత్రి బహుకాలమునకుఁ దన కోర్కి తీరిన బాపిశ్రీ దేవాలయ విమానపుగూటిలో నత్తుకొన్న పారావతివలె భర్తయెద కత్తుకొని 'నేను నీకుఁ గౌమారినైన భాగ్య ననెను. చక్రవర్తి 'నీవు పండితుని కూఁతురవు' అని తెలియకుండనే యోగ్య ప్రతివచనము చేసెను. మఱునాఁడొక పండితుని యడిగెను. అతఁడు దాని యర్థమును జెప్పెను. చక్రవర్తికి నొకధైర్యము తోచెను. తాను జేసిన పని, అనినమాట, తనకుఁ దెలియకుండనే యొక పొసగింపులో నమరియుండు నవి.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి పట్టమహిషి యింటికి వెళ్ళెను. ఆమె యర్ఘ్యపాద్యము లిచ్చి సుఖాసీనునిఁ జేసెను. కాని దూరమున నిలుచుండి చక్రవర్తితో నతని పాల్యవర్గము లోని యొకవ్యక్తి మాటాడుచున్నట్లు మాటాడుచుండెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'నీవు నా తేజస్సును గర్భమున

ధరించితివి. నాకు ఉజ్జయినీ పౌత్రిపుడు తన కూతు నిచ్చెను. బాపిశ్రీ నీ యంతటి సౌందర్యవతి. ఆమెయే నన్ను వరించెను. మా పెద్దమేనత్తగారు బౌద్ధమతస్థురాలు. ఆమెను నే నెవ్వరనైనను బట్టింపులేదు. శ్రీహిన్నశ్రీదేవికిఁ బట్టింపే. ఆమెయుఁ దనకూతును నాకిచ్చెను. నేను క్షత్రియుఁడనుగానా? నిన్ను బలవంతముగాఁ దెచ్చితినని కోపమా? రాక్షస వివాహములు స్మృతు లొప్పుకొన్నవే. శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవి నెత్తుకొనిపోయెను. నీకు నాయందేల ప్రేమలేదు? నేను సుక్షత్రియుఁడను కాననియా? లోకమునందలి ప్రవాదమునే నమ్మెదవు గాని నన్ను నమ్మవా? నాచిత్రపటమును నా తల్లిదండ్రుల చిత్రపటమును దగ్గరనుంచి చూడుము. నేను వారి కడుపునఁ బుట్టినచో నంత దగ్గరపోలిక లుండునా?' యనెను. భట్టిదేవి: అయ్యో! ఇదియేమి! తమకు క్షత్రియులు కారని యిందెవరనిరి? నేను మిమ్ము ప్రేమించుటలేదని యెవరు చెప్పిరి? భార్య భర్తను ప్రేమించక యేమిచేయును? మీరే వివాహములపై వివాహములుగాఁ జేసికొనుచున్నారు. నేను వలదంటినా? ఈ రాజ్యములోఁ బట్టమహిషుల కధికార మే మున్నది? అత్తగారు మాశకీదేవి యేమి యధికారము చెల్లించినది? నే నేమి చెల్లించవలయును? మీరనెడు మాటలు నాకర్థము కాలేదు. అంతే. చక్రవర్తి తనదారిని దాను వెడలిపోయెను. ఆయన యుద్దేశ్యము భట్టిదేవి తనవద్దకువచ్చి తనపైఁ జేయివైచి తన్నుఁ గౌఁగిలించుకొని పుద్రధారాదులవలె నటించునని. ఆమె యట్లు చేయలేదు. చక్రవర్తికిఁ బట్టమహిషిమీఁదఁ గొంచెము కోపము వచ్చెను. ఆయనకే యాశ్చర్య మయ్యెను. ఆమెమీఁదఁ దనకుఁ గోపము వచ్చినదనగా నన్యాతః తనకు స్త్రీవిషయమమున సంతోషము కలిగిన

దన్నమాట. ఆ స్త్రీ యెవరు? బాపిశ్రీయా? రుద్రధారయా? శాంతిశ్రీ ప్రసక్తి లేదు. శాంతిశ్రీ తన్నొకవిధముగాఁ బ్రేమించుచుండెను. ఆ ప్రేమకు పట్టువిడుపులు లేవు. కాలాకాలములు లేవు. ఎత్తులు లేవు. పల్లములు లేవు. అది యుపచార మెక్కువ కలిగినప్రేమ. బౌద్ధయువతితోడి సంపర్కమువలె నుండెను. కాని శాంతిశ్రీ పజ్జ నున్నప్పుడు చక్రవర్తి హృదయము ప్రశాంతముగా నుండును. ఆమె బుద్ధదేవుని దయ, శాంతి, మొదలైనవానినిగూర్చి ప్రసంగించును. వైదిక దేవతలు కామక్రోధాదిదోషపూరితులని, బుద్ధదేవుఁడు శాంతదోషుఁడని, బుద్ధదేవు నాశ్రయించినచో మనస్సు నిర్వికారమై శాంతమగునని తన మనస్సు శాంతముగా నుండుట కదియే కారణ మని యామె యనును. ఆమె మాటలు నిజమువలెఁ గన్పించును. బాపిశ్రీ సౌందర్యవాహినిలో నెన్ని మునుకలిడినను తనివి తీరకుండ నుండెను. భట్టిదేవితోడి పరిసంగమే హృదయమునకుఁ బరితృప్తి కలిగించుచుండెను. భట్టిదేవి మొగము చూచినంతసేపు తాను జక్రవర్తి ననిపించు చుండెను. బాపిశ్రీవద్ద దాను గాముకునివలె నుండెను. రుద్రధార యింటఁ జక్రవర్తి కాక విచిత్రానుభూతి కలుగును. విచిత్రములైన భావములు రేకెత్తును. తాను క్షత్రియుఁడు కాఁడు. ఆక్షత్రియ తన్ను పొందినదేమా యని. అటనుండి వెలికివచ్చి తా నేల క్షత్రియుఁడను గాదనుకొనును. రాజకార్యములనుండి విడివడి యంతఃపురమున నున్న వేళలలోఁ జక్రవర్తికి మనశ్శాంతిలేదు.

ఒకనాఁడు బాపిశ్రీ చెల్లెలు పద్మిశ్రీ యక్కగారిని జూచుటకు వచ్చెను. ఆమె పదునాలుగేండ్ల బాలిక. ఆమెను జిదిపి దీపము పెట్టవచ్చును. కొంచెము పొట్టిది. గిలకవలె

నుండెను. నాశీనత్స్నమువలెనుండెను. చిన్నిమొగము. అందులోఁ జిన్నికొసలు. పచ్చని పెన్నులు. తమ్మలపాకు తీగకు చివారు కొమ్మనున్న లేయాకులలో నొకచివర చిన్నియాకువలె నుండెను.

ఆమె కట్టినచీర, తొడిగినరైక, యామె యొడలిపైకి వచ్చిన చిరుజవ్వనమును జిన్ని పళ్ళెరములో పెట్టియిచ్చినట్లుండెను. ఆమె బాపిశ్రీ సౌధపురోభాగమున నిలచి తోటలో నొక పువ్వు కోయుచుండెను. చక్రవర్తి వచ్చినంతనే చూచి యామె కొంక చిన్నారిసిగ్గయ్యెను. చక్రవర్తి యాజానుబాహువు. ఆఱడుగుల యెత్తుమనిషి. షష్ఠిశ్రీ నాలుగడుగులలో పెత్తు. వింధ్యపర్వతమువద్ద చిన్నిలతకూన నిలుచున్నట్లుండెను. చక్రవర్తి యామెను జేతులలోని కెత్తుకొని లోనికిఁ దీసికొని పోయెను. ఆమె గిలగిలలాడెను. చక్రవర్తి చేతులలో నున్న యామెను ముద్దిడుకొనెను. ఆమె 'మాయమ్మతోఁ జెప్పెద' ననెను. చక్రవర్తి నవ్వెను. ఇంతలో బాపిశ్రీ వచ్చెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'చూచితివా నీ చెల్లెలు. నేను దానిని ముద్దిడుకొనరాదఁట. దాని యప్పగారి చెక్కిలికి దాని చెక్కిలికి నంత భేదమున్నదా?' యని. చక్రవర్తి కాముకత బాపిశ్రీ యెఱుఁగును. చక్రవర్తి విషయమున నిప్పటికే నలుగురు భార్యలుకల యతని విషయమున నీర్ష్యపొంది యేమిలాభము? బాపిశ్రీ నవ్వుకొని యొకనవ్వు నవ్వెను. చక్రవర్తి షష్ఠిశ్రీ నొకచోటఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. ఆమె కుదించుకొని పయ్యెదకొంగొడలెల్లఁ గ్రమ్ముకొనునట్లు లాగికొని మొగము గంటుపెట్టుకొని యొక చిన్ని పవడమువలెఁ గూర్చుండెను. చక్రవర్తి యామె చెక్కిలి గీటబోయెను. ఆమె 'ఇదిగో నా జోలికి వచ్చితివా!' యనెను.

ఆతఁ డిదివఱ కెన్నఁ డెఱుఁగని బ్రహ్మానంద మనుభవించెను. నలుగురు భార్యలనుండి యొక్క గద్దింపుమాట లేదు. తన్ను లెక్కసేయకపోవుట లేదు. ఈ పసిపిల్లకుఁ దాను మేనమామకొడుకువలెఁ గన్పించుచున్నాఁడు గాఁబోలు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'నే నెవరను?' షష్ఠి: 'నీవా, యెవర వేమి?' చక్రి: నే నెవరినో మీ యక్కనడుగుము. షష్ఠి: అడుగనక్కఱలేదు. నాకుఁ దెలియును. చక్రి: తెలిసినచోఁ జెప్పుము. షష్ఠి: నీ పేరు వీరపురుషవర్తుఁడు.' బాపిశ్రీ నోటిమీఁద, జేయిపెట్టుకొని భయపడుచుఁ జెల్లెలి నదలింపఁబోయెను. చక్రవర్తి విఱుగఁబడి నవ్వి 'నేను నీ కే మగుదునో చెప్పు' మనెను. ఆమె 'నీవు నా కేమియుఁ గా' వనెను. చక్ర: నే ననినచో నీకు లెక్కలేదా? షష్ఠి: లేదు. చక్రి: (నవ్వుచు) ని న్నేమి జేసెదనో చూడుము. షష్ఠి: ఏమిచేసెదవో చేసికో. నీ వసలు న న్నెఱుఁగవు." చక్రివర్తి మఱల నామెను జుంబింపఁబోయెను. ఆమె కూర్చున్న చోటినుండి యెగిరిదూఁకి యింక నేను మీయింటికి రానని బిర బిర నడచిపోయెను. చక్రివర్తి పోవుచున్న యామెను కొంగు పట్టుక లాగి వదలిపెట్టి నిలఁబడి యొకటే నవ్వుట.

కాని బాపిశ్రీకి మనసులోఁ జాల భయము వేసెను. ఆనాటి మధ్యాహ్నము చక్రివర్తి రాజకార్యములు చూడఁ బోయెను. బాపిశ్రీ తన పుట్టినింటికిఁ బోయి జరిగిన సంగతి యంతయుఁ దల్లితో చెప్పెను. ఇట్లనెను. 'దీని కిది తగదు. చక్రవర్తిని దోఁటకూరలోఁ బురుగును దీసివేసినట్లు తీసివేసెను. ఆయనకుఁ గోపమువచ్చెనని నాకు భయమువేసెను. మఱదలు కదా యని సరాగమాడినచో నేమి దీనిమాటలు, దీనిచేతలు? షష్ఠి: నీకు మగఁ డైనచో నాకు మగఁడా? మాటమాటకు

మీఁదిడవచ్చునేమి? కొంగుపట్టుక లాగునేమి? నన్నుఁ దన్నెవరెత్తికొమ్మన్నారు? నే ననెడిదే నిజ" మనెను. తల్లి యెటు చెప్పుటకును తోఁచక యూరకుండెను. ఆ నాఁడు రాత్రి చక్రవర్తి బ్రాహ్మణస్త్రీ యింటికి వచ్చెను. షష్ఠిస్త్రీ చక్రవర్తికిఁ గనిపించలేదు. అతఁడు మేనత్తతో షష్ఠి యెచ్చట నున్న దని యడిగెను. ఆమె "నీమీఁదఁ గోపమువచ్చినది. ఆ గదిలోఁబోయి లోన గడియవేసికొని పరుండినది" దని చెప్పెను. చక్రవర్తి పోయి తలుపు తట్టెను. ఎంత తట్టినను నామె తలుపు తీయలేదు. చివరకుఁ దల్లి కోపపడఁగాఁ దలుపు తీసెను. చక్రి: 'షష్ఠీ ఎందుకే యింతకోపము? నేను బావనుగానా? నే నెవరో చెప్పు' మనెను. ఆమె నీవు పరపురుషుఁడ వనెను. బ్రాహ్మణస్త్రీ: 'ఛీ నోరుమూయుము. బావ యనరాదా?' యనెను.

షష్ఠి: నాజోలికి రానిచో బావ యందును. చక్రవర్తి: నీవు నన్ను బావ యనవలదు. నేను నీజోలికి వచ్చెడిదే నిజము. షష్ఠి: వచ్చినచో లెంపకాయలు తిందు' వనెను. చక్రి: 'ఏదీ కొట్టు'మని మీఁదికిఁ బోవుటయు, బ్రాహ్మణస్త్రీ యచ్చట నుంచి నవ్వుచు నేదో పనిమీఁదఁబోవుటయు నొక్కసారి జరిగెను. చక్రవర్తి యామె చేతులు పట్టుకొని పెనఁగులాడుచున్న యామెను బొమ్మమీఁది కెత్తికొని బలవచ్చుంబన, బలవత్పయోధరసంస్ఫాలన, బలవజ్జఘనపరిమార్జన, బలవచ్చిరోజాకర్షణలు చేసెను. ఆమె యెట్లో వదలించుకొని పోఁజూచెను. చక్రవర్తి యామెను బట్టుకొని 'ఓసిషష్ఠీ! క్షమింపుము, క్షమింపుము. నాకు నలుగురు భార్యలున్నారు. నేను నీకు బావనైన చక్రవర్తిని కాదా? నాయందు నీ కింతకోప మేల? నీవింకెవరినైన ప్రేమించితివా? ప్రేమించినచో నేను జేసినది దోషము.

ప్రేమించనిచో నీకు భయములేదు. నిన్నుగూడ నేను పెండ్లాడెదను. నాభార్యలు నలువురిలో నెవ్వరు నాయెదుట మాటాడువారు లేరు. నన్నుఁ దిరస్కరించువారు లేరు. నే నత్యాచారము చేసినచోఁ జివరకు దుఃఖపడుటఁగూడ వారికి భయముగా నున్నది. నీవు నన్నుఁ జక్రవర్తివలెఁ జూడనిచో, నీ నాఁడు నన్ను రక్కిగీరినట్లే, నన్ను దగ్గరకు రానీయనట్లే, రానీయక పోనిచ్చుటలో కొంత రానిచ్చుట యున్నట్లే, నీవు నిత్యము ప్రవర్తించవలెను. అట్లయినచో నిన్నుఁ బెండ్లాడెదను. అందఱును జక్రవర్తి చక్రవర్తి. నేను చక్రవర్తి? ఈ రాజవంశమునఁ బుట్టుటయే తప్పు. నేను రాజవంశమునఁ బుట్టలేదని చెప్పెడివారెవరైన నున్నచో నెంతసంతోషింతును? ఈబ్రతుకు బహు మోయలేకున్నాను. కొందఱు నవ్వుదురు. కొందఱు కాదందురు. కాదని గట్టిగాఁ జెప్పరాదా? సుఖపడుదును.'

షష్ఠి చక్రవర్తివంక నివ్వెఱపోయి చూచుచుండెను. ఆమె పాఱిపోలేదు. చక్రవర్తి మఱల నవ్వి యామెను కొంగు పట్టి లాగెను. ఆమె 'ఇదిగో లెంపకాయ' యని చక్రవర్తి చెంప మీఁద ఫెడీలున వేసి నవ్వుచు గదివదలి వెడలిపోయెను.

పంచమాధ్యాయము

మహాదేవి వాశిష్ఠిభట్టిదేవి యొక శుభలగ్నమున కుమారుని గనెను. విజయపురమెల్ల గడపగడపను నూపియలు, నలుగుపిండ్లు, సీకాయపొడుములు, నారికేళములు, శర్కరాఖండములు, చీరలు, రవికెలు పంచిపెట్టఁబడెను. పురుడు వెళ్ళిన

మఱునాఁడు చక్రవర్తి శాంతిశ్రీ ప్రోద్బలముచేతఁ గొడుకును బోయి చూచెను. చూచెడువఱకు గల నిర్ముఖత చూచిన తరువాత లేదు. భట్టిదేవి కొడుకును జేతులలోఁ బెట్టి చక్రవర్తికిఁ జూపించెను. తత్పూర్వము చక్రవర్తి పట్టమహిషిని జూడఁబోయినచో నామెవద్ద నుండెడి యాంతరంగిక పరిచారికలు నిత్యము కనబడుచుండెడివారు. ఆనాడు భట్టిదేవి యాజ్ఞ వలన నొక్క పరిచారికయు లేదు. చక్రవర్తి పట్టమహిషి సౌధపురోభవనమునఁ దా నేకాకియై మహాదేవికోసము ప్రతీక్షించుచుండెను. తాను చక్రవర్తియై భర్తయై వచ్చెనో కాని పోలేడో? పోలేదు. అంతఁ గొంతసేపటికి మహాదేవి శిశువును నీలి తెల్లలోఁదానే స్వయముగాఁ నూని శాకలికములైన మంద హాసకదంబములతో బాలింతరాలితనములోని మనోహరత్వమెల్ల నిండారు కాటుకరేఖలు పులకరించిన కనుదమ్ముల క్రింద నుండి యుట్టిపడఁగా వచ్చి చక్రవర్తి పజ్జ నిలుచుండెను. ఆ నిలుచుండుటలో మహాదేవి శరీరాంచలములు చక్రవర్తియొడలి యంచులకుఁ దాఁకెను. చక్రవర్తి కోపమంతయు నిమేషములో నిరాయెను. బిగువంతయు సడలిపోయెను. మహాదేవి కన్నులందుఁ జూడవలయు ననుకొన్న చక్రవర్తికన్నులు శిశువునందే వ్రాలెను; మహాదేవి శిశువును జక్రవర్తి చేతులలోఁ బెట్టెను. ఆయన తన చేతులు తనకుఁ దెలియకుండఁగనే చాచెను. రాణి యిట్లనెను. 'పెదతల్లి శాంతి శ్రీదేవి వచ్చెను. పిల్లవాఁ డచ్చముగాఁ దను పోలికయఁట. కన్నులు, నాసిక, చేతులపొడుగు–అన్నియు మీవె. పాదాంగుష్ఠముకన్న రెండవ వ్రేలు పొడుగు. బాపిశ్రీ చెప్పెను. అచ్చముగా మీ పాదమే నఁట.' ఈ ధోరణిలో మాటాడెను. అంత పసితనమందే సరిగా

సనయనములు రూపుకట్టకముందే పసివానియందుఁ దనపోలిక తేటముగాని కనిపించెను. అచట హంసతూలికా తల్పమునఁ బసకుఁ దెలియకుండఁ దాను గూర్చున్న చక్రవర్తి పెదవులకడకు శిశుప్రయొక్క స్వల్పకపోలము మహారాణిచేత సన్నిహిత పఱుపఁబడెను. చక్రవర్తి తా నెఱుగయే తన పెదవు లామోదము చేసికొనెను. చక్రవర్తి మనోభావము శిశువునం దల్లంత సేపుండి తల్లికడకుఁ బోయెను. అంత సచ్చిబాలెంతను స్పృశింప వచ్చునా, రాదా? ఇంతటి సౌముఖ్యము చిరస్థాయి యైనదా? తాత్కాలికమా? కొంతసేపటికి నేవో రాజకీయవాగ బలవంత పెట్టి యచటినుండి చాలదూరము పోయినవఱకుఁ జక్రవర్తికి మైమఱపులోలఁగలేదు. శిశువునకిరువదియొకటవదినమున హిరణ్యకోటిదానములు, గోశతసహస్రదానములు, హలశతసహస్రదానములు చేయఁబడెను. హలదానములు చేయుట శాతవాహనుల నాఁడు, ఇక్ష్వాకులనాఁడు పరిపాటియైన విషయము. కర్షకులందఱకు హలములు, శకటములు, బలీవర్దములు, ధాత్రిమున్నుటకుఁ బండించుటకు దానములు చేయఁబడుచుండెను. ఆ మఱునాఁడు బాలకునకు నామకరణోత్సవము చేయఁబడెను. శిశువు పేరు మహారాజవాశిష్ఠీపుత్రశ్రీ బాహుబల శాంతిమూలుఁడు. అచ్చముగా తాతగారి పేరే పెట్టిరి. తాతగారి పేరు మనుమనికిఁ బెట్టుటయు మేనత్తకూతుండ్రను బెండ్లియాడుటయు తెలుఁగునాట వీరపురుషదత్తుఁ డేర్పఱచిన సాంప్రదాయములు. ఈపదునేడు వేల సంవత్సరములు వీరపురుషుఁ డేర్పఱచిన యాచారములు తెలుఁగుజాతిమీఁద ముద్రగానిలచియుండెను. తాతగారినుండి పేరుకొంచెము వేఱగుటకు బాహుబలశబ్దముకలిపియే యుండెను. వృద్ధచక్రవర్తి శాంతిమూలుని తల్లి పేరు వాశిష్ఠీదేవి.

ఇతని తల్లిపేరు వాశిష్టీ భట్టిదేవి. అందు వాశిష్టీశబ్దమునకే ప్రాధాన్యము వచ్చెను. ఆ నాడు పీటలమీఁద గూర్చున్నప్పుడు చక్రవర్తి మహారాణి నానుకొని కూర్చుండెను. మహారాణికి తొలఁగలేదు. స్త్రీసమూహమునకు వారి యిద్దరి యనోన్యప్రేమ యేమి తెలియును? అది యంతఃపురవార్త. అంతఃపురీ జనులు మాత్రము వారి యిద్దరి యానాటి ప్రసంగము, కలుపుగోలుతనము, పట్టమహిషి లజ్జాభినయము, చక్రవర్తి చాటున యున్నియుఁ జూచి యచ్చెరు వొందిరి. నూతనప్రణయాంభోరాసులైన దంపతుల లీల వారిద్దరియందుఁ దాండవించెను. అది మొదలు పిల్లవానికై దేండ్లు వచ్చువఱకు భార్యాభర్తలిరువురుఁ బరమ ప్రేమరాసులవలెఁ జూపఱులకుఁ గనుపించిరి. చక్రవర్తి మాత్రము మహారాణి యంతఃపురమునకు రాత్రులందు పోవుట నెవ్వరును నెప్పుడు జూడలేదు. సంజగలయందు దుత్సవములయందు మహారాణియుఁ జక్రవర్తియుఁ గలసికొన్నచో వారిరువురి సమాగమము క్రొత్తవారికి నేత్రపర్వము. ప్రాతఃకాలి కబ్బురపాటు. చక్రవర్తి పుత్రప్రదర్శనార్థము పలుమారు మహారాణి యంతఃపురమునకుఁ బోవుచుండును. చక్రవర్తి రాజకార్యవ్యగ్రుఁడైనప్పుడుకూడ పట్టమహిషి పసియువరాజును బరిచారికల చేతికిచ్చి తండ్రివద్దకుఁ బంపించుచుండును. పుత్రదర్శన మైనంతనే చక్రవర్తి తానేపని చేయుచున్నను, నది మానివేసి కొడుకు నెత్తికొని మహారాణి యంతిపురమునకుఁ బోవుచుండును. ఈ సంఘటన చిత్రముగా నుండెను.

ఒకనాఁడు రుద్రధారాదేవి చక్రవర్తిని సాహసించి యడిగెను. 'ప్రభూ! నీవొకనాఁడును బట్టమహిషి యింటికిఁ బోవు.

ఏ నిశాభాగమునందును నీవు పట్టమహిషి యింటికిఁ బోయినట్లు పరిచారికలు నాకు చెప్పరు. పన శ్యామెయింటికిఁ బోదువు. ఇది మాయందరకును నాశ్చర్యముగా నున్నది.' శతశ్రీవరి నేనైన సాహసించి యడుగవలసినచో సుద్రధారాభట్టారిక గమొక్క-తెగా. ఆమెకుఁ జక్రవర్తి యందంత చనవు సమకూరుట కొక్క హేతువుండెను. నీరపుసుదత్తుఁడు చక్రవర్తియైన వెంటనే మహామాత్రపుఁడు మరణించెను. మహామాత్రపుని తర్వాత నతనిసోదరుఁడు సంఘదాము దండయిపతి యయ్యెను. సుదర్శనునకు సంఘదాముఁడు దామసేనుఁడు నిద్దరు తమ్ములు. సుదర్శనను సంఘదాముఁడు పెంచెను. అతఁ డిప్పుడు రాజు. నీరపుసుదత్తునకు బహురాజ్య వ్యవహారములయందుఁ బిన మామ గారైన సంఘదాము దండగా నుండెను. అసలు మాను నాను సుదర్శనుఁడు వివాహ మైనతర్వాత పెక్కు-కాలము నిలచినది లేదు.

ఈ ప్రశ్నకు మహారాజు ఖిన్నుఁడై తన మన సిట్లు వెల్లడించెను. ఓసి సుదర్శి! నీవైనను బట్టమహిషి నైతివి కావు. ఆమెమునకు నేను నిస్సహాయుఁడను. ఎన్నిసారు లామె యంతిపురికిఁ బోవలెననుకొన్నను బోకుండ నుండలేకున్నాను. ఆమెను నాయందు ప్రేమ యున్నదందువా, లేదందువా! మన బాహుబలుని నీవు చూచుచున్నావు. వాఁడు వేయిపోలికల నేనే. నామువ్ర చూచుమనస్సునం దెట్లు తోచుకొన్నది? నమ్మము నమ్మక పోమ్ము. నే నామె నెఱిగినది మా ప్రథమసమాగమమున నాటి రాత్రియే. అదియే తుదిసమాగమము. నే నామె యెదుట నిలుచుండి మాటాడుదును. నా బింక మంతయు సడలిపోవును. ఆమె కొడుకును బరిచారికల చేతి కిచ్చి పంపించును. నన్నంతి

పుట్టికి రమ్మని యది యాజ్ఞ. తత్పూర్వము నేను నిశ్చయించుకొన్నను, నానిశ్చయ మంతలో విశ్లథమైపోవును. ఆమె యెదుట నిలుచున్నప్పుడు ఆమె నాతోఁ బరిమితముగా మాటాడును. నే నామెను స్పృశింపనుగూడ స్పృశింపను. ఆమె నిలుచుటలో నామె చూచుటలో నేదో యొక దూరపు రేఖ యుండును. ఆ దూరపు రేఖ నన్ను సాహసింపనీయదు. ఏమిచేయుమందువు? పిల్లవాడు కలిగిన కొత్తదినములలో నామెకు నాకుఁ మఱలఁ బొసఁగ ననుకొంటిని. అది నిరాశాసూచి యయ్యెను.

అదివరకుఁ బొసఁగనదియున్న యానిప్పు నాటితో మఱల జ్వాలాముఖమయ్యెను. ఆప్రసంగము లేకున్నచో నెట్లుండెడిదో? సుభద్రాదేవి యని కదిపెను. అది మండెను. ఆ మంట యందభిముఖముగాఁ బోవునో! దాని యాభిముఖ్యము చివరకిట్లు పొడచూపెను. చక్రవర్తి యామనుఁ నాఁడు బ్రాహ్మశ్రీయింటికిఁ బోయెను. వచ్చిన యల్లుని నామె సరిగా యాదరించలేదు. చక్రవర్తికిఁ గారణము తెలియలేదు. చక్రవర్తి యామె నడిగెను. 'ఏమమ్మా! నామీద నంతకోపము'? ఆమె 'యెదేండ్లకా కుఱ్ఱల నాయింటికి వచ్చితివి' యనెను. అంతలో షష్ఠి (శ్రీ) యచటికి వచ్చెను. ఆమె చిక్కి శల్యమైయుండెను. తొలినాటి నవనవలేదు. తొలినాటి నవనవలేదు. ఆమె చక్రవర్తిని చూచుమనే కంటినిండ నీళ్ళు నింపి తొలఁగిపోఁబోయెను. చక్రవర్తి యామెను నిలుపఁబట్టలేదు. మదికి స్ఫురించినంతనే షష్ఠీ యని పిలిచెను. నాగేటి చాలువెంటఁబడి పోవు కోడెత్రాచు గిరుక్కున తిరిగినట్లు తిరిగి షష్ఠి, చురుకుతోఁ బొడిచినట్లు చూచి షష్ఠి, మఱలఁ దిరిగి రెండడుగులు వేసి షష్ఠి, మఱల లేచి వెనుదిరిగి యిట్లనెను. "ఓరి కితవుడ! ఎంతమంది కన్యాత్వ

ములు పాడు చేసితివి ? ఎంతమంది గుండెకాయలు పత్రి నాశనము చేసితివి. పొరుగూరుగాదే. ఓహో, ఏమి చక్రవర్తి! సింహళేశ! మరల మా యింటి కేల వచ్చితివి ? మొకటిసారి నీ మొగము చూచిన పాప మైదేండ్లు నన్నుఁ బీడించెను. చాలు చాలు నీ ముఖదర్శనా' మనెను. చక్రవర్తి నివ్వెఱ పోయెను. సర్వమును స్మృతి పథమునఁ దగిలెను. తన దోష మంజనపర్వతమునలెఁ బెరిగిపోయెను. వడఁకుచున్న పాదతల ములతోఁ దా నామె వెంటఁబోయెను. ఆమె తత్సౌధపార్శ్వము నందలి యుద్యానకుటీరమునఁ బోయి యచ్చటి యాకు సెజ్జ మీఁదఁ బన్నుండి మొగమును జేతులలో పెట్టుకొని దుఃఖించు చుండెను. చక్రవర్తి పోయి యామె పాదములమీఁద వ్రాలెను. 'షష్ఠీ షష్ఠీ ! ఈ దోషమంతయు నాదికాదు. కొంత నీ తల్లి దండ్రులది. నేను క్రొత్తగా రాజ్యమునకు వచ్చినంతనే మరల నా సామంతులను నదుపులోనికిఁ దీసికొని రావలసి వచ్చినది. బంధుగులయ్యుఁ గదంబులు పెచ్చు పెఱిగిరి. నీవు వినియే యుందువు. ఈ యైదేండ్లలో నేను రాజధానియందున్నది సగా నికి సగము. వచ్చుచుంటిని, పోవుచుంటిని. నా సుఖము నా తండ్రి బ్రతికియున్నప్పుడు మాత్రమే. ఆయన సామ్రాజ్య మును నిర్మించుట కెంత కష్టపడెనో నేను దానిని నిలబెట్టు కొనుట కంత కష్టపడుచుంటిని. ఇప్పటికిఁ బ్రత్యర్థి సమూహ మునకు వీరపురుషదత్తుని పరాక్రమము విదితమయ్యెను. నేను నా తండ్రి సామ్రాజ్యమును నిలువ దొక్కుకొంటిని. నా మనస్సు తీరిక యిచ్చినంతనే నీ వద్దకు వచ్చితిని. నిన్ను మఱచి పోలేదు. కాని నాటి పరిస్థితి నిన్ను నాకుఁ బూర్తిగా నర్థము కానియలేదు. నీ వెవరినో పరుని ప్రేమించితి వనుకొంటిని.

నీవు చెప్పలేదు, నాకుఁ దెలియలేదు. ఇది చెప్పెడి విషయము కాదు. నేనే తెలిసికొనవలసినది. నేను మందమతిని. కృతఘ్నుఁడను మాత్రము కాను. నీవు నన్ను క్షమించితి ననుము. అనకున్నచో వాడిన పుష్పమాలికములవలె నున్న నీ యీ పాదములు వదలను. ఈనాఁడు నా కపోలములకు నీ పాదస్పర్శ జరిగెను. ఈనాఁడు నా మూర్ధమునకు నీపాదస్పర్శ జరుగనిమ్ము.”

ఆ మఱునాఁడు షష్ఠీశ్రీకిని, చక్రవర్తికిని వివాహము జరిగెను. ఆ వివాహమున నాడంబరమేమియు లేదు. ఉత్సవమంతయు వసంతపు పల్లి వలెఁ జక్రవర్తి నాయకుని కార్యంబయ్యెను. ఆ యుత్సవము చూచుటకు బంధుగు లెల్లరు వచ్చిరి. ఎల్లరు రాజులు వచ్చిరి. పట్టమహిషియు వచ్చెను. పట్టమహిషికి షష్ఠీశ్రీవార్త యంతయుఁ దెలిసెను. ఆమె సంతసించెను. షష్ఠీశ్రీ చక్రవర్తితోఁ గలియుటకు నామె యారోగ్యము సరిగా లేదు. కాని యామెకుఁ జక్రవర్తి నిజసౌధమందు నివాసమేర్పడెను. పట్టమహిషి షష్ఠీశ్రీకిఁ దోడఁబుట్టిన దానివలె నుపచరించెను. చక్రవర్తియుఁ బట్టమహిషియు, షష్ఠీశ్రీయు, యువరాజును, షష్ఠీశ్రీ కారోగ్యము ప్రాప్తించునంతకైన రెండు నెలలు చక్రవర్తి నిజసౌధనివాసము చేసిరి. ఆమె కారోగ్యము సమకూరి తచ్చక్రవర్తి సమాగమోత్సవము జరుగునాఁటికిఁ బట్టమహిషి మఱల గర్భవతి యని చెప్పుకొనసాగిరి. తరువాతఁ బట్టమహిషి తన సౌధమునకు తాను పోయెను. రెండు మూఁడు నెలలు చక్రవర్తి షష్ఠీశ్రీతోనే యుండెను. క్రమక్రమముగా షష్ఠీశ్రీవలపు చక్రవర్తికి సన్నగిలసాగెను. ఈ సన్నగిల్లుట యథిపులు నూతన ప్రియులగుట కాదు. ఏ విపరీతవిలాసము చక్రవర్తి షష్ఠీశ్రీ వలన నభ్యర్థించెనో, యావిలాసము షష్ఠియందు

కొఅనడెను. పైగా షష్ఠికూడ గర్భవతి యయ్యె ననుట తెలి
సెను. షష్ఠి చక్రవర్తిని 'బావా' యని పిలుచును. చమత్కార
ముగనైనఁ జే యుచ్చరించును. భర్త సప్పినాతనే జేసి నిందించుచుం
డును. తక్కిన భార్యలతో నయము. 'మీరు' అని మధ్యమ
పురుషప్రయోగమునఁ జెయ్యును. ఈమె నెప్పుడును బ్రథమ
పురుషనే చక్రవర్తి పలుసార్లు షష్ఠిని బ్రతిమాలి యడిగెను.
'నేను నిన్నుఁ జేసికొన్న దిందుకా? నేను నిన్నొకనియమమును
మీఁదఁగదా చేసికొన్నది. ఆ సమయము నీవు పాటించుటలేదు'
అని. ఆయన గట్టిగా షష్ఠి తెల్ల మొగము వేసి చూచును. ఒక
స్వూపు చక్రవర్తి బలవంతపెట్టి 'బావా' యని పిలిపించు
కొనెను. ఆమె యట్లు పిలచి దుఃఖింప నారంభించెను. చక్ర
వర్తి కర్థము కాలేదు. ఇందులోని రహస్య మేమో తనకుఁ
దెలియదు. ఈపొడుపుకథ విప్పి చెప్పెడివారు కనుపించలేదు.
ఈ పొడుపుకథ నెవరికి వేయవలెను? చక్రవర్తి హృదయ
శాంతివలను భట్టిదేవివద్దకుఁ బోయెను. ఆ భట్టదేవి నిన్నటి
వఱకుఁ దన కనుకూలురాలు. ఈ రెండు నెలలలో మఱల
దొల్లింటిభట్టిదేవి యయ్యెను. ఆమె దూరముగా నిలుచుండి
మాటాడును. ఆమెయందు భార్యాత్వము పోయి పట్టమహిషీ
త్వము ప్రాప్తించెను. ప్రధానతోఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. ఆమె
యందు తౌత్రిపుల యహంకారము కలదు. ఏ కొంచెమో
సపత్నీమాత్సర్యము కలదు. షష్ఠిని పెండ్లిచేసికొనుటయే
యామె కిష్టములేనట్లు కనిపించెను. షష్ఠిప్రసంగము బాపి శ్రీ
దగ్గర తెచ్చుటకు వీలులేదు. ఆమె చక్రవర్తిపైఁ దనకుగల కోప
మంతయు షష్ఠిమీఁద పెట్టి యేవో యేవో యనును: మిగిలినది
శాంతిశ్రీ. ఆమె యింటికిఁ బోయియే మూఁడేండ్లయినది. ఒక

నాఁడు చక్రవర్తి యామె యింటికిఁ బోయెను. పోవుచు శాంతికి దనమీఁదఁ గోపము వచ్చియుండు ననుకొనెను. చక్రవర్తిని జూచినంతనే శాంతిశ్రీ తానువచ్చి పరిచర్యచేసెను. ఆమెకుఁ జక్రవర్తినిజూచి నాలుగేండ్లయినట్లే లేదుకాబోలు! చక్రవర్తి యీమె కూడఁ దనకొకభార్యయా యనుకొనెను. శాంతి వీరపురుషదత్తునితో 'షష్ఠి సుఖమా? షష్ఠి నీమనస్సున నున్న సర్వ చాంచల్యమునకు వినోదము సమకూర్చుచున్నదా?' యని యడిగెను. చక్రవర్తి మనస్సులో నప్పుడున్న విచారము శాంతిశ్రీ ప్రశ్నలోని యర్థము గోచరింపనీయలేదు. ఆయన యిట్లనెను. "నాకు షష్ఠి యొక సమస్యగా నున్నది. ఈ సమస్యకు సమాధానమును జెప్పువా రెవ్వరును గనిపించలేదు. నీవే చెప్పగల దానవు. పెద్దతగారి వివేక మంతయు నీయందే కలదు. నీ వీ పొడుపుకథ విప్పెద వని నీవద్దకు వచ్చితిని" అని మైదేండ్ల కథయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లామెకు నివేదించెను. శాంతి యాలోచించి యిట్లనెను. 'అది యప్పుడు పసిపిల్ల. దానికి నీవు మేనమామకొడుకువేగాని, చక్రవర్తి యగుటలోని యర్థ మది గ్రహించలేదు. దాని యప్పగార లిద్దఱును బెండ్లియాడిన నీవు వివేకములేని వానిమొదలో, నిరూపింపబడరాని దానియౌవన భావములో బావవై, మధురమోహనమూర్తి వైతివి. ఆ మధురమోహనమూర్తిత్వ స్వభావము దానికిఁ దెలియదు. అది విచారించి యేర్పఱచుకొన్న మూర్తికాదు. అక్కగారల యందుఁ దనకుగల ప్రేమలోనుండి యావిర్భవించిన యొక పసి భావము. దానిని నీవు బలవచ్చుంబనాదులచేత విస్ఫుటము చేసి యావిస్ఫుటత్వమునందు నీముద్రను సమకూర్చుకొన్నావు. అప్పటికి దానికి నీయందు వట్టి ప్రేమోభావము అర్థవికసితమై

యవిస్పష్టమైన యౌవనప్రేరకమైన యొక మధుర భావము. అప్పుడు నీవు దానిని వెంటనే స్వీకరించినచో, స్వీకరించి యాభావమును బొదిగి చెసికిపోకుండ బరిపోషించినచో నీ కోర్కె తీరెడిది. నీకు షష్టిమీద నిజమైన ప్రేమలేదు. దాని విలాసముమీద, బాల్యచేష్టలమీద, వానివలనం గలుగు మనోవికాసమునకు నీవు లుబ్ధుడ వయితివి. మఱల నైదేండ్లు దాని వంకనే చూడలేదు. తేనెపట్లు కదిపి వదలిపెట్టినచోం దేంట్లు చెల్లాచెదరైనను మధుస్యందము జరుగుచునే యుండును. నీ వామెకు సులభుడవు కాకపోయితివి. నీవు సులభుడవు కాకపోవుటలో నామె నీయం దధికగుణాపాదన చేసెను. క్రమక్రమముగా దానిమెదలో నీవు మనోహరుడ వైతివి. నాథుడ వైతివి, చక్రవర్తివైతివి. అసులభుడవైతివి. దైవమ వైతివి. ఈ పరిణామదశలలోం బూర్వపూర్వదశలయం దామెను స్వీకరించినను, నామె కొంత వెనుదిరిగి నీకడకు వచ్చెడిది. నీవు దైవమ వైనంతనే యామె భక్తురాలైనది. ఆమెయందు శృంగారరసమే చచ్చిపోయినది. స్త్రీభావమిశ్రితమై దాసభావముతో మాత్రమే మిగిలిన భక్తురాలితనము స్థిరపడిననాటి యామెను నీవు పెండ్లాడితివి' యనెను. చక్రవర్తి పర్యాలోచించెను. 'శాంతి నీ వింతటి వివేకవతివి. ఇంత యాలోచన నీ వెట్లు చేయగలుగదు' వనెను. శాంతి: ఎవరి మనస్సునకు విల్లుకడ లేదో వా రాలోచన చేయలేరు. ఎవరిమనస్సునందు వాంఛ గగ్గోలు పెట్టునో వారి కాలోచన కుదరదు. ఎవరి హృదయము భిన్నాశలు కలవరపెట్టి యుద్వేగపఱచునో వారు సూటిగా

నాలోచింపలేదు. చక్ర: నీకిదేమియు లేనందువా? శాంతి: లేవు. చక్ర: ఎందుచేత? శాంతి: అది రహస్యము. చక్ర: నాతో గూడఁ జెప్పరాని రహస్యమా? శాంతి: నీవు నాకు భర్తవు. చక్రవర్తివి. భర్తకంటె చక్రవర్తికంటె నధికుడైన వాని రహస్యము భర్తకుఁ జక్రవర్తికిఁ జెప్పరాదు. చక్ర: నీకు నాకన్న నధికుఁ డుండెనన్నమాట. ఇది నాకుఁ గోపము రాదగిన మాటకాదా? శాంతి: కోపము పరిహరింపఁదగినమాట. చక్ర: కోపము తెప్పించుమాట కోపము నెట్లు పరిహరింపఁజేయును? శాంతి: ఆ మాట చిన్నమాటలో నున్నది. నేను జెప్పెడిది మాటకాదు. అది అనుభవవిశేషము. ఆ యనుభవముముందుఁ గోపము మొదలైన సర్వదోషములును నిష్కాసితములగును. చక్ర: అయినచో నా కది యేదో చెప్పుము. శాంతి: నిజముగా నీ కా యనుభవము కావలసినచో నేను నీ కా యనుభవము తెలుపను. తెలుపఁదగినవారు వేఱే యున్నారు. చక్ర: వా రెవరో చెప్పుము. నేను వారివద్దకే పోయి వేడెదను. శాంతి: వారివద్దకుఁ బోవునపుడు నేను జక్రవర్తి ననుకొని, నేను క్షత్రియుడ ననుకొని, నేను వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకుఁడ ననుకొని పోరాదు. నీయందున్న సర్వమైన అహంత్వము చంపుకొని పోవలెను. చక్ర: ఎవరా మహాపురుషుఁడు? శాంతి: అతఁ డెవ్వరైననేమి? మష్టి నీకొఱ కెట్లు పరితపించెనో, నీ వట్లే యతనికొఱకుఁ బరితపించినచో మష్టికి నీవు ప్రార్థించినట్లే నీకతఁడు ప్రార్థింపం చును. చక్ర: ఓసీ శాంతి! నాయెడందకు తపన హెచ్చించు చుంటివి. అతఁడెవడో చెప్పుము. నేను నిజానకు మష్టిశ్రీ విర

సానిగాను. పత్రకారాప్తియుండనుగాను. శాస్త్రీ కాముకుండను గాను. నిన్ను భాగ్యశాలి యను కాముకుండను గాను. నేను నిజా నకు భట్టిదేవి విరహిణిని. నా యీ విరహమున కవధిలేదు. భట్టిదేవి నన్నుఁ దృణీకరించెను. తృణీకరించుచున్నది. యుగ యుగములు నన్నుఁ దృణీకరించును. ఈ తృణీకారమును నేనోర్వ లేకున్నాను. నాజన్మ సందిగ్ధమైనది. ఈ సందేహము నన్ను వదలి పోవుట్లు లేదు. నా రక్తమునందు మేలుకొని కూర్చున్నది. శాంతిమయాలచక్రవర్తి సామ్రాజ్యమునకు నేను నిజముగా నధికారిని గాను. ఇచ్చట నే నొక యవికృతుండను. నాకీ రహ స్యమును విప్పి చెప్పువా రెవరును లేకున్నారు. ఈ రహస్య వ్యూహమును బన్నిన దెవరో కూడఁ దెలియరాకున్నది. ఈ రహస్యపు ముడి విడినఁగాని నా ప్రాణమునకు తృప్తి లేదు. ఈ రహస్యగోపనమే నన్ను బాధపెట్టుచున్నది. అదియే నాకు భట్టిదేవి విరహముగా గనిపించుచున్నది. నేను షష్టియంత పరిత పించితిని. అంతకన్న నెక్కువ పరితపించితిని. నీ వా పురుషుని నాకుఁ జూపించినచో నేను వెంటనే యతనిని నాథునిగా స్వీక రింతును. నా మాటలోని యాథార్థ్యము నీవే చూడగలవు. చెప్పుము, చెప్పు" మనెను. శాంతి: నేను జెప్పలేను. చెప్పగల వానిని జూపించఁ గలుగుదును. చక్రి: అతనినే చూపింపుము. శాం: నాది తప్పులేదు. తరువాత నన్ననవద్దు. నీ యొత్తిడి కాగలేక చూపించుచున్నాను. ఆయన భదంతాచార్యుఁడు. ఆయనయే నీకు నీ విరహము పోఁగించు మహానుభూతిమార్గ మును జెప్పగలఁడు.

షష్ఠాధ్యాయము

ఇంతకును నీమనోవేదనకుఁ గారణమేమని? నీవు క్షత్రియుడవు కావనియా? నీవు క్షత్రియుఁడవు కావని దేశములో వేయిమంది యనుచున్నారు. నీవెవ్వరిని బరిగణించినట్లు లేదే. నీభార్య భట్టిదేవి యనుచున్నదా? ఆమె మాటయే పరిగణింతువా? నాతో నీవు దేశములో నింతమంది మాటలు పరిగణించవేమందువు. ఆమె యొక్క మాటనే పరిగణింతునందువు ఓయీ! అనుచు నామాటను బరిగణించుచుంటివి. ఈ పరిగణించుట నీకు లెక్కగాలేదు. ఈ సర్వనిందా స్వరూపము నీప్రేమస్థానమైన భట్టిదేవియందుఁ బ్రతిఫలించి యామె మాటను మాత్రమే పరిగణించు చున్నట్లు కనిపించు చున్నది. ఆమెను నీవు శిక్షించుటకు నీ కిష్టము లేదు. నీయందు దిట్టి భావము కల ప్రజానీకమును శిక్షించుటకు నీ కిష్టములేదు. ఇది యిత్వానుల మనోభావము. మీకల్పితమైన రామాయణమునందలి రాములేమిచేసెను? ఒక జఘన్యజుని మాటవిన్నవాడై తన భార్యయైన సీతను వనమునకుఁ బంచెను. ఆకల్పన నట్లు చేసికొనిరి. అది యొక ధర్మముగా నిలబెట్టిరి. దాని ననుసరించి యథర్మపరులైరి. నీ కీ మనోభావ మిత్వానకు వంశమునందలి పెంపకము వలన వచ్చినది. మనోభావములకు జన్మ హేతువని మీ వారందురు. పెంపకమే హేతువని మేమందుము. మా వాదనకు నీవు ప్రబల సాక్ష్యము. భట్టిదేవికి నీ యందుఁ బ్రేమ లేదందువు. ప్రేమలేని స్త్రీ నీయందు ఇద్దరు సంతానము నెట్లు కనెను. మహారాణియొక్క చారుశీలము సర్వవిదితము. ప్రేమ లేని శీల మెచ్చటినుండి వచ్చును? నీ జన్మవిషయమైన

సంశయ మామె హృదయగ్రంథియందున్న యెడలఁ దాదృశమైన యువతికి నీయందట్టి ప్రేమ యేలయుండును. ఆమెకు నీ జన్మ విషయమునందు సంశయములేదు. ఆమెకు లేని సందేహము నీ వామెయం దారోపించుచున్నావు. మఱియొకచోటి గుణముకదా మఱియొకచో నారోపింతుము. ప్రజ్ఞాసమూహమందున్న దీ గుణము. ప్రజ్ఞాసమూహమున దీ గుణ మెందుకున్నది? ఇది యొక మనోభావము. ఈ భావ మిట్లుండుటకుఁ గారణ మేమి? ఈ జన్మయం దేమియున్నది? అనేకజీవు లనేక క్షేత్రములయందు జన్మించుచున్నారు. ఇది ప్రకృతి. ఇది యథేచ్ఛముగా జరుగుచున్నది. సర్వజనులయందుఁ జైతన్యమున్నది. క్షుత్పిపాసాదు లందఱకు సమానము దుఃఖమందఱు ననుభవించుచున్నారు. ఇచ్చట నొకఁడు క్షత్రియుఁడని, ఒకడు బ్రాహ్మణుఁడని, మఱియొక డింకొకఁడని చేసిన కల్పన స్వార్థహిత కల్పన. ఈ కల్పనవలన జరిగిన నష్టమేమన యథార్థమైన సర్వసహజమైన సమానత్వముపోయి వర్ణములనుబట్టి యొకడధికుఁడు, నొకడు నీచుఁడు నగుచున్నాడు. ఈ యధికతా నీచతలు నీచవర్ణ ప్రతారణకు హేతుభూత మగుచున్నది. ఈ కల్పన నంతయు నెవరు చేసిరి? ఈ కల్పనల ననుసరించి వచ్చెడి మనోభావములకు, నా మనోభావము కలిగినవా రెంతవరకు హేతుభూతులు? కల్పన చేసినవా రెంతవఱకు హేతుభూతులు? ఒకఁడు క్షత్రియుఁడని. మఱియొకఁడు బ్రాహ్మణుఁడని యెచ్చట వ్రాసియున్నది? ఈ కల్పనాభేదము మనస్సులందుఁ దగుల్కొని యెంతమంది జీవులు బాధపడుచున్నారు? ఈ బాధ చమత్కారముగా నున్నది. ఒకఁడు తానొక్కతక్కువ కులమునందు పుట్టితినని పడు బాధ వేఱు. ఎక్కువ

కులమునందుఁ బుట్టలేదని పరబాధ వేఱు. ఇది యొకవిధమైన మనఃకష్టము. ఈ పాశ్చాత్యప్రసంగములో మఱియొక స్వయం ప్రత్యుదాహరణము. ప్రతిష్ఠనకరుడు వా నా స్థ్నమునందు జన్మించితి నని యహంకారము. నాకు చెప్పినట్లు తాను జన్మించిన నగరము తక్కువదైనారు నాస్తినమునందు నన జన్మ స్వేచ్ఛ మైనదని, యాతికొక్కనికి యైనను భాషతో పాటే యహంకార సభము. ఇది భాషయైనంత మది సుఖమునకో నాశనమో చెప్ప లేను. ఆ సనాతనమతము నన్నజనితములైన యూరపునోవిశాల ము లు కాకుండు. శాతవాహనులు బ్రాహ్మణధర్మము న న్నావరించినను బౌద్ధధర్మము నక్షుణ్ణావరించిరి. నాకు భిన్నజనులకు భిన్నమనోవ్యాపారములకు నవి కొంతవరకు బాధనవలయు నను సహాయకులు. కొందరు వారన్ను లీ వర్ణభావవ్యాప్తి ములోఁ దగులొకని యందలియెక్కులలోఁ బహుట యిష్టము కల వారేని వారి కష్టము వారికి, వారికష్టము వారికే తెలియు నని తూష్ణీంభావము వహించినవారు. మీ ఋత్విక్కు లట్టివారు కారు. మీ నాయనగారు బౌద్ధమతమును నిర్మూ లించి బ్రాహ్మణమతమును నిలుపఁ బ్రోక్కిరి. శాంతిమూల మహారాజు శ్రీక్షణపరిపాలనఫలితముగా శాతవాహనులు ప్రోది చేసిన యీ బౌద్ధపీఠము, ఈ నాగార్జునుని తపోభూమి, యీ నాలుకొండల నడిమి మహాస్థానము, ఈ విజయపుర మే యైనది? కాలాను అన్నియు నిర్మూలింపఁబడినవి. స్థానములన్నియు నాశపము లైనవి. బౌద్ధభిక్షువులు పదభ్రష్టు లైరి. పశ్చిమదిశాగతనాగార్జునుని విహారాశ్రమము సైనికశిబిర మయ్యెను. ఒకానొక ధర్మమునకొక్క తీవ్రత మఱియొక ధర్మ మున కెంతయపకారము చేయునో! అందును, నీక యుత్తమ

ధర్మము మఱియొక యధర్మముచేతఁ బ్రతారింపఁబడినప్పుడు మనసున కెట్టికష్టము కలిగించునో!" ఇట్లు భదంతాచార్యు డుపన్యసించు చుండఁ బీరపురుషదత్తమహారాజు మౌనియై యాయన కెదురుగాఁ గృష్ణాజినముమీఁదఁ గూర్చొని యుండెను. మహారా జిట్లనెను: "ఆచార్యా! ఈ యుపన్యాసమువలన నా కేమి ప్రయోజనము? మీ మాటలు నా మనస్సున కధిక వేదనాపాదులయ్యెనే కాని వేదనానిర్మూలనకారు లగుటలేదు."

భదంతుఁడు: మహారాజా! నీమనోవేదన సహనయింపవలెనని ప్రారంభించితిని. నా మనోవేదన వెలికి వచ్చెను. క్షమింపుము. మహా: ఆచార్యా! క్షమింపవలసినది నేనా? సర్వలోకమును క్షమింపవలసినది మీరు. భదం: మహారాజా! ఈలోకము క్షమార్హముకాదు. మహా: ప్రభూ! ఈలోకమును క్షమింపక యేమిచేయుదురు. భదం: మహారాజా! నీ కిక్ష్వాకుల మనోభావములు పట్టుబడినవి. అవి నీయందు జీర్ణించినవి. ఇంకను నాకుఁ జిత్రముగానున్నది. ఊరక నీ మనస్సేల యింత యారాటపడుచున్నది? మహా: ఆచార్యా! మఱికొంత వివరించి చెప్పవలయును. భదం: లోకమును క్షమింపక యేమి చేయవలయు నందువు. ఇది యిక్ష్వాకుల మనోభావము. నీ కా భావము సరిపోయినది. నీవు బుద్ధికి ఇక్ష్వాకుఁడవైనావు. ఇఁక నీ జన్మను గూర్చిన సందేహము నీ కెందుకు? క్షత్రియుఁడను మాత్రమే యైతిని, బ్రాహ్మణుఁడను కాలేదన్న యాశయా? జన్మరహస్యము తెలియదుకనుక మఱి యేతక్కువ వర్ణస్థుడనో యన్నదిగులా? ఈ రెండుభావములలో నేది యున్నను నీ మనస్సునకు శాంతి లేదు. వర్ణములో నేమి యున్నది. అది కల్పితము. ఒక వర్ణమునకుఁ జెందితి నన్న యూహ పెట్టుకొన్నచో నది యహంకారము.

ఇంకొక తక్కువ వర్ణములోఁ బుట్టితి నన్న దిగులు పెట్టుకొన్నచో నది దుఃఖము. ఈ వికారములన్నియు నీ వర్ణవ్యవస్థాజనితములు. దుఃఖములు. శాంతిభావ పరాస్కందులు. ఈదుఃఖము పెడద్రొక్కవలయు నన్నచో నీ వర్ణవ్యవస్థ నిరాదరింపవలయును. లేనిదానిని నిరాదరించుట సులభము. నీ మనస్సునకు శాంతి యెట్లు చేకూరవలయును? అన్యమార్గముచేతఁ జేకూరదు. మహా: ఆచార్యా! సరియైన నభ్యాసము చేతఁగాని ప్రాప్తించదు. నేను బాలికయేండ్ల మనోభావములతోఁ బెరిగితిని. మఱి యెన్ని యేండ్లయినఁగావలయునుగదా యీ భావముపశమించుటకు? ఈలోపుగా నాకు మనశ్శాంతి యెట్లు? భదం: మహారాజా! బుద్ధుని శరణు పొందుము. ధర్మమును శరణు పొందుము. మఱి నే నేమి చెప్పుదును? వలచినచో బౌద్ధధర్మమిత్తును. మహా: ఆచార్యా! నందునివలె నాకు బలవంతపు బౌద్ధము వద్దు. ఆ ధర్మము, దానినుండి వచ్చినశాంతి, నాకుఁ బ్రధానములు కాని ముండనాదులవలన నాకుఁ బ్రయోజనము లేదు. భదం: మహారాజా! నీ మనోమార్గము మిగుల రమ్యముగా నున్నది. అట్లే యభ్యాసము చేయుము. నేను సెలవు దీసికొందును. మహా: ఆచార్యా! నన్ను వదలిపోకుము. మీ సన్నిధానమునందు నా మనస్సున కేదో శిశిరలేపము పూసినట్లున్నది. భదం: మహారాజా! నేను లేనప్పుడు నీవు నీభార్యయైన శాంతిశ్రీ నవలంబింపుము. ఆమెయును నీకు శాంతిఁ జేకూర్పఁగలదు. ఆమెయేగదా నిన్ను నావద్దకుఁ దెచ్చినది?

మహారాజు భదంతుల బంపించుటకుఁ బ్రథమసింహద్వారమువఱకు వెంటనే నడచిపోయెను. భదంతుఁడు రాచనగరునఁ బ్రవేశించుట కిదియే మొదటిసారి. ఆచార్యుఁడు లోనికి

వచ్చినప్పు డెట్లో, మఱలఁ బోవుచున్నప్పుడు నట్లే వారికు లందఱును మొగములు జూచుకొనిరి.

మహారాజు వినమితాధోముఖుఁడై యెవ్వరి వంకను జూడలేదు. ఆయన భట్టిదేవి గృహాభిముఖముగా నడచి పోయెను. మహారాజు వచ్చినాఁ డన్నంతనే వాసిష్ఠీ భట్టిదేవి యెదురుగా వచ్చి భర్త కుపచారములు చేసెను. ఆమె పూర్ణ గర్భిణి, తాను నిలుచుండలేక భర్తను గూర్చుండు మనియెను. రాజు వ్యగ్రినేత్రుఁడై యిట్లనెను. 'పట్టమహిషీ! ఈవర్ణవ్యవస్థ మిక్కిలి చెడ్డది. ఒకఁడు బ్రాహ్మణుఁడేమి? మఱియొకఁడు క్షత్రియుఁడేమి? సుఖదుఃఖములయందు సర్వజనులును సమానులు. నేను క్షత్రియుఁడను గాకపోదును. కాకపోయిన నేమి? అయిన నధిక మేమి, కాక యల్ప మేమి? ఇది యంతయు లోకము కల్పించినది. ఈ కల్పనలోఁ దగుల్కొని దుఃఖించుట యెందు లకు? నీ వీ కల్పనావ్యూహములోఁ బ్రిథమ సూత్రిమవు. మహారాణి: ప్రిభూ! ఏమి యీవాక్యోపన్యాసము? నే నీ ప్రసక్తి తమ వద్ద నెప్పుడును దేలేదు. చక్రివర్తులు తమరు పాలించి నట్లు లోకములు నడచును. చక్రవర్తులు తమ రీ వర్ణవ్యవస్థ యుండవలె నన్నచో నుండును. పోవలయు నన్నచోఁ బోవును. మీరు నేను మహారాణినన్నచో నగుదును. కాదన్నచోఁ గాదు. లోకము మిమ్ముఁ బ్రితారించ లేదు. లోకమును జక్రవర్తులు యథేష్టముగాఁ జేయవలంతులు.'

మహారాజు వెంటనే వెనుదిరిగిపోయెను. పోయి శాంతిశ్రీ యింటికిఁ బోయెను. శాంతిశ్రీ శిరోజసంస్కారము చేసికొను చుండెను. ఆమె తన శిరోభారము బౌద్ధస్త్రీలు ముడుచుకొను నట్లు ముడుచుకొనుచుండెను, మోమునఁ దిలకము లేదు. చీర

గూడకట్టు కట్టి కొంగు పయ్యెదగాఁ గాక కుచ్చెళ్ళలోనుండి వక్షఃస్థల మెంత వెడల్పో యంత వెడల్పుగా, పైకిఁ దీసి, యొక ప్రక్కనుండి మెడమీఁదికి లాగి మఱియొక ప్రక్కనుండి తీసి వక్షము మీఁదికిఁ గప్పి కొంగు కుచ్చెళ్ళలోఁ గుచ్చెళ్ళంత వెడల్పుగా విరియించి దూర్చెను. సిగముడి నడినెత్తిన కుమురువలెఁ బెట్టెను. ఆ కుమురులో నగుమ నొక పద్మకేసరపీఠమువలె నుండెను. ముఖము ముందరిభాగమునఁ దలమీఁద నూఁగువెండ్రుళ్ళ వెడల్పంత మేరఁ బాపటతీసి యుండెను. ఆ మాత్రపు సీమంతయు రెండు చెవులమీఁద నున్నది. ముచ్చెలిగుంటలోఁగూడ నున్నది. ముఖమునకుఁ బుస్పొడి యద్దెను. ఆమె యీ శృంగారమంతయు చేసికొన్నంతసేపు రా జచ్చటనే నిలుచుండెను. ఆమెయు నెదురుగా నున్న యద్దములో రాజును జూచుచునే యుండెను. శృంగారమంతయు నైనతరువాత నామె రాజుపంకకుఁ దిరిగెను. రాజు: శాంతీ! నీవే యెక్కువ శాంతిహేతువవు. భదంతాచార్యుఁడు కాఁడు. శాంతి: అయ్యయ్యో! ఇది యేమిమాట ? రాజు: ఆయన వర్ణవ్యవస్థ కల్పన యన్నాఁడు. నాకుఁ గల్పనగాఁ గనిపించలేదు. కల్పన యగుటయుఁ గాకపోవుటయు వాదన చేతనే నిర్ధారణ యైనచో నట్లే కావచ్చును. ఆయన వాదించి చూపించెను. నా మనస్సునకీ బాధ వదలలేదు. నా హృదయములో నీ యిక్కట్టు తొలఁగలేదు. వర్ణవ్యవస్థ నిజముగా లేనిచో నా యెడంద కింత బెడఁద యెందులకు ? పట్టమహిషి యేమిచెప్పెనో తెలియునా ? వర్ణవ్యవస్థ నే నున్న దన్నచో నున్నది. లేదన్నచో లేదని. శాంతి: మహారాజా! నీ మనసు! దీనిమీఁద నింతలగ్న మేలఁ గావలయును ? మహా: శాంతీ నీ యీ వేస మేమియు బాగుగాలేదు. ఈ బౌద్ధభిక్షుకురాలి

తనము ప్రాణసుఖ హేతువై కనిపించుటలేదు. నీ సంతరించిన నేపథ్యములో మన్మథుని కందించు సౌందర్యరేఖయుఁ గనిపించదు. స్త్రీ స్త్రీమాత్రముగా నున్నచో నేమి లాభము? వేష ముద్దీపకముగా నుండవలయును. శాంతి: ప్రభూ! నీవు నన్నుఁ గామించినది లేదు. నా వేష మెట్లున్న నేమి? రాజు: అది సరేకాని భట్టిదేవి యట్లని నేమి? ఈ వర్ణవ్యవస్థ నేనున్న దన్నచో నున్నదా? లేదన్నచో లేదా? శాంతి: ఆ సంగతి నాకన్న భట్టిదేవికే తెలియును. రాజు: శాంతీ! నేను భట్టిదేవివిరహిని. భట్టిదేవి నా చేత నేమి చేయించునో? నా యీ యనుమానము భట్టిదేవి పోషించుచున్నది. ఆమె దీనిని సంభవింపఁజేసినది, దీని నామె తక్క మతెవ్వరును సంహరింపలేరు. శాంతి: మహారాజా! నిన్ను నిజముగాఁ గాదన్న దెవ్వరు? నీ కీ యులుకెందుకు? నిన్నేమి బాధించుచున్నది? ఈ బాధ యెచటనుండి పుట్టినది? ఈకల్పన యంతయు నీవు చేసికొన్నది కాదా? రాజు: శాంతి! నీవుకూడ నట్లనే యనెదవా? ఇది నేను జేసికొనినదా? నేను క్షత్రియుడను గానను దుష్ప్రతీతి నేను బుట్టించితినా? నేను బుద్ధి నెఱుఁగునాటికే యీప్రతీతి వ్యాపించియున్నదే! నాతల్లి యొక్కసారి కాకపోయిన మఱి యొక్కసారియైన బిలచి 'నాయనా! నీవు నాగర్భవాసమవు, ఈ దుష్ప్రతీతికిఁ గాళ్ళులేవు. చేతులు లేవు, తల లేదు అని చెప్పినదా? మీయమ్మగారైన శాంతిశ్రీదేవి యీమహాతంత్రమున కంతయు మూల మని చెప్పుదురు. ఈ నాటివఱకు నే నామె చేతిలోఁ గీలుబొమ్మను. నే నామెతో నెన్నిసారులు మాటాడినను నీ ప్రసక్తి వచ్చువఱకు గోడమీది పిల్లి వాటముగాఁ బ్రసంగించునే కాని విస్పష్టముగాఁ జెప్పదే, వెనుక

నెప్పుడో యొక్కసారి మాతండ్రి పోయినప్పుడొకానొక స్త్రీయు, మీ యప్సరసలు గలసి నాయొద్దకు వచ్చిరి. ఆస్త్రీ నన్ను మహారాజునుగాఁ జూడలేదు. తన కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డనుగాఁ జూచెను. ఆమె నాతో మాటాడలేదు. ఆమెకోసము నేను వెదకితిని. మేనత్తగారునుఁ వెదకెను. ఇంతలోఁ గనుపించలేదు. ఆమె యెవరు? నాయొద్ద కేల తీసికొనివచ్చితి వని శాంతిశ్రీ దేవిగారిని వందసార్లడిగితిని. ఆమె నిన్నుఁ జూడవలెనన్నది. ఏదో కారణముచేత నామెను నీకుఁ జూపించక తప్పదని యన్నదే కాని యా కారణమేమో చెప్పలేదు. ఆ కారణమేమో నేను జెప్పఁగునా? ఆమె నా తల్లి. శాంతి: అయినచో మీ తండ్రి యెవరు? రాజు: ఆమె నడుగవలయును. శాంతి: మఱి యేల యడుగలేదు. రాజు: అరే! ఆమె నిలచిన దెక్కడ? ఆకాశమున హఠాత్తుగా మెఱసి వెంటనే యదృశ్యమగు నొక యప్సరస్త్రీయమువలెఁ బోయెను. శాంతి: మీ రామెను జూచితిరికదా? ఆమె యుత్తముల సంజాతవలెఁ గన్పించెనా? రాజు: శాంతీ! ఆ నాటికి నా తండ్రిగారు పోయి పదిమూఁడో పదునాల్గో దినములు. నేను మహాదుఃఖాంభోరాశిలో మునిగి యున్నాను. ఆమెవంక సరిగాఁ జూడలేదు. అయినను నుత్తముల సంజాత కానిచో నొక యప్సరసవలె నేలఁ గన్పించును? శాంతి: అయినచో మీకీ విచారమెందుకు? మీరు సత్కులమునందే పుట్టినారు. రాజు: ఓసీ! యది కాదు. నాతండ్రి యెవరు? శాంతి: మహారాజా! అప్సరసలకు, రాజర్షులకు సంబంధము. ఇవియు మీ పురాణకథలే. రాజు: శాంతీ! నీవు బౌద్ధురాలవా? మా పురాణములు నీవి కావా? నాతల్లి యనుకొను స్త్రీని గుఱించి నీకీ యెకసక్కెములా? శాంతి: మహారాజా! క్షమిం

పుము. క్షమింపుము. నా యుద్దేశ్యమదికాదు. మీరు మాతశ్రీ దేవిగర్భమున నుదయించిన శాంతిమూలమహారాజతేజము. ఈ యనుమానము మీా కేలకల్గెనో బుద్ధదేవునకుఁ దెలియవల యును. రాజు: నన్నుమభ్యులఁ గన్నుగప్పెదవా? శాంతి: కన్ను కప్పుట కాదు. యథార్థమైన నా విశ్వాసమునే చెప్పుచున్నాను. రాజు: నిజముగా విశ్వసించెదవా? శాంతి: నిజముగా విశ్వసించెదను. శాంతిమూాల మహారాజునకును నాకును రూపమునందించుకయు భేదములేదు. నే నిట్టి పోలికనుబట్టి పితృపుత్రభావమును సంపూర్ణముగా విశ్వసించుచున్నాను. నేనే కాదు, మఱెవ్వరైన విశ్వసింతురు.

మహారాజు మఱుమాట లేకుండ భట్టిదేవిసౌధాభిముఖముగాఁ బోయెను. భట్టిదేవి స్నానముచేసి, శుద్ధవస్త్రము ధరించి దేవీపూజ చేయుచుండెను. ఆమెప్రక్కన బాహుబలశాంతి మూలుఁడు, తనకొడుకు భాషిపెట్టువేసికొని చేతులుజోడించుకొని కూర్చొని యుండెను. మహారాజు రాకఁజూచి కొడుకు లేచిఁబోయెను. తల్లి కదలవద్దన్నట్లు కనుసన్న చేసెను. బాహుబలుఁడు తల్లి సంజ్ఞ పరిగణింపక తండ్రివద్దకుఁ బోయెను. తండ్రి కొడుకునెత్తికొని యెదురుగానున్న నిలువుటద్దమువద్దకుఁ బోయి యట్లే నిలుచుండెను. భట్టిదేవి పూజానంతరము, వారిదగ్గరకుఁ బోయి నిలుచుండెను. రాజు: మహారాణీ! రాణి: ఏమి మహారాజా! రాజు: ఈ నా కొడుకునకును, నాకును రూపములో నేమైన భేదమున్నదా? రాణి: తండ్రికొడుకుల మధ్య నేల యుండును! ఏమియును లేదు. మహారాజు: అయినచో నీవు నావెంట రమ్మని కొడుకును జంకను దింపకయే తన సౌధమువంక నడచెను. మ హా రా జు కొడుకు నెత్తికొని

నడచుట, మహారాణి వెంటనే నడచి వచ్చుచుండుట- ఈ నడచుట పట్టపుమహిషి సౌధమునుండి మహారాజు సౌధమువఱకు ఇది పూర్వ మెప్పుడును జరుగలేదు. పరిచారిక లంతఃపుర వాసులు విస్మయపోయి చూచుచుండిరి. మహారాజసౌధములో ముంగలి చావడిలో శాంతిమూలచక్రవర్తి శిలావిగ్రహ ముండెను. ఆ విగ్రహమునకు శరీర వస్త్రాదివర్ణములు వేయఁ బడి యుండెను. మహారాజు శిలాప్రతిమకుఁ బ్రక్కగా నిలు చుండెను. భట్టిదేవి యామెప్రక్కనుగా నిలుచుండెను. మహా రాజిట్లడిగెను. "మహారాణీ! ఈ శాంతిమూలచక్రవర్తి ప్రతిమ యొక్క రూపమునకును, నీ కుమారుఁడైన బాహుబలశాంతి మూలుని రూపమునకును భేద మేమైనఁ గలదా?" రాణి: ప్రభూ! ఏమియును లేదు. రాజు: మేము మువ్వురము నొకరి నొకరు పోలియుందు మంటివా? రాణి: పోలికలు నిస్సంగదేహముగా నున్నవి. రాజు: ఆయన శాంతిమూలుఁడు. వీఁడు వీరపురుషదత్తుఁడు. ఇతఁడు బాహుబలుఁడు. బాహుబలుఁడు వీరపురుషదత్తునినుండి వచ్చినవాఁడు. ఈ విషయమున నీ కేమైన సందేహమున్నదా? రాణి: ప్రభూ! తమరి కేమైన సందేహమున్నదా? రాజు: నా విశ్వాసములోఁ బ్రసక్తి లేదు. ఇప్పుడు నీ విశ్వాసములోని ప్రసక్తి. రాణి: నాకేమియు సందే హములేదు. నాకుఁ బరమమైన ప్రత్యక్షవిషయము. నా యను భవవిషయము. నా ప్రాణములోఁ గూడిన యాథార్థ్యవిష యము. నాకు సందేహ మెట్లుండును? ఇది నే నూహించి చెప్పునది కాదు. వీర పురుషదత్తునినుండి బాహుబలుఁ డావిర్భవించెను.

మహారాజు రెండు గడియలపాటు నిస్తబ్ధుడై నిలచి పోయెను. తుదకు దీర్ఘనిశ్వాసమును వదలెను. వదలి కనులు మూసికొని 'మహారాణీ! పద! నీ సౌధములో నిన్ను దిగవిడచి వచ్చెద' నని ముందు దారితీసెను. పట్టమహిషి వెంటనే నడచు చుండెను. మహారాజు నడచుచున్న కదలికలో ప్రతిచలన రేఖయుఁ గోపమునే సూచించుచుండెను. ఆ కోపమంతయుఁ దన మీఁద నేల చూపించలేదు. తాను జేసిన తప్పేమి? తన్ని ప్రశ్న లేల యడుగవలయును? మఱి యా ప్రశ్న నేల యడుగలేదు. ఆ ప్రశ్న కాపె యడిగినచో తాను జెప్పెడు సమాధానము మహారాజునకు సర్వసంశయ విచ్ఛేదకరముగా నుండెడిదే. తనయందున్న సర్వదోషనివారణ హేతువుగా నుండెడిదే!

వీరపురుషవర్తుఁడు మహారాణి గృహములయందుఁ నల్లి కొన్నికాలను వదలి వెనుదిరిగి పోయెను. నిండు చూలాలైన భట్టిదేవి యీ నడకను, నీ తీక్ష్ణ పరిస్థితికి నోర్చుకొనలేక పోయెను. మహారాజు వెనుదిరిగి నంతనే దుఃఖభారముచే నిట్లనెను. "మహారాజా! నీమనస్సు నేమి బాధించు చున్నది? షష్ఠి(శ్రీ) వివాహము నాటినుండియు నేను నీకు దాసురాల నైతిని. ఈపరిస్థితి తత్పూర్వమైనచో నే నోర్చుకొనియుండెడి దానను. ఏనాటిదో నా రాజ్ఞీత్వము నీనాటి నా దాసీత్వ మును గలగలుపుచున్నారు. ఆ వదలిపెట్టిన ప్రశ్న నేల వేయ లేదు. ఈప్రశ్నకు సమాధానము నా జీవాత్మతోఁ జెప్పితిని. ఆప్రశ్నకు సమాధానము నా పరమాత్మతోఁ జెప్పియుండెడి దానను. బాహుబలుఁడు పుట్టిననాటనుండి మఱల నీపిల్ల కడు పునఁ బడుదాక నేను పట్టమహారాణిగా నుంటిని. ఈగర్భధార ణారంభమునుండి నా మనస్సులో నీకు భార్యగా నుంటిని. ఈ

(10)

గర్భము నానుండి వెలికి వచ్చినతరువాత మఱలఁ దొల్లిటివలె నగుదునో! నీ తేజస్సు నాయందుండి, యా తేజోబలము చేత నామనస్సునంతను బాలించుచున్నది. ఇది యొక విచిత్రమైన పరిస్థితి. బాహుబలుఁడు నా గర్భమునం దున్నన్ని నెలలు నీవే దైవముగాఁ దోఁచితివి. మఱల నీ తొమ్మిది నెలలు నట్లే తోఁచుచుంటివి. నీ తేజస్సునకు నే నింత యనుకూలమైన క్షేత్రమును. నన్నా ప్రశ్న యేల యడుగలేదు. నీ వడుగకపోయినను నేను సమాధానము చెప్పు చున్నాను వినుము" అనుచుండగా మహారాజు గిఱ్ఱున వెనుకకు దిరిగి, "చెప్పవద్దు, నీవు చెప్పబోవు సమాధానము నాకు వలదు. నీవు చెప్పిన సమాధానములో నున్న సమాధానముకంటె నీ సమాధానము భిన్నముగా నుండవచ్చును. నీవు చెప్పిన ప్రతి మాటయు దైవము చెప్పించుచున్నాఁడు. భట్టీ! నీయందు నాకుఁ గోపములేదు. నేను శాంతిని, బాపిని, షష్ఠిని, రుదప్రధారను— అందఱను బరిత్యజింపఁగలను. నిన్నుఁ బరిత్యజింపలేను. నీవుమహా రాణివి. జేసిరాజ్యమునకు రాజు నెట్లో నీవు రాణి వట్లు. నిన్నుఁ గావనుటకు నేనెవ్వరను? నాతల్లి వాశిష్ఠి యీ రాజ్యమునకుఁ దొల్లిటి మహారాణి. సర్వాధికారము శాంతిశ్రీదేవి దయ్యు వాశిష్ఠిమహారాణివలె నీవు మహారాణివి. నిన్నుఁ బ్రసన్నను జేసికొనుటకే, నీయందున్న సందేహము తొలఁగించుకొనుటకే నా బ్రతుకంతయు. నాకోపము నీమీఁదఁగాదు. ఎవరిమీఁదనో? మోహముకో?"

సప్తమాధ్యాయము

ఆ దుఃఖభారమున భట్టిదేవి యారాత్రికే ప్రసవించెను. ఆడశిశువు కలిగెను. వీరపురుషదత్తునకుఁ గలిగిన శిశు వాడ శిశువగుటతో నొకసంతోషము కలిగెను. అతని మనస్సులో నిక్ష్వాకువంశమున మఱియుఁ దనగర్భమున నింకొక మగశిశువు కలుగుటయన్న వైముఖ్యము వ్యాపించియుండెను. తాను శాంతిమూలునిరాజ్యము ననుభవించుటకు యోగ్యుఁడు కాఁడనియుఁ దన కా రాజ్యార్హత లేదనియు, దన కుమారునకు లేదనియు నతని యంతరాంతరములో మనోదఘ్నముగాని యొక యూహ. ఆ యూహ యతని కున్నదని చెప్పుటకును వీలులేదు. లేదని చెప్పుటకును వీలులేదు. ఆ యూహ నడివేసంగిలో మిట్టమధ్యాహ్నమున నాకాసమున మొగిలున్నదా? లేదా? యను తర్కమువంటి యూహ. ఆ మొగి లున్నదని మార్తాండునకుఁ దెలియదు. ఆకాశమునకుఁ దెలియదు. గ్రీష్మర్తువునకుఁ దెలియదు. ఇదివఱకే బాహుబల శాంతిమూలుఁడు కలఁడు. ఈ యూహ యున్నచో నతఁడా యూహకుఁ బ్రతిస్పర్థి. మరియొక సుతుఁడు కలిగినచో నతఁడు రాజ్యాధికారి కాలేఁడు. ఈ యూహకును మఱియొక మగశిశువునకును సంబంధము లేదు. లేకపోయినను నీ యూహకు సంబంధము లేని పురుష సంతానమునందు వీరపురుషదత్తునకు విరోధము. ఆ విరోధము, వైముఖ్యము, స్త్రీ సంతాన మనుటతోడనే మహారాజు ప్రాణము తెప్పిరిలిన తెప్పిరిలుట ప్రకటించెను. స్త్రీ సంతాన మనుటతోడనే మహారాజు మహానందనిమగ్నుఁ

డాయెను. శిశువును బోర్లాడించి దాదులు పొత్తిళ్ళలో నుంచిరి. స్నానమాడి శుద్ధవస్త్రధారిణియైన పట్టమహిషి తడిసిన దూదిపింజవలె, దమ్ముకొని నడిమంచమునఁ గూర్చొనెను. మహారాజు తొలుదొల్తఁ బట్టమహిషివంకఁ జూచెను. ఓహో భట్టిదేవి! ఈ భట్టిదేవి కన్నులా నాటి సాయంకాలమునఁ దనవంకఁ జూచిన కన్నులేనా? పరిదీనము, ప్రార్థనామధురము, సమాధానాభిముఖము. తన మనోభావాకాంతమూర్తియైన యానాటి సాయంకాలమునందలి భట్టిదేవివదన మీ భట్టిదేవి వదనమేనా? ప్రేమచకితము, మధురాక్షరోచ్చారణాస్పంద జలజపత్రాంచల సుకుమారమైన యా భట్టిదేవి యధరమేనా యీ భట్టిదేవి యధరము? సద్యఃప్రసూతయై సద్యస్స్నాతయైన యేభార్యయొక్క కనుదమ్ములు తత్కాల భర్తృదర్శన వికలిత మధుర లజ్జాస్నిగ్ధ శోభిష్ణుతములు కావు? ఆ భట్టిదేవియు వీరపురుషుని తేజస్సును శిశువుగా దించి తాను దన భారము దీరిన యొక ప్రత్యేకస్త్రీవలె, ఋణముదీర్చిన యొక జీవుని వలెఁ, దనపై నిలిచిన నీటిబొట్టు సూర్యకిరణములచేత నాకర్షింపఁ బడఁగా మిగిలిన పద్మపత్రియోగినివలె, నిరంజనముగాఁ గూర్చుండెను. మహారాజీ భట్టిదేవిని జూచి పదినెలలైనది. ఈ భట్టిదేవి పత్నీశ్రీయొక్క మధుర ప్రేమకథాసమాకృష్ట హృదయయై తత్సేవాసమాదరస్నిగ్ధయై, తన మహారాజ్ఞీత్వమును వదలి పత్నీద్వారమున వీరపురుషదత్తుని ప్రేయసిగాఁ బరిణమించిన యొక మాధురమూర్తివలెఁగాక తత్పూర్వము వీరపురుషుఁ డెఱిఁగినదియు, నైదేండ్లుగా మహారాజ్ఞీత్వము మూరికట్టినదియు, ననభిగమ్యయై శిలాతటమున గంభీరజల తరంగములచేతఁ దాడన మాచరించు నదివోలెనై నదియునైన

భట్టిదేవి నట్లు గన్పించెను. భట్టిదేవి చెప్పనే చెప్పెను. "ఓయి మహారాజా! నీ తేజస్సు నా గర్భనిహితమైయున్నది. నేను నీకు భార్యగా నగుచున్నాను. నీ తేజస్సునకు నేను తగిన క్షేత్రమును. తన తేజస్సామెయందున్నంతవఱకు తన కామె భార్య. తేజస్సు వెలువడినంతనే యామె మఱల భట్టిదేవి. ఓహో! ఇది యేమి విచిత్రస్త్రీత్వము! ఈ భట్టి పరమశీల. తనయందు బరమ పతివ్రత. ఆమెకు దనయందు ప్రేమయే లేదు. ప్రేమ లేకపోవుట యేమి? ఉన్నది. తన తేజస్సు నామె ధరించినప్పుడామె లీనాగ్నియైన శమీవృక్షమువలె నుండును. ఆ తేజస్సు తననుండి తొలఁగినంత మఱియొక ప్రత్యేకవ్యక్తి. తనకు నామెకు సంబంధము లేనట్లుండును. ఆ భట్టిదేవీశూన్యనేత్రాంశువులు వీర పురుషదత్తుని హృదయములో వ్యాపించి యచట నున్న, యిన్నాళ్ళు పానుగుపడియున్న, భట్టిదేవీవిరహాగ్నీంధనము మఱల నెగసన త్రోసెను. గ్రామబహిర్గతుఁడైన సోమయాజి తనయగ్నికుండము నునుకతోఁగప్పి మఱలఁ దాను తిరిగివచ్చు వఱకుఁ జల్లారకున్న పిటకములను సమకూర్చి నియమితకాలమున వచ్చునాటికిఁ బైయుముక హస్తాంగుళులఁ దొలగించి నూతనేంధనము లర్పించి చేయడ్డ మిడి యూఁది యగ్ని చేసినట్లు భట్టిదేవి యీ తనచూపులతో రాజు నెదలో మఱల విరహాగ్ని నుద్దీపింపఁజేసెను. రాజు తాళుకొనలేకపోయెను. అతని కన్నులప్రయత్నముగ శిశువువంక మఱలెను. అచటి దాదియు శిశువును రాజునకుఁ జూపించెను. ఆ శిశువును జూచినంతనే రాజున కొక విచిత్రానుభూతి కలిగెను. విరహాగ్ని యంతర్దహనము మాని బహిర్జ్వాలమై బహిర్దహనప్రచార తీక్ష్ణము నున్నట్లు తోఁచెను. ఇన్నాళ్ళు భట్టిదేవీవిరహము

తన్ను దహించెను. ఆ శిశు వేమో యిట్లు చెప్పెను. 'ఈయగ్నిని నిన్నిక దహింపనీయను. ఈయగ్నిచేతఁ బహులను దహింపుము. ఈయగ్నిని నాతల్లి నియోగము సంధానము చేసెను. ఆ యగ్ని నుండి పుట్టిన మఱియొక యగ్నిని నేను. తొలుతటి యగ్నికి దహనశక్తి తగ్గినది. నన్నాధారము చేసికొని నీపగ సాధింపుము. నిన్ను భట్టిదేవి నిరాదరించెను. ఆ నిరాదరము, నా తిరస్కారము నీపై నన్నాదరింపఁ జేసికొని పెద్దతిరస్కారము అని చెప్పినట్లుండెను. రాజునకు భట్టిదేవి విరహాగ్ని కొంత యుపశమించినట్లయ్యెను. బాహుబల శాంతిపూర్ణము భట్టిదేవి గర్భము. అతడు శాంతింపఁ జేయలేని యీ విరహాగ్నిని యాడశిశు వెట్లు శాంతింపఁ జేయఁజాలెను. ఈ శిశువు స్త్రీమూర్తి. పగతీర్చినను పగ దీర్చినను స్త్రీమూర్తి ద్వారా జరుగవలయును. భట్టిదేవికిఁ తనమీఁది పగతీరుటకు స్త్రీ సంతాన మెంత వాడితలదో, పురుషసంతాన మంతకా దని తెలిసినది. ఆమె మహారాజ్ఞీత్వము శూన్యదృక్కాంతి ప్రసాదమాత్రముగా నిలచిపోయినది. రాజునకు లోనుండి యొక యానందతరంగము వచ్చెను. అది యానందతరంగము కాదు. ప్రతీకారతరంగము. రాజు వెడలి పోయెను.

ఆ రేయెల్ల రాజునకు నిదురలేదు. మఱునాటి పొద్దున రాజు భదంతాచార్యునకుఁ గబురంపించెను. భదంతుఁ డరుదెంచెను. రాజాచార్యునకు సాష్టాంగనమస్కారము చేసి యిట్లనెను. "ఆచార్యా! నేను నీకు శరణాగతుఁడ నగుచున్నాను. నా యాత్మకు శాంతిలేదు. నాకీ శాంతి కుదిర్చిపెట్టు మనెను. భదంతుఁడు గడియసేపు మౌనముద్ర వహించి యిట్లనెను. 'రాజా! నీ యీ స్థితినిజూచి నా శోకవిషయము జ్ఞాపకము

వచ్చినది. మధ్యమనికాయస్థ మని యొకకథ కలదు. బుద్ధ దేవుఁడు బ్రతికియున్నపుడు బింబిసార నృపాలుఁడు కాశ్మీరదేశ మునఁ గల తక్షశిలా నగరాధిపతియైన పుక్కుసాతి యను ధాత్రీశ్వరునకు బౌద్ధధర్మములను రాజగృహమునుండి యొక యాకుమీఁద వ్రాసిపంపించెను. బింబిసారుఁడును పుక్కుసాతియు మిత్రములు. ఈ తక్షశిలాపతి యా సూత్రములను జూచి రాజ్యము పరిత్యజించి రాజగృహాభిముఖుఁడై వచ్చెను. రాజ గృహమున నారాత్రి బోధిసత్త్వుఁ డొక కుమ్మరివాని యింట బసచేసెను. ఈ రా జచ్చటికే పోయెను. తక్షశిలాపతి రాజ్యము పరిత్యజించినను, వేషమునందలి మాననీయతఁ బరిత్యజించ లేదు. బుద్ధుఁడు పరమభిక్షుక వేషమున నుండెను. తా మిద్దఱు నొకచో బసలో నుండుట రాజున కంగీకార్య మగునో కాదో యని బుద్ధదేవుఁ డిట్లనియెను. 'సోదరుఁడా! నీకిబ్బందిగా లేనిచో మనమిద్దఱ మీరాత్రి యిచ్చట నేబసఁ జేయుద'మనియిఱువురును బద్మాసనములు వేసికొని యెదురెదురుగాఁ గూర్చుండిరి. బుద్ధ దేవుఁ డిట్లనియెను: 'ఓయి, నీ మొగమునందు తైక్ష్ణ్యము గోచ రించుచున్నది. నీ ధర్మమును, గురువును, రాజ్యమును నీ వేల పరిత్యజించి వచ్చితి'వని. రాజిట్లనెను. ఓయిభిక్షుకా! 'శాక్యముని యైన గౌతముని ధర్మము నన్నుఁ గదల్చివైచినది'. బుద్ధుడు: ఇప్పు డా గౌతముని యెచ్చటనున్నాఁడో తెలియునా? రాజు: ఉత్తరదేశమున శ్రావస్తిలోనున్నాఁడు. బుద్ధుడు: నీ వాయనను జూచితివా ? నీ కిప్పు డతఁడు కన్పించినచో గుర్తించఁగలవా? రాజు: మిత్రుఁడా! నేనతనిని జూచినచో గుర్తుపట్టలేను. బుద్ధుడు: భిక్షుకా! నేను గౌతముని ధర్మము నుపదేశింతును, వినుము. మనుజుఁ డాఱు భూతములయొక్క సమాహారము. భూమి,

జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, జ్ఞానము. ఈ యారుభూత ములతో మనుజుఁడు జ్ఞానేంద్రియములద్వారా సంపర్కము కలిగియుండును. మనుజుఁడు పదునెనిమిది తోనెల నీ ప్రపంచ ముతో సంబంధము కలిగియున్నాఁడు. అతఁడు నాలుగు కాళ్ళు గల పీఠముపై నిలుచున్నచో నతని మనోభ్రమణ మాగును. అప్పుఁ డతఁడు నిజమైన భిక్షుకుఁ డగును. ఆ పీఠమునకు నాలుగు కోళ్ళు. అందొకటి ఆత్మదృష్టి. దీనివలన సర్వదుఃఖములు నశించును. రెండవది నిర్వాణము. మూఁడవది వైరాగ్యము. దీని వలనఁ గామద్వేష, మిథ్యాజ్ఞానములు నశించును' అని యీనాలు పీఠముల స్వరూపము నుపన్యసించెను. తక్షశిలాపతి యుద్వేగితుఁడై "భిక్షువా! నా యజ్ఞానము నశించెను. నిన్ను సోదర భిక్షువుగాఁ జూచిన నా యజ్ఞానమును మన్నింపుము" అని పాదాభివందన మాచరించెను. ఓయి రాజా! నీ వింతకుముందు నాయాత్మ యేమి కావలయునని ప్రశ్నించితివి. సరియత్తి హేతు సత్య నిసత్త విజ్ఞప్తితా స్వరూపమైన ధర్మమును మించి మఱి యేదియును లేదు. సరియత్తియనఁగా బౌద్ధసిద్ధాంతములు; బౌద్ధ మతగ్రంథములు. హేతువు హేతువు. సత్యమనగా, ధర్మాధర్మముల ఫలములయొక్క విభిన్నత్వము. అధర్మము నరకమును బొందించును. ధర్మము స్వర్గమును బొందించును. నిసత్త విజ్ఞప్తితయనఁగా ననాత్మత్వము. ఇవియంతయుఁ గలసి ధర్మమనఁబడును. ఆత్మ యనునది యెచ్చట నున్నది? ఇది శూన్యమైనది. ప్రపంచమంతయు శూన్యమయము. ఇందులో ఆత్మ లేదు. నేను అని లేదు. నా స్వభావ మనునది లేదు. పంచేంద్రియములయందుఁ గాని, మనస్సునందుఁగాని, అహంత్వము లేదు. ఇది ప్రకృతి సహజమైన లక్షణము. ఇదియే నిసత్త విజ్ఞప్తితాలక్షణము. ఆత్మయన్ని, ఆత్మ

సంబంధమని యెట్లుండగలదు. ఆ లేనిది నిత్య మెట్లు కాగలదు? పరిణామయితవ్య మెట్లుకాగలదు? అదియొక మూఢసిద్ధాంతము. అంతుజీవులును బ్రతుకు చున్నారు. వికారములు పొందు చున్నారు. ఈ వికారము నొందుచున్న యీ ప్రపంచముకంటె భిన్నమైనది లేదు. ఇది యనిత్యము. మారుచుండును. దుఃఖము ననుభవించు చుండును. సంయుత్తనికాయ సుత్తము లోను చెప్పబడెను. అనంతమైన కాలములో దేవతలుకూడ నీ మహాయాథార్థ్యమును విస్మరింతురు. అప్పుడొక బోధిసత్త్వు డవతరించును. మృగరాజు మలుసంజవేళ గుహాముఖమునుండి వెలువడఁగా సర్వమృగములు భయకంపితములై దాగి యున్నట్లు సర్వదేవ మానవ పిశాచ యక్షులు నతని వాక్ శ్రవణముచేత మూకీభూతు లగుదురు. అప్పుడాయన ధర్మోపదేశము చేయును. సర్వభూతములు జ్ఞానము సర్వమును ముద్దగానై కుదించుకొని మరల నశించిపోవుచో నా మహాధర్మము నుపదేశించును. అప్పటికి దేవతలందఱకుఁ దెలియును. అరే, మన మందఱము నిత్యుల మనుకొంటిమే! మనమందఱము నశించిపోయెడువారమేనా? యని. ఈ విషయమే కథాసూత్రమునఁగూడ నున్నది. సత్యలోకపతియైన బాకనామక బ్రహ్మ యొకప్పుడు బుద్ధునకుఁ గన్పించి తాను నిరంజనుఁడ నని, సృష్టిస్థితిలయముల కర్తనుఁడనని తనలోకమే ముక్తియని చెప్పెను. బుద్ధదేవుఁడే సమాధానము చెప్పెను. 'ఓయీ! నీ సత్యలోకము శాశ్వతమని, కేవల మని, యిదియే నిర్వాణమని నీయజ్ఞానముచేత నీవనుకొను చున్నావు. ఆత్మ యనునది లేదు. అది కల్పితము. ఉండుటకు వీలులేదు. ధర్మమొక్కఁడే కలదు. ధర్మాచరణముచేత నిర్వాణముపొందఁ గలవు. ధర్మమైన యూహాలు ఆశ, మాట, ప్రవర్తన

బ్రతుకు, ప్రయత్నము, జ్ఞానము, శ్రద్ధ- ఈయెనిమిది విధములైన మార్గములచేతనే నిర్వాణము ప్రాప్తించును. వేఱత్రోవ లేదు. ఆత్మయని యొకడు కల్పించుకొని దానిని సాధించుటకుఁ గర్మలని,యజ్ఞములని,వానిననుసరించి వర్ణములని చేసికొన్న హింసా జీవనము నిత్యనరక హేతువు. ఇది నీకుఁ జెప్పితిని. నీ వాలోచించుకొమ్ము. బౌద్ధమతము గ్రంథములలో నున్నది. చదువుము. దానిని విశ్వసింపుము. అనుసరింపుము. ప్రతి సమాధానము చెప్పరాదన్న మూఢమతము కాదు. తర్కముమీఁద నాధారపడిన మతము. నీవు చూడనిది చూచినట్లు చెప్పినచో, లేని దున్నట్లు చెప్పరాదు. అనంతకాలముగా నీసృష్టి యట్లే జరుగుచున్నది. దీని నొకఁడు సృష్టించె నని, యొకఁడు పోషించు నని యొకఁడు చంపునని నీ వెట్లు చెప్పగలవు? ఇది ప్రకృతి లక్షణము. స్త్రీ పురుష సంయోగముచేత జంతువులు పుట్టుట నివర్గము. పెరుగుటయు, సుఖభ్రాంతియు, దుఃఖానుభూతియు, మరణమును నివర్గములు. వెనుకకు వెనుకకుఁబోయి మొదట నిట్లుండియుండవచ్చు నను నూహ వట్టి కల్పన. పరమ ప్రత్యక్షమైన విషయము. జీవు లున్నారు. దుఃఖ మనుభవించుచున్నారు. ఈ దుఃఖనిరాసమే నిర్వాణము. అన్యమైనది మిథ్యాకల్పము. వర్ణాదులు కితవకల్పిత వ్యూహతంతువులు" అని భదంతాచార్యుఁ డుపన్యసించి తాను గనులు మూసికొని ధ్యానమగ్నుఁ డయ్యెను. శివపురుషదత్తునకుఁ దన యొడలిలోని నెత్తురెల్లను బొంగులయ్యెను. అతఁడిట్లనెను. 'ప్రభూ! ప్రభూ! బుద్ధదేవుని మాటలు విని తక్షశిలాపతి యెట్లు కరఁగెనో నే నట్లు కరఁగితిని. నేను నేఁటినుండి బుద్ధదేవుని భక్తుఁడను; నీకు శిష్యుఁడను."

పురిటి పదియవనాఁడు మహారా జూరివెంట పసపుకుంకు
మలు పంచిపెట్టఁబోయలేదు. పట్టమహిషి భాగసాలచేసికొనవలెనని
కబురంపెను. రాజు మాటాడలేదు. పట్టమహిషి కుమార్తెకు తన
తల్లి పేరు వాశిష్ఠియని పెట్టవలయు ననుకొనెను. మహారాజునకుఁ
దెలియఁజేసెను. రాజు మాటాడలేదు. మహారాజు మేనయత్త
శాంతిశ్రీదేవి యింటికిఁబోయెను. బాలికకేమిపేరు పెట్టవలయునని
యడిగెను. శాంతిశ్రీ యిట్లనెను. 'నాయనా! నీవు భదంతా
చార్యుని శిష్యుఁడవైతి వంటకదా? రాజు: ఐతిని. కాని యింకను
నది రహస్యముగానే యుండెను. శాంతి: రహస్యము రహస్య
ముగా నుంతువా? బహిర్గతము చేతువా? రాజు: చేయవలయు
నన్న ప్రయత్నము నాదేస నెందులకు? దానియంతట నదియే
బహిర్గతమగును. శాంతి: ఒక్క విషయము విచారించితివా?
నీ బావమఱది స్కంధ విశాఖనాగుడు తీవ్ర బ్రాహ్మణపక్ష
పాతి. అతడు మహాసేనాపతి. నీ తోడబుట్టువు అడవి శాంతిశ్రీ
సర్వనగరాధ్యక్షురాలు. ఆబిడ్డయు మగనియంత తీవ్రవాదిని.
మహాపరాక్రమవంతుఁడగు శాంతిమూలినిలో నున్న తీవ్రత
యామెయందును గలదు. నీవు బౌద్ధమతము వైపునకు లాగి
నచో వారు బ్రాహ్మణమతము వైపునకు లాగుదురు. రాజు:
ధనకదేశమన కెచ్చట? ధాన్యకటకము కాదు. ధాన్యకటకము
నందు శాతవాహనుల సంతానము సామంతులై యున్నారు.
స్కంధవిశాఖనాగునకు శాంతిమూలుఁడిచ్చిన యధికారము.
అచ్చముగా నేను రాజునేకాను. అతనికి సైన్యములో నున్నంత
పలుకుబడి నాకును గలదు. శాంతి: నీ కుమార్తె కేమని పేరు
పెట్టవలె ననుకొంటివి? రాజు: అదియేకదా నిన్న డుగవలయు
నని వచ్చినది? శాంతి: భదంతాచార్యులవారి నడుగుము. ఇది

యాయనకు గురుదక్షిణగా నుంచును. రాజు: గురుదక్షిణ యిది కాదు. దీనితో మర్యాద నడిపెద. శాంతి: నీకుమారునకు కొడబలి యని పేరిడుము. కొడబలి యన్న నామ మొక బౌద్ధభిక్షువు దాలిచె. పూర్వము నాగార్జునుఁ డిచ్చట తపస్సుచేసినప్పు డామె యాచార్యునకు సేవచేయు చుండెడిని. ఒకనాఁ డాచార్యుఁడు కృష్ణాస్నానమునకుఁ బోయెను. అప్పుడా కొండమీఁది వృక్షము లందెల్ల వానరము లుండెడి నఁట. ఒక వేటకాఁడు వానరము లన్నింటిని వలలు వేసి పట్టుకొని చంపనెంచెను. అందొక పెద్ద వానర మా వలల నన్నింటిని త్రెంగొరికెను. నాగార్జునుఁ డా వానరమునుజూచి యది బోధిసత్త్వుని మఱియొక యవతార మని నిశ్చయించెనఁట. ఆ వేటకాఁ డా మహావానరముమీఁదఁ బగ బూని దానిని వధించుటకు నిశ్చయించుకొనినఁట. ఆ వానర మొక మహావృక్షముమీఁదఁ దానొక యిల్లుకట్టుకొని నివసించు చుండెనఁట. అర్ధరాత్రమున నెప్పుడో యొక రెండుమూఁడు గడియలుమాత్రమే యా వానర మా చెట్టుమీఁద నుండెడిది. ఆసమయము కనుగొనుట దుర్ఘటమయ్యెడిది. చివర కా వేటకాఁ డాసమయమునుబోల్చి యొకరాత్రి వేళ దానిని వధించుటకునిశ్చయించి మాటుపెట్టుకొని కూర్చుండెను. కొడబలి కీసంగతి తెలిసెను. ఆమె తా నా మర్కటముతోఁ జెలిమికలిగి యుండెడి దఁట. ఆరాత్రి కొడబలి మర్కటమును మఱియొక స్థలమునకుఁ బంపించెనట. కొడబలి యెందుకుఁ బంపించుచున్నదో యామర్కటమునకుఁ దెలియదు. ఆ మర్కటమును బంపించిన తరువాత కొడబలి తా నామర్కటమువలె వేషము వేసికొని యావృక్షము మీఁద నామర్కటము ననుకరించుచుఁ గూర్చుండెను. ఆ వేట కాఁడువచ్చి యామెనే మర్కట మనుకొని బాణముతోఁ గొట్టి

సంపెను. నాఁటినుండియు కోడబలి యీ క్షేత్రపాలకు
రాలుగా నాయెను. ఈ కథ బౌద్ధ జాతకములఁ దెల్పియును.
పూర్వము బోధిసత్త్వుఁడు తానొకజన్మలో మహాకపి యయ్యెను.
ఈ కపియు నా బోధిసత్త్వుఁడే యని, కోడబలియు బోధిసత్త్వుని
యవతారమనియు మే మందఱము విశ్వసింతుము. మహాకపి
జాతకమునందే బోధిసత్త్వుని వర్ణనమున్నదో, యా బోధిసత్త్వుని
యందె యిచట నున్నదని మాంధ్రబౌద్ధులు చెప్పుదురు. నీవు
నీ కూతురునకుఁ గోడబలి యని నామకరణము చేయుము. రాజు:
ఆ మహాకపిజాతకములోని కథ నాకుఁ జెప్పుము. శాంతి:
గంగాతీరమున నొక వానరయూథమున కొక మర్కటరాజు
యూథపతియై యుండెను. బ్రహ్మదత్తుఁ డను కాశీరాజు వాని
నన్నింటి నొకసారి రక్షించెను. ఈ వానరము లన్నియు నొక
రసాలవృక్షము నాశ్రయించి యుండెను. ఆ రసాలము పలుక
బారిన పండ్లచే విఱుఁగఁబడి యుండెను. ఆ రాజు కోఁతులను
పాఱద్రోలి యా ఫలముల హరింపవలయునని యా వృక్షమును
సైనికులచేతఁ గదలింపించి గగ్గోలుచేసెను. ఆ కోతులను జంపు
టకుఁగూడ నాజ్ఞ యిచ్చెను. కాని యూథపతియైన మర్కటరాజు
బోధిసత్త్వుఁడు. ఈబోధిసత్త్వుఁడు తనశరీరము నొక వంతెనగాఁ
జేసి యచటి వానరముల నన్నింటిని గంగ యద్దరికి దాటించెను.
దేవదత్తుఁడుకూడ నా మూకలో నొక క్రోతిగానుండెను.
ఆ దేవదత్తుఁడు బోధిసత్త్వునితోఁ బగబూని వంతెనగాఁ గట్టి
యున్న బోధిసత్త్వుని వీపుమీఁద దూకి యతని గాయపఱచి
బాధించెను. కాశీరా జదిచూచి యూథపతి దయాగుణమునకు
మెచ్చుకొని వానరములను రక్షించెను. చనిపోవుచున్న బోధి
సత్త్వుఁ డా రాజునకు రాజధర్మములనుగూర్చి బోధచేసి చని

పోయెను. ఇది మహాకపి జాతక కథ. బోధిసత్త్వుఁడే కొండబలిని పాలించుటకుగాను కృష్ణాతీరమున మఱల జన్మించెను. ఆ బ్రహ్మదత్తుఁడే కొండబలిగాఁ బుట్టెను. రాజు "బుద్ధదేవుఁడు దయామూర్తి" అని వెడలిపోయెను.

మఱునాఁడు భదంతాచార్యుఁడు వచ్చెను. రాజు భదంతాచార్యునిచేతఁ దన కొడుకునకు కొండబలిశ్రీ యని నామకరణము చేయించెను. ఊరిలో నున్న పన్నెండుగురు బౌద్ధ భిక్షుకులకుఁ గావిగుడ్డ లిచ్చెను. అన్నపదార్థము లిచ్చెను. ఇచ్చి రా జిట్లు చెప్పెను. 'ధర్మచక్రమునకుఁ బన్నెండాకులు. మీరు పన్నిద్దరు. నేను ధర్మచక్రము నాశ్రయించుచున్నా' నని. అడవిశాంతిశ్రీ యా సమయమున నచ్చట నుండెను. ఆమె కన్ను లగ్నిజ్వాలలవలె నుండెను. ఆమె యిట్లనెను. 'నాతండ్రి శాంతిమూలుఁడు సుక్షత్రియుఁడు. ఇది బ్రాహ్మణదేశము. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము. నాతండ్రి కడుపునఁ బుట్టినవాఁ డిట్లు చేయఁడు'.

వీరపురుషదత్తుని మొగమునందుఁ గోపము. కోపయుమ వమున కెంపుగ గనుపించెను. అతఁడు సోదరితో నిట్లనెను. 'నేను నీతండ్రిగర్భమున జన్మించలేదు. నా తండ్రి యెవరో నాకుఁ దెలియదు. నేను బ్రాహ్మణద్వేషిని. క్షత్రియుఁడనుగాను. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యముగాదు'. అడవిశాంతిశ్రీ యిట్లనెను. 'తండ్రి చనిపోవునప్పుడు నీతోఁ జెప్పినమాటలు నేను విన్నాను.' రాజు: నిజమే. విన్నావు. ఆయన చెప్పినదంతయు నిజము. నేను క్షత్రియుఁడనైనచో నా కీ బౌద్ధమతావేశము కలుగదు. నేను బ్రాహ్మణుఁడనై యుండవలయును. అచ్చముగా బ్రాహ్మణుఁడను గూడ నైయుండను. నేను క్షత్రియుఁడనుగాను. కావున నీభర్త

కూడ జెప్పెనటగదా! “శాంతి: ఎవరితోఁ జెప్పెను? రాజు: ఎవ్వరితోనో యొకరితోఁ జెప్పెను. అంత నడవిశాంతిశ్రీ కన్నీళ్ళపర్యంతమై గద్గదికతో నటనుండి బిరబిర నడచిపోయెను. పోయి మాంతరీదేవి గృహమున కేగెను. మాంతరీదేవి చనిపోయిననాటినుండియు నాకసౌధము మాంతరీదేవిసౌధముగాఁ బ్రత్యేకింపబడియుండెను. ఆ సౌధములో మాంతరీదేవి శిలాప్రతిమ యొకఁడును బంగారములోఁ జేసిన చిన్నప్రతిమ యొకఁడును నిత్యము నడవిశాంతిశ్రీచేఁ బూజ నందుచుండెను. ఆమె యాచిన్న ప్రతిమను దనచేతిలోనికిఁ దీసికొని తల్లితో నిట్లనెను. “అమ్మా! మహారాజు తాను క్షత్రియుఁడు కాఁడట. శాంతిమూల మహారాజుకడుపునఁ బుట్టలేదట. తాను సుక్షత్రియుఁడు కాఁడట. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము కాదట. తాను బ్రాహ్మణ మతమును బాలింపఁడట’ యనెను. మాంతరీదేవి మఱుమాటలేక కనులందు దైన్యము తెచ్చుకొన్నట్లుండెను. తల్లిని జేతఁబుచ్చుకొని కూతు మేనత్తయైన శాంతిశ్రీదేవి యింటికిఁబోయెను. మాంతరీదేవి యాఁడుబిడ్డతోఁ జెప్పినట్లిట్లనెను. ‘వదినే! మహారాజు తాను క్షత్రియుఁడు కాఁడట. శాంతిమూలమహారాజు కడుపునఁ దాను బుట్టలేదట. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము కాదట. తాను బ్రాహ్మణ మతమును బాలింపఁడట’ యనెను. ఆఁడుబిడ్డ మొగమునఁ గత్తి వేసిన నెత్తురు చుక్కలేదు. ఆమె యా హేమప్రతిమవంక నట్లే నిదానించి చూచి ‘వదినే! నాతో నేల చెప్పవచ్చితివి? నాకుఁ దెలిసినది నీకును దెలియును. అతఁడు శాంతిమూలుని కొడుకగునో కాఁడో నీకుఁదెలియకుండ నాకుఁదెలియునా? నీకుఁగొడుకునం బెంత ప్రేమయో నాకు వీరపురుదత్తునియం దంత

యభిమానము. నేను బౌద్ధమతస్థురాలను. ఈ సంగతి శాంతిమూల మహారాజునకుఁ దెలియును. సన్న్యాసము స్వీకరించి యేమి ఫలము? అని లోనికిఁ బోయెను.

అష్టమాధ్యాయము

శ్రీపర్వతాగ్రభాగమున నొక మహాచైత్య ముండెడిది. అది యంతయు శిథిలమై నాపరాళ్ళ గుట్టలుగా నుండెను. విజయపురమునఁ బలుబౌద్ధులకన్న విహారస్థలములు, చైత్యస్థములు పలువురిచేత స్వాధీనములుగాఁ గొన్ని శివాలయములుగా మార్పఁబడి యుండెను. ఈ మహాచైత్య స్థలమున నొక బ్రాహ్మణుఁడు శివాలయమును నిర్మింపవలయు నని సంకల్పించి రాజాధికారులకుఁ దెలియఁజేసి యనుజ్ఞకోసము రెండుమూఁడు మాసములుగాఁ బ్రయత్నించు చుండెను. ఈ వ్యవహారము స్కంధవిశాఖనాగుని యనుమతినిగూడఁ బడసెను. శాంతిశ్రీదేవి యనఁగా మహారాజుసోదరి, పురాధ్యక్షురాలు. ఆమె యనుమతి నిచ్చెను. కాని సర్వానుజ్ఞలు చక్రవర్తికిఁ దెలియఁజేయవలయును. ఇది యిట్లుండఁగాఁ బట్టణములో నున్న యల్పసంఖ్యాకులైన బౌద్ధభిక్షుకులకు నీవార్త మిక్కిలి కంటకముగా నుండెను. ఆ మహాచైత్యము పూర్వము నాగార్జునుఁడు తపస్సు చేసినచోటు. అందుచేత బౌద్ధుల కది పవిత్రక్షేత్రము. బౌద్ధభిక్షుకు లందఱుఁబోయి మేనత్తయైన శాంతిశ్రీతో నిదివఱకే చెప్పికొనిరి. ఆమెయొక్క బౌద్ధమతము మానసికమైనది. ఆమె యెక్కువ పట్టించుకొనలేదు. పోయి భదంతాచార్యునితోఁ జెప్పుకొనిరి. భదంతుఁడు పంచీపాకనిరాజుమనస్సుమీఁద నేర్పడి

యెప్పుడని తన యాచారత్వము ఫలవంత మెంతవఱ కగునో తెలియక మంచివేళకొఱ కెదురుచూచుచుండెను. కొడబలిశ్రీ నామకరణము జేసిన మఱుదినమునఁ జక్రవర్తి యాచార్యునకుఁ గబురంపెను. ఆచార్యుఁడు వచ్చెను. చక్రవర్తి యాచార్యుని గూర్చుండ నియమించి 'ప్రభూ! నేను నీకు శిష్యుఁడను. గురుదక్షిణగా నేమి యిమ్మందు' ననెను. ఆచార్యుఁ డిట్లనెను. 'మహారాజా! యీ గురుదక్షిణ యన్నమాట బ్రాహ్మణుల మాట. మాదికాదు. అయినను నాకు నీ వేమి చేయవలయును? ఈ విజయపురము పూర్వము భిక్షుకుల జ్ఞానక్షేత్రము. నేఁడిచట బౌద్ధమతము నిర్మూలింపఁబడినట్లు మఱియొక చోట లేదు. చివరకు శ్రీపర్వతాగ్రస్థమైన ఆచార్యనాగార్జునుని పూజాస్థలమైన మహాచైత్యముకూడ శివాలయము కాఁబోవుచున్నది. బౌద్ధమతమునకీ యాపత్తు కలిగించి మఱల మహాచైత్యము నచట నిర్మించునట్లు దయచూపు' మనియెను. చక్రవర్తి యొకపరిచారకుని అడవిశాంతిశ్రీయొద్దకుఁ బంపించెను. ఆమె శివాలయనిర్మాణమునకుఁ దా ననుజ్ఞకూడ నిచ్చినట్లు తెలియఁజేసెను. చక్రవర్తి యా బ్రాహ్మణుని పిలిపించెను. ఆ బ్రాహ్మణునిపేరు నాగభట్టు. అతఁడు సాంగవేదాధ్యయనపరుఁడు. ఆయన చక్రవర్తి తన యభిమతము చెల్లింపఁ బిలిపించె ననుకొనెను. ఆయన నట్టియధ్యయనపరుఁడేఁ గాని, శాస్త్రములు నుపనిషత్తులు నెఱిఁగినవాఁడుకాదు. ఆయన వచ్చినంతనే చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'ఏమయ్యా! శ్రీపర్వతమహాచైత్యస్థలమున శివాలయనిర్మాణమును జేయనెంచితి వఁటకదా' యనెను. పూర్వము బ్రాహ్మణులతో నిక్ష్వాకు చక్రవర్తులంత నిర్మర్యాదముగా మాటాడలేదు. చక్రవర్తి మఱల

నిట్లనెను. 'దేవుఁ డెచ్చట నున్నాఁడో? శివుఁడు భగవంతుఁ డని నమ్ముట యెట్లు? ప్రకృతి ప్రకృతియందుఁ గదలుచున్నది. సర్వము పరిణమించు చున్నది. కారణమునుబట్టి కార్యము జరుగు చున్నది. ఆ కారణము భగవంతుఁ డని, బ్రహ్మపదార్థ మని చెప్పుట మిథ్యాకల్పనము. బౌద్ధధర్మ మొక్కటియే నిర్వాణ మార్గము. శివుఁ డొక యపవిజంతువు. శ్మశానములో నివా సము. కపాలములును, సర్పములును భూషణములు. ఈ భగ వత్కల్పనముకూడ బ్రాహ్మణుల బుద్ధివైపరీత్యమును దెల్పు చున్నది. ఇట్టి ధోరణిలో మాటలాడెను. ఇక్ష్వాకుల రాజ్య ములోనున్న బ్రాహ్మణుల నిస్సహాయత్వమా మాత్రమే మెఱిఁగిన యా నాగభట్టు చక్రవర్తి చేసిన శివనింద నోర్చుకొనలేక పోయెను. కాని యాయనను వాదించునంతటి నేర్పు లేదు. ఆయన యిట్లనెను. 'మహారాజా! యిది మీ యిక్ష్వాకుల త్రోవ కాదు. అన్యద్వేషము, బ్రాహ్మణద్వేషము పనికిరాదు' అని చక్రవర్తి యనుమాట మఱచిపోయి మాట్లాడెను. చక్రవర్తి మిక్కిలి కోపించి యా బ్రాహ్మణుని కారాగార బంధితుని జేయించెను. పట్టణమంతయుఁ గలవరపడెను. అనుజ్ఞ వచ్చినదే యనుకొని యా బ్రాహ్మణుఁడు శ్రీపర్వతాగ్ర భాగమున దేవాలయనిర్మాణము కొఱకు నిటుకలును, సున్నమును దోలించెను. బ్రాహ్మణుఁడు చెఱసాలలోఁ బదిదినము లుండెను. ఆ పదిదినములు పూర్తి యగువఱకు నచ్చట నొక్క యిటుక లేదు. ఒక చిట్టెడు సున్నము లేదు. వానిని బౌద్ధు లెత్తుకొనిపోలేదు. ఎత్తుకొని పోఁదగినంతమంది బౌద్ధు లాపట్టణమున లేరు. శివద్రవ్యమని కొంకినవాఁడు లేడు. ధర్మము రాజానుమతము. అడవిశాంతిశ్రీయు, స్కంధవిశాఖ

నాగుఁడును వచ్చి చక్రవర్తితోఁ జెప్పెను. 'మహారాజా! వీరు శివాలయ నిర్మాణమున కంగీకరింతురు, అంగీకరింపరు. ఆ బ్రాహ్మణుని చెఱసాలయందు బంధించుట ధర్మము కాదు.' చక్రవర్తి యిట్లనెను: 'ఆ బ్రాహ్మణునికొఱకు నాతో వచ్చి యెవ్వరును జెప్పనక్కఱలే' దని. మేనత్తయైన శాంతిశ్రీ కొక సవతి యుండెను. ఆమె పూగీయ మహాస్కంధుని మఱి యొక భార్య. ఆమె పేరు కామశ్రీ. ఆమె కుమారుఁడు విష్ణుశ్రీ. విష్ణుశ్రీ మహాసేనాపతులలో నొకఁడు. ఈ తల్లిబిడ్డలు తీవ్ర బ్రాహ్మణమతస్థులు. కామశ్రీ బ్రాహ్మణ మతస్థురాలగు టకును దన సవతియైన శాంతిశ్రీ బౌద్ధమతస్థురాలగుట ప్రబల కారణము. తన సవతి మహారాజునకు మేనత్త. మేనత్తకుఁ బితృచాయని వారనుకొనెడివారు. కామశ్రీ పూగీయ మహా స్కంధునకుఁ బెద్దభార్య. పూగీదేశవాసిని. పూగీదేశ మనగా ఒంగోలుమండలము. ఆనాఁడు ఒంగోలు మండలమునందుఁ బోకచెట్లును దమలపాకుతోటలును మిక్కుటముగానుండి యీ దేశమునకుఁ బూగదేశమని పేరు వచ్చినది. ఆ మండల వాసులు దృఢకాయులు. యుద్ధాభిలాషులు. ఆజానుబాహులు. పట్టుదల కలవారు. శాంతిమూలుఁడు తన చెల్లెలిని మండలేశ్వరుఁడైన మహాస్కంధుని కిచ్చుట రాజ్యభద్రితకొఱకు. మహాస్కంధు నకు రాజసోదరియైన శాంతిశ్రీయందుఁగన్న తన దేసస్థురాలైన కామశ్రీయందే యెక్కువ యభిమానము. ఆమె గర్భవాసి యైన మహాసేనాపతి విష్ణుశ్రీ మహాస్కంధునకుఁ బెద్దబిడ్డ ప్రియమైన బిడ్డ. అందుచేత విష్ణుశ్రీ రాజ్యమున గొప్ప యధి కారమును తీవియుఁ గలవాఁడు. అతఁడు తల్లియొక్క ప్రోత్సా హమునఁ జక్రవర్తియొద్దకుఁబోయెను. చక్రవర్తియు విష్ణుశ్రీయు

సమవయస్కులు. అనేకయుద్ధములయందుఁ జక్రవర్తిపజ్జ నిలు
చుండి యతఁడు చక్రవర్తికి సాయఁపడినవాఁడు. మహాస్కంధుని
తరువాతఁ బూసీయరాష్ట్రాధిపతి కాఁదగినవాఁడు. చక్రవర్తిబల
మెచ్చట నున్నది? రాష్ట్రాధిపతులం దున్నది. ఆ విష్ణుశ్రీ చక్ర
వర్తితో నిట్లనెను. మహారాజా! బ్రాహ్మణునకుఁ దమ క్రొత్త
దైన బౌద్ధమతాభిమానము తెలియలేదు కానలయును. నీవు
నీ తండ్రివలె బ్రాహ్మణమతపాలనము సేయ నిచ్ఛగించనిచో
శాతవాహనులవలె నుభయమతపాలనము చేయుము. అతనిని
వదలి పెట్టుట మంచిది' యనెను. చక్రవర్తి నవ్వి 'నా కన్న
ద్వేషము, బ్రాహ్మణద్వేషము రెండును బుట్టెను' ననెను. విష్ణుశ్రీ
యిట్లనెను. 'ఈ దేశమున నీమాట క్రొత్తదికాదు. ఏవో తెలి
యక యన్నాఁడు కాబోలు' ననెను. చక్రవర్తి పూర్వవాక్యము
నందిపుచ్చుకొని యా మాటను గ్రొత్తమాటను జేసెదను.
విష్ణూ! నీ విందులో జోక్యము గల్పించుకొనకు' మనెను.
విష్ణుశ్రీ వెడలిపోయెను. కాని యాయన తన మొగమును
గంటుపెట్టుకొని పోయెను.

ఇక్ష్వాకురాజుల కోశాధికారి భద్రుఁ డను నొక క్షత్రి
యుఁడు. వారిది ధాన్యకటకము. ఆ వంశమువా రనాదినుండియు
శాతవాహనుల కోశాధ్యక్షులు, మహాధనవంతులు, వేద
వేదాంగపారంగతులు. మహాధానుష్కులు. శాంతిమూల
మహారాజు సామ్రాజ్యము స్థాపించినంతనే శాతవాహనుల
యందు గౌరవముచేత శాతవాహనమహారాజులక్రింద నున్న
చాలమంది యధికారులకుఁ దన సామ్రాజ్యమున వారి వారి
యుద్యోగములనిచ్చెను. భద్రునితండ్రి శాతవాహనులకోశాధికారి
తరువాతఁ గొలదిదినములు శాంతిమూలమహారాజునొద్దఁ గోశాధి

వారిగా నుండెను. తరువాత భద్రుఁడు వచ్చెను. భద్రునకుఁ బ్రాయశః అఱువదియేండ్లుండవచ్చును. ఆయన కొక్క తెయే కూఁతురు. ఆమెపేరు కాళింది. కాళిందియు నామె తల్లియు ధాన్యకటకమునందే యుండురు.

భద్రుఁడొక్కఁడె విజయపురమున నుండును. విజయపురముననుండి ధాన్యకటకమునకు కృష్ణమీఁద రాదారి పడవలు నడచుచుండును. దిగునకు వచ్చుచోఁ బదిగడియలు ప్రయాణము. ఎగువ కొక రేయియో, పగలో ప్రయాణము. అతఁడు వారమునకుఁ బది దినములకు ధాన్యకటకమునకుఁ బోయి చూచి వచ్చుచుండెను. ఈ భద్రుఁడన్నచో నిక్ష్వాకు నృపాలురకు మిక్కిలి యిష్టము. అతని పౌరుషపరితనము మీఁద నతని జాగ్రత్తమీఁద రాజ్యకోశ మంతయు నాధారపడి యుండెను. వారు శాతవాహనులకు నమ్మిన బంటులు. నేఁడిక్ష్వాకులకు నమ్మినబంటులు. శాతవాహనుల నాటినుండి వారి బ్రాహ్మణమతాభిమానము చెక్కుచెదరనిది. ఆతని తండ్రులు శాతవాహనులతోఁగాని యితఁడిక్ష్వాకులతోఁగాని యెప్పుడు దేనినిగుఱించి యభ్యర్థించి యెఱుఁగరు. రాజాభిప్రాయములతో వారు జోక్యము కల్పించుకొనరు. వారు కల్పించుకొనకపోవుట చక్రవర్తులకుఁ దెలియును. ఆ భద్రుఁడు చక్రవర్తిదగ్గరకుఁ బోయెను. చక్రవర్తి యతనిని 'తాతా' యని పిలచును. "ఏమి తాతా! నీవుగూడ వచ్చితివి? నాగభట్టును వదలుమని చెప్పుట పనా ? నీ వన్నచో మా కెంత యభిమానమో నీకుఁ దెలియునుగదా! ప్రస్తుతము నా మన స్సెట్లున్నది? ప్రేమ కోపముగాఁ బరిణమించుచున్నది. నీవు వచ్చి చెప్పితివి. నీవంశములో నెవ్వఁడును, నెప్పుడును, నే చక్రవర్తితోడను నభ్యర్థన చేసినది

లేదని ప్రతీతి. నీ కీ విషయమున నభ్యర్థన నంశయోగ్యము కాదు. మీ రింత కష్టములో లేని యీ యభ్యర్థనాగుణము నే డేల యుదయించినది? తాతా! నిన్నుఁ జూచినప్పుడెల్ల నీకు నాకు నేదో రక్త సంబంధ మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. నా ప్రకృతి యంతయు రక్తసంబంధమున కెదురు తిరుగుచున్నది. ఆ బ్రాహ్మణుని గొన్నాళ్లు శాసించి వదలి పెట్టెడివాడనేమో! ఇప్పుడింక నదలిపెట్టను. బ్రాహ్మణ మతమునందుఁగల యభిమానము నీ కులమునందు నిరుపప్రియ మైనది. అందుచేత నీ యభ్యర్థనము నేను నిరాకరించుటయే గాక, నిందించుటయే గాక, నీవనవలచినచోఁ నీవపలచినచో నానుండి యా బ్రాహ్మణాభిమానము పూర్తిగాఁ దొలఁగించినట్లు లోకమునకు విదితము చేసినవాఁడ నగుదును’ అనెను. భద్రుఁడు పాతిక యేండ్లుగా మహారాజుతో మాటాడి యెఱుఁగఁడు. చక్రవర్తియే యతనితో మాటాడును. తాతా యని పిలచును. భద్రుఁడు నవ్వి యూరకుండును. చెప్పినపని చేయును. చక్రవర్తి భద్రునకు మునితాత యని పేరుపెట్టెను. ఇప్పుడు భద్రుఁడు వచ్చినను నింతవఱకుఁ జక్రవర్తితో మాటాడలేదు. ఆయన మొగమున రేఖలన్నియుఁ గుంచించుకొని దుఃఖము మూర్తి కట్టినట్లు వెనుదిరిగి పోఁబోయెను. పొన్నచు మఱలఁ జక్రవర్తి వైపునకుఁ దిరిగి దుఃఖభారము చేత ‘నాయనా’ యని పిలచెను. మహారాజా! యని పిలచుటకు బదులు నాయనా యని పిలుచుట యేమి? చక్రవర్తికిఁ దెలియలేదు. ఆ పిలుపుతోఁ జక్రవర్తికి భద్రునియందున్న ప్రేమాభిమానములు వందరెట్లయ్యెను. దానితో నాగభట్టును శిక్షించ వలయునన్న కోపము వందరెట్లయ్యెను. ఈ భద్రున కొక్కతెయే కూఁతురు. భార్యయుఁ గూఁతురును ధాన్యకటకమున

నుందురు. ఆ కూఁతురు మహాపండితురాలఁట. ఆమె నలుఁబది
యేండ్లు దాటిన స్త్రీ. వివాహము చేసికొనలేదు. చేసికోదఁట.
అందందుఁ జూచాయగా నొకవిపరీతమైనవదంతియుఁ గలదు. శాత
వాహనులు బ్రాహ్మణులు. వారి సామ్రాజ్య మంతరించినది.
అందుచేతఁ దానువివాహమాడనన్నదఁట. వారిసామ్రాజ్య మంత
రించుటకు నీమె వివాహ మాడకుండుటకు నేమి సంబంధము?
కొందఱ కొందఱ నిశ్చయములలో, సిద్ధాంతములలోఁ బ్రతిపత్తి
యుండదు. పోవుచున్న భద్రుని వెనుకనుండి చక్రవర్తి చూచెను.
ఆయన యిదివఱకెప్పుడును భద్రుఁడు నడచిపోవుచుండఁగా వెనుక
నుండి యతని నడకతీరు చూడలేదు. చూడవలసిన యవసర
మే మున్నది? తన రాజ్యములో లక్షమంది యుండిరి. ఎవని
నడకతీ రెట్టిదో చక్రవర్తి కేమిపట్టినది? తన కొడుకు బాహుబల
శాంతిమూలుఁడు షష్టాబ్దములవాడు ఆ కొడుకు నడువఁగాఁ
దాను జూచెను. పలుమంది బాహుబలుఁడు సరిగాఁ దనవలెనే
నడచు నని చెప్పుదురు. బాహుబలశాంతిమూలుఁడు సరిగా
భద్రునివలె నడచును. కాదు. భద్రుఁడే బాహుబల శాంతి
మూలునివలె నడచుచున్నాఁడు.

వీరపురుష దత్తుని కోపము నిష్కారణముగాఁ బెరిగి
పోయెను. పెరిగిపెరిగి తాటిప్రమాణమున నిలుచుండెను. ఈకోప
మిట్లెందుకు పెరుగుటయో యాయనకే తెలియదు. పొగవిరిసి
చెట్టుకట్టిన ట్లతని కోపము పెరిగి మూర్తి కట్టుచుండెను.
కొమ్మలు రెమ్మలు ఆకులు చివుళ్ళు పూవుల నన్నియు సిద్ధ
మయ్యెను. ఆ మహారా జూరకే యాలోచించ మొదలిడెను.
ఈ కోప మెవరిమీఁద నని? ఎందు కని? ఈ కోపమంతయు
నెందుకు? తన కేదో యన్యాయము జరిగినది. ఆయన్యాయ మేమి?

తాను క్షత్రియుఁడై యేల పుట్టలేదు. పుట్టలేదని యెవరనిరి? లోకమనుచున్నది. లోకమెప్పుడన్నది? లోకమనలేదు. భట్టిదేవి యన్నది. ఆమె యెప్పుడన్నది? తన్ను పుట్టి మొదట వివాహము చేసికొనఁ గనుట యందుకనియేకదా? చేసికొనిన తరువాతఁ దనయు బిడ్డలు సంతానమును గన్నదే! కనినను నన్నట్లే. నిజముగా గనలేదు గదా? ఎందు కనలేదు? అనియే యుండెను. తాను క్షత్రియుఁడు గాకపోయిన నేమి? శాంతి మూలుని మహాసామ్రాజ్యము తన కరగతమైనది ఇంక నేమి? తన తరువాతఁ దన కొడుకున కీ రాజ్యమంతయు వచ్చును. ఆ కొడుకు క్షత్రియుఁడు. తాను క్షత్రియుఁడు కాఁడు. తాను గాకుండ తనకొడుకు క్షత్రియుఁ డెట్లాను? ఇది కాదు కారణము. తనను బ్రాహ్మణులందఱు నిందించుచుండిరి. తిరస్కరించుచుండిరి. ఎవరు నిందించిరి? ఎవరుతిరస్కరించిరి? అదియేమిమాట? మొన్న నాగభట్టు తిరస్కరింప లేదా? బ్రాహ్మణులను క్షత్రియు లెట్లు చూచిరి. వారి కా చనవుండెను. ఆ చనవు ననుసరించి యతఁ డట్లు మాట్లాడెను. బ్రాహ్మణుల కా చన వెందులకు? ఎవ రిచ్చినారు? ఎవరు తీసికొనుచున్నారు. అయిన నీదేశములో బ్రాహ్మణుల కీ యాధిక్యమెందుకు? బ్రాహ్మణు లనేకులని బ్రాహ్మణులే వ్రాసిపెట్టుకొనిరి. కొంద రవివేకులా వ్రాఁతలనే నమ్ముచున్నారు. ఈ బ్రాహ్మణులకు శృంగభంగము చేయ వలయును. బ్రాహ్మణుల గొప్పయేమి? తక్కినవారి తక్కువ యేమి? సర్వజనులు సమానులే. ఈ మిథ్యాకల్పితమైన వర్ణ వ్యవస్థ యేమి? దీనిని నాశనము చేయవలయును. మూల ముట్టుగాఁ బెల్లగించ వలయును. బ్రాహ్మణుల యధికత యేమి? వారికిఁ దిండిలేదే! మహారాజు తానిచ్చినచో బ్రతుక

వలయునే! తా నిచ్చినచో వారు బ్రతుకుచున్నారు గాన వారల్పులు, తా నధికుఁడు. వారు తనకు లొంగియుండవలయును. తా నిచ్చుటచేత నధికుఁడా? వారు పుచ్చుకొనుటచేత నల్పులా? ఇచ్చినవాఁ డధికుఁడు, పుచ్చుకొన్నవాఁ డల్పుఁడు నన్న భావముమాత్రము తాను గల్పించుకొన్నది కాదా? గొప్ప తక్కువ లన్నభావము లెప్పుడును గల్పితములే. ఛీ ఛీ అట్లు గాదు. ధనము మనది. చేతులారఁ జూచుచుఁ జూచుచు దానిని బరుల కిచ్చుచున్నాము. ఈ ధనము తప్పక గొప్పదియే కావలయును. పుచ్చుకొనుట గొప్పదియెట్లగును? అది నైచ్యము. ధనము చచ్చికదా పుచ్చుకొనవలయును. పుచ్చుకొనినవాఁడు చచ్చిన ట్లుండవలయును. వాఁడును జీవుఁడే కదా! వాఁడును జచ్చియే పుచ్చుకొనుచుండెను. చచ్చిన వాని నింకను జంపుట యెందులకు? చచ్చినవాఁడు చావక బ్రతికియున్నవాఁడు చచ్చునా? ఈ వర్ణవ్యవస్థ లేనిచో బ్రాహ్మణుని యాధిక్యమేమి? బ్రాహ్మణుడు సోమరి. అహంకారి. తాను వర్ణవ్యవస్థ కల్పించి, యందుఁ దన కగ్రతాంబూలము కల్పించుకొని లోకముచేత తాను బనులు చేయించి తాను సుఖముగాఁ గూర్చుండి తినుటకుఁ బతకము వేసినాఁడు. ఈ బ్రాహ్మణుని నాశనము చేసినఁగాని యీ లోకము బాగుపడదు. అరే! బ్రాహ్మణుఁడు వేదములను రక్షించెను. శాస్త్రములను సృష్టించెను. ఉపనిషత్తులను మననము చేసెను. ఇదియంతయు నొక మహాకార్యము. ఒకమహాసంస్కృతి. ఈ దేశమునకు నీ సంస్కృతికిని ద్రెంచరాని ముడి. ఒకొక్క దేశమునం దొకొక్క మహాసంస్కారవృక్షము పుట్టును. భిన్నదేశములయందు భిన్నసంస్కారవృక్షములు పుట్టవచ్చును. ఈ

మహావిజ్ఞానవృక్షము నాశ్రయించి తద్దేశగతజీవులు మోక్షమును గందురు. సాధనామార్గమునఁ బరిణతులగుదురు. ఆ మార్గము కొందఱకుఁ గొన్ని కాలములయందు రహస్యము కాకపోవచ్చును. ఆ విజ్ఞానశాఖ పక్షికందువల్లఁ బ్రయోజనమేమి? ఒక దృష్టితోఁ జూచినచో సర్వదేశములయందు సర్వకాలములయందుఁ బెరిగిన విజ్ఞానవృక్షములు కొందఱు కొందఱి యూహాలే. అవియే యథార్థము లనిగాని, వానివలననే మోక్షము వచ్చు ననిగాని యెవడు సిద్ధాంతీకరించును? ఈ దేశమునందలి యీ విజ్ఞానము బ్రాహ్మణుఁడు రక్షించెను. రక్షించుచున్నాఁడు. రక్షింపఁగలఁడు. ఆ రక్షణ యతని వశమగుటచేత నతనికి సాంఘికముగా నొక యాధిక్యము తనకుఁ దాను కల్పించుకొనెనో, యున్నదో, తెలియదు. ఆ యాధిక్యమువలన నతఁడు చక్రవర్తియైన తనతో సంతచనవుదీసికొని మాటలాడును. అతని కా యాధిక్య మేల యుండరాదు? తాను మహారాజునని, పరాక్రమశాలినని, యధికారినని, ధనికుఁడ నని తన కాధిక్యగర్వ మున్నది. ఈయాధిక్యగర్వము చేత తాను నాగభట్టును హింసించుచున్నాఁడు. నాగభట్టు తన యాధిక్యగర్వమున నేమి చేసినాఁడు? తన్ను హింసింపలేదే! ఎందుకు హింసింపలేదు? ఎందుకు బాధపెట్టలేదు? బ్రాహ్మణుఁడు తానధికుడనని యిన్ని వేలయేండ్లుగాఁ దక్కిన వర్ణములవారిని పైకి రానీయకుండఁ జేయుట బాధపెట్టుటకాదా? హింసించుట కాదా? పైకి రానీయకపోవుట యనఁగా నేమి? విజ్ఞానమంతయుఁ దనచేతిలోఁ బెట్టుకొని కూర్చుండుట. ఆ విజ్ఞానము విజ్ఞానమే కాదుగదా! బ్రాహ్మణవిజ్ఞానము విజ్ఞానముకాదు. బౌద్ధుల విజ్ఞానమే విజ్ఞానము. సరే, కాదు. తక్కినవారిని పైకి రానీయలేదుగదా! ధనవిషయికముగాఁ దక్కినవారందఱుఁ బైకివచ్చిరే!

ఆస్తులు వారివి, ధనము వారిది, పరాక్రమము వారిది. రాజ్యములు వారివి. అధికారములు వారివి. ఇవియన్నియు బ్రాహ్మణేతరులవైనను బ్రాహ్మణులు వీరందఱికన్న గొప్పవారనుచుండిరి కదా! అనుకొనిమ్ము. తప్పేమి? ఏమియు లేనివాఁ డనుకొనుట వలన వానికి మనశ్శాంతి. ఆఁ అంతియేనా? దేశములో నందఱు దాను జెప్పినట్లువినిపించుచున్నాఁడు. చేయించుచున్నాఁడు. ఒక మాయావాగురలో దేశమును దగుల్కొల్పి తా నుచ్చు త్రాళ్లు చేతిలోఁబూని తనయిష్టము వచ్చినట్లు లాగుచున్నాఁడు. వదలుచున్నాఁడు. ఈ వేటకానిని వధించినఁ గాని పక్షులకు స్వేచ్ఛ లేదు. ఒకవిధముగాఁ జూచినచో తాను మఱలఁ బక్షి. భదంతుఁడు వేటకాఁడు. ఛీ ఛీ, భదంతుఁడు వేటకాఁడు కాదు. ఆయన తన కాచార్యుఁడు. ఏమి యా యాచార్యత్వము? తన కతని సిద్ధాంతము లిష్టము వచ్చుటయేనా? కాదనియే నిత్యములు, పరమయథార్థములు. బ్రాహ్మణ మతసిద్ధాంతములను విశ్వసించినవాఁడు తనవలెనే యవియు వట్టివే యనఁడా? వాఁడు మిథ్యాజ్ఞాని, నేను యథార్థజ్ఞానిని. ఇంతకు నా కోసమంతయు నెచ్చటినుండి వచ్చినది? నేను బుట్టినచోట పుట్టుక బాగుండదనుకొనుటవలన వచ్చినది. ఇది బ్రాహ్మణులమీఁద నారోపించుట యెందులకు? భదంతాచార్యుఁడు చెప్పినాఁడు నే నది విశ్వసించుచున్నాను. ఈ బ్రాహ్మణవధము చేసియే తీరెదను. ఈ బ్రాహ్మణదేవతల నిర్మూలించెదను. మఱియొకఁడు చేయునో చేయఁడో! నేనే చేసెదను. ఇదివఱకుఁ జాలమంది చేయలేదా? చేసిరి. నేనును జేసెదను. ఇదివఱకుఁ జేసినదే మఱల నేల చేయవలయును? ఇది నా కభితృప్తి. నాకు, నేను, జేసితీరెదను."

తరువాతఁ బదిదినములు గడచెను. మరలఁ బదిమంది వచ్చి నాగభట్టు విడుదలకొఱకు మహారాజుతోఁ జెప్పిరి. చక్రవర్తి నానాటికి బిగిసెను. నాగభట్టు చెఱసాలలో వ్యాధిగ్రస్తుఁడయ్యెను. అతని కుటుంబమంతయు వచ్చి రాజు నభ్యర్థించిరి. 'ప్రభూ! మేము రాజద్రోహులము కాము' అని. రాజు 'బ్రాహ్మణులు సర్వేతర వర్ణద్రోహులు. రాజద్రోహులు వేలగారు. రాజద్రోహులవే' యనెను. ప్రభూ ! నాగభట్టు నరిక్షింపకుమనిరి. చక్రవర్తి యురిక్షింప ననెను. వదలిపెట్టు మనిరి. వదలిపెట్ట ననెను. ఈ యొక్క బ్రాహ్మణుని జంపినందువలన నీకేమి ప్రయోజన మనిరి. చక్రవర్తి, కాదు సర్వబ్రాహ్మణులను వధింతు ననెను. నాగభట్టు మనుమఁడు ఇరువదియేండ్ల వాఁడు మహారాజు నెదిరించి బ్రాహ్మణులను వధించుట నీచేతఁ గాదనెను. చక్రవర్తి యతనినిగూడఁ గారాగారమున వేయించెను. రెండునెలలలో తాత మనుమ లిద్దఱుఁ గారాగారముననే మరణించిరి.

భద్రుఁడు మహారాజుతో మాటాడిననాఁడు మొదలు వ్యాధిగ్రస్తుఁడయ్యెను. నెలనాళ్లు తీసికొనినతరువాత నందఱును నీ భార్యయు కూతుఁరు ధాన్యకటకమున నుండిరి; అచ్చటకుఁ బొమ్మనిరి చెప్పిరి. భద్రుఁడు వినలేదు. నే నిక్ష్వాకులను నమ్మి కొలిచితిని. వారిసవిధముననే చనిపోదునని చెప్పెను. నాగభట్టు నతని మనుమఁడు చనిపోయిననాఁడే భద్రుఁడును జనిపోయెను.

నవమాధ్యాయము

నదీతీర భూములకు నెగునుండి చల్లనిగాలి వచ్చినచో పైని శానలు కురిసెను. నదికి స్రోతస్సు తగులునని తెలిసినట్లు నాగభట్టునకుతో పాటు బౌద్ధమతము విజయపురములోఁ ప్రబలునని బౌద్ధులందఱకుఁ దెలిసెను. ఈ నార మేఘాలమీఁద సింహళ దేశమునకుఁ బోయినది. చైనాదేశమునకుఁ బైనముకట్టెను. త్రివిష్టపధాత్రిలోఁ బరవళ్లు త్రొక్కెను. ఈ సర్వదేశములనుండి బౌద్ధభిక్షుకులు స్త్రీపురుషు లాంధ్ర దేశాభిముఖముగాఁ దండోపతండములుగా రానారంభించిరి. నెల, రెండునెలలో, విజయపురము బౌద్ధభిక్షుకులతోఁ గిక్కిరిసిపోయెను. వీరందఱకు భోజనభాజనము లెట్లు? వసతు లెట్లు? శిరోముండనము, కాషాయవస్త్రము, కటిపాత్రతోఁ గనుపించినమాత్రాన నెవ్వఁడైనను మహారాజ దర్శనము చేయవచ్చును. రాచనగరు రాచనగరువలెఁ గన్పింపలేదు. ఒక బౌద్ధవిహారమువలెఁ గన్పించెను. భదంతుఁడు పట్టి యాచార్యుఁడు కాదు. పట్టి భిక్షువు కాదు. అతఁడు శిల్పి, వాస్తుశాస్త్రజ్ఞుడు. ఆర్యసంఘాచార్యుల సంప్రదాయము వాఁడు. ఈ యార్యసంఘాచార్యులు పర్ణగ్రామ నివాసులు. దిఘనికాయము, మధ్యమ నికాయము, పంచమాత్రుకలు, వారి యభిమాన గ్రంథములు. భదంతున కీ గ్రంథములు కంఠస్థములు. ఈయన యే మహాచైత్యస్థలమున నాగభట్టు శివాలయ నిర్మాణము చేయఁ బ్రయత్నించెనో యాస్థలమున మఱల మహాచైత్యనిర్మాణమును బ్రారంభించెను. ఒక్కపెట్టుగాఁ బట్టణమునకును నాగార్జునుని కొండకును నడిమిప్రదేశ మంతయు

చైత్యములు విహారములు స్తూపములు - వీని నిర్మాణ మారంభమాయెను. ఈ మహానిర్మాణము సర్వ కార్యక్రమము నకు ధనము ప్రజలనుండి, రాచనగరునుండి ప్రవాహముగా వచ్చెను. ఒక్క చిత్రము. ఏ విహారమునకు, నే చైత్యము నకు, నే స్తూపమునకుఁ జక్రవర్తి యొక్క చిల్లిగవ్వ యీయ లేదు. చక్రవర్తి యొక్క పుత్రికయైన శాంతిశ్రీ మహాదేవి బౌద్ధనిర్మాణములకు బంగారు నాణెములు కుంచములతోఁ గొలుచుచుండెను. రాచనగరు నాగార్జునునికొండ నడుమనున్న యీ ప్రదేశమంతయు విహారము, స్తూపములు బయలుదేరెను.

నాగార్జునికొండ విజయపురి నానుకొని యున్న కృష్ణా తీరమువెంట నెగువకు నొక క్రోసెడు దూరము వ్యాపించి యుండెను. ఆపర్వత ప్రత్యంత ధాత్రియంతయు విహారములతో నిండిపోయెను. మొట్టమొదట నొక స్తూపము. స్తూపనిర్మాణము గుండ్రముగాఁ జేసి దాని నిటుకరాతితోఁ గట్టుదురు. ఆస్తూపము యొక్క మధ్యభాగమున బుద్ధదేవుని శిరోజమో, దంతమో ప్రతిష్ఠింతురు. దాని నొక భిక్షుకుడు భద్రముగాఁ దన కమండలువులో నుంచుకొని నిత్యదీపధూప నైవేద్యము లతోఁ దీసికొని వచ్చును. 'శిరోజము నా కొక పరమాచార్యుఁ డొసంగెను. నే నాయనను శుశ్రూషించి పదేండ్లాయన సేవఁ జేసి యాయన దయ సంపాదించి మధ్యమ నికాయ మాయన నద్దఁ బాఠము చెప్పించుకొంటిని. ఆయన నా కిది దయ చేసి నాఁడు.' 'నేను సింహళద్వీపమునఁ బదునాలు సంవత్సరములు గురుశుశ్రూష చేసితిని. ఈబుద్ధదేవుని దంతము సింహళములో నొక కుటుంబమునందు వందయేండ్లుగా నుండెను. వారు దీనిశి భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బాలించుచుండిరి. నేను వారి కుటుంబమునకు

మహోపకారము చేసితిని. వారు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా దీనిని నా కిచ్చిరి. ఇట్టి వనేకములు కథలు. ఒక దంతమో యొక శిరోజమో వచ్చినతోడనే యొక స్తూపనిర్మాణారంభము. ఒక యిరువదియో పాతికయో గజముల చుట్టుకొలతతో స్తూపము యొక్క నిర్మాణ మారంభగును. రెండు నిలువుల యెత్తువఁ జుట్టుచుగోడ పెట్టిదాని యట్టడుగున నొక బంగారపు బరణిలో నీ బుద్ధదేవుని శిరోజమో, దంతమో నిక్షేపించి, యాబరణిలో కొంత ధనముంచి బరణిమూఁత పెట్టి యాబరణినందు స్థాపింతురు. ఈ రెండు నిలువుల యెత్తునున్న గుండ్రని గోడలోపలి భాగమంతయు మట్టితో నింపుదురు. మన్ను పైభాగమునందు గుబ్బగాఁ బోసి దానిపై నొక చిన్న యాలయమువలె నిర్మించి యందులోఁ జిన్ని బుద్ధవిగ్రహ ముంతురు. ఈ గోడకు వెలుపలి భాగమున నొక నిలువెడెత్తున నున్నపోసి చచ్చదరముగా నెత్తైన వేదికచేసి యీ వేదికయంతయు రాళ్ళతోఁ జక్కని సమప్రదేశముగాఁ జేయుదురు. స్తూపమునకు నాల్గువైపుల నీ మహావేదికనుండి యెక్కుటకు దిగుటకును సోపానములు నిర్మింతురు. ఇది స్థూలమైన స్తూపనిర్మాణము. భారతదేశము నందలి యితర స్థలములయందు స్తూపనిర్మాణము లింతటితో నిలుచును. కాని, విజయపుర సమీపదేశమైన పల్నాడు పాలరాళ్ళకును, నానావర్ణములుగల మెత్తనిరాళ్ళకును బ్రసిద్ధమగు దేశమగుటవలన నా రాళ్ళతో శిల్పము, పెఱయలంకారములు సిద్ధముచేయబడెను. స్తూపమునకు నాల్గువైపుల నాయక స్తంభములు బయల్దేరినవి. ఈ సంప్రదాయ మమరావతిలోఁగూడఁ గలదు. నాల్గువైపుల నున్న వేదులకు ముందు నాల్గు నాల్గుల పచునాయకస్తంభము లు నిలువఁ బెట్టబడెను. ఈ కంబములు తెల్లని

శాలరాతి కంబములు నాలుగైదు నిలువుల యెత్తుననుండి, పై భాగమునందు క్రిందిభాగమునందుఁబూజలు చెక్కఁబడి యా స్తంభములు స్తూపములకుఁ దెచ్చిన యందము వర్ణనాతీతము. ఈ శ్రీపర్వతబౌద్ధులకు శ్రీపార్వతీయులు, అంధకు లని పేరువచ్చెను. ఇందులో మరల రెండు తెగలు. పూర్వశైలీయు లని, యపర శైలీయులని పిలువఁబడు చుండిరి. స్తూపమునకుఁ జుట్టు వేదికిఁ బై భాగమునకు నిలువెత్తైయినస్తూపకుడ్యము చుట్టును బాల రాతిమీఁద శిల్పములు చెక్కఁబడి తాపటము చేయఁబడు చుండెను. ఈ స్తూపములలోఁ బ్రతిస్తూపమునకు నంటుకొని విహార ముండెడు. స్తూపమునకు నాలుగువైపుల నాల్గు పూజా మందిరములు, దాని చుట్టును బ్రదక్షిణ మంటపము. కుడి యెడమల రెండువైపుల రెండు చైత్యగృహములు, ముందు శిలామంటపము. తక్కిన మూడుపంకల మూడు చతుశ్శాలలు నిర్మింపబడి, దీని యంతకును సంఘారామ మని పేరు కలిగెను. ఎడమవైపుననున్న చైత్యమునకు డగోబాచైత్యమని కుడివైపున నున్న చైత్యమునకు బుద్ధచైత్యమనియుఁ బేళ్ళు. ఈస్తూపనిర్మాణము ప్రత్యేకముగా నాంధ్రశిల్పమునే సూచించు చున్నది. ఎంత బౌద్ధమత మైనను బూర్తిగాఁ దత్పూర్వ మందున్న బ్రాహ్మణశైవమును మఱచి పోలేదు. ఆయక స్తంభముల యొక్క శిఖరములయందుఁ ద్రిశూలములు చిత్రింపఁబడి యెను. ఈ యాయక స్తంభములయొక్క పంచసంఖ్యాత్వము బుద్ధుని జీవితములోని పంచమహాఘట్టములను సూచించునని వారి యుద్దేశము. బుద్ధుని జన్మ. బుద్ధుని రాజ్యపరిత్యాగము, అతఁడు బుద్ధుడైన స్థితి, ప్రథమోపదేశము, నిర్వాణము— ఈ పంచఘట్టములును బునఃపునః వేయిరూపములుగా శిలాకృతిఁ

చాల్చినవి. బోధివృక్షము, ధర్మచక్రము, స్తూపము మొదలగువాని యొక్క యాకారములు చిత్రించిన శిల్పిచేతికి విసుగు తోఁచ పోయెను. వీనిలో శాక్యసింహుఁడు బుద్ధుఁడైన స్థితి మఱియుఁ బ్రాధాన్యము పొందని యాయక స్తంభములైదింటిలోని నడిమి స్తంభమునఁ జిత్రీకరింపఁబడెను. భారతదేశమున నుదయించిన, విజృంభించిన, యేమతమైనను నాంధ్రదేశమున దాని పరిపాకదశఁ బొందుచుండెను. వేదమతము పాంచాలదేశమును, వింధ్యోత్తరదేశమును వదలి దక్షిణాపథమునఁ బ్రవేశించినంతనే పరివేశించుట యనినంత నార్యుల దండయాత్రావిషయము కాదు. ఆర్యులు దండెత్తినది లేదు. అంతకు మున్నచ్చట ద్రావిడులును లేరు. ద్రావిడు లనిపించుకొన్న దైత్యులుకూడ వర్ణాశ్రమాచారసహితులు. రాక్షసులలో మహారాక్షసులు. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వృషపర్వుఁడు క్షత్రియుఁడు. రావణుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు. అనఁగా దక్షిణాపథమునందు వేదమతము మున్ను దేరెను. అందులో నాంధ్రదేశమునందు వేదములను వేదమతములును బరమోచ్చస్థితి నందెను. ఆంధ్రులు మధుర వేదపాఠకులు, సర్వశాస్త్రనిష్ణాతులు. యాస్కాచార్యుఁ డాంధ్రుఁడు. ఆపస్తంభుఁ డాంధ్రుఁడు. వేదభాష్యకర్త విద్యారణ్యుఁ డాంధ్రుఁడు. ఇట్లు వేదమత మాంధ్రదేశమునందే పరమోత్కృష్టదశ నందెను. శైవమతము నిచ్చటనే యభివృద్ధి పొందెను. అప్పయ్యదీక్షితులవారు, పాల్కురికి సోమనాథుడు నిద్దఱును శివాద్వైతమును వీరశైవమును బోషించినవారు. అట్లే బౌద్ధమతమును, నాంధ్రదేశమున గ్రొత్తక్రొత్త పంతరింపులు సంతరించుకొనెను. బుద్ధుఁడు ధర్మవాది. దైవము లేఁడు. కర్మలు లేవు. నీతివాదము చేసెను. ప్రతివాదము చేసెను. ఆయన మత మాంధ్రదేశ

మునకు వచ్చినయంతనే క్రొత్త క్రొత్త కల్పనలు చేసికొనెను. బుద్ధుడే దేవుడన్నారు. మఱియు నంధకబౌద్ధశాఖీయులు సర్వ బౌద్ధగ్రంథములకును ప్రామాణిత్యము నీయలేదు. అంధకబౌద్ధులు భదంతానందాచార్యుని సంప్రదాయము కలవారై మహాసాంఘికులైరి. వీరికి దీఘనికాయము, మజ్ఝిమనికాయము, పంచ మాతృకలు ప్రమాణగ్రంథము లాయెను. భదంతునకు దీఘ మజ్ఝిమనికాయధారి యని బిరుదువచ్చెను. ఇతరాచార్యులు ధర్మకథికుడని, ధమ్మధారుడని, వినయధారుడని, మాతృకధారుడని బిరుదులు పెట్టుకొనిరేకాని నికాయధారుడని బిరుదు పెట్టుకొనలేదు. ఉభయసంశైలీయులైన యంధకులు పాళిశాఖీయులు కారు. తేరవాదులు. మాతృక యనగా అభిధమ్మపిటకము. ధమ్మము వేఱు. అభిధమ్మము వేఱు. బుద్ధుని ముఖమునుండి వెలువడిన సూక్తులకే ధమ్మపథమని పేరు. అభిధమ్మమనగా ధమ్మపదమునందలి వాక్యములం దీసికొని చేసిన యితర విషయముల చర్చ. అందుచేత అంధకబౌద్ధులు చర్చావాదులు. అభిధమ్మ మార్గస్థులు. విషయమును జర్చించి, దాని నిగ్గుతీయుట యాంధ్రుల రక్తములోని గుణము. ఏమతమైన నేమి? కాలానుస్మృతి నొక్కొక్కప్పు డొక్కొక్క మతము, ధర్మము వ్యామోహింపఁజేయును. దానివల్ల వివాదములు రావచ్చును. ఆంధ్రజాతి లక్షణము చావదు. ప్రతిష్ఠాపనము నంటుకొని యున్న విహారములు, విద్యాశాలలు, ఈవిద్యాశాలలకు సర్వోత్తరభారతదేశము నుండియు సింహళ, చీనా, త్రివిష్టపదేశముల నుండియు వేలకు వేలు విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. వీరియొక్క విద్యావ్యాసంగానుకూలార్థము విహారములు పదులు నిరువదులు వృద్ధిపొందెను. విహారమనగా లోకకళాశాల, శిల్పశాలలతోపాటు వసతిగృహము

కూడ. మహాచైత్యమునందు మహాస్తూపమున్నది. తక్కిన ప్రతి విహారమునందు నెదురుబళ్ళుగా డగోబాచైత్యము, బుద్ధ చైత్యము విహారములోని భాగములుగా నిర్మింపఁబడుచుండెను. ఈవిహారములలోని యీచైత్యములు చిన్న చిన్న గదులు. డగోబా చైత్యమునందుఁ గొంచెము పొడుగుగా నున్న గది చివర నొకస్తూపము నిర్మింపఁబడి యుండును. ఆ స్తూపముయొక్క ముందరిభాగము వెనులుబాటుగాఁ బదిమంది నిలుచుండి ధ్యానము చేయుట కనువైన స్థలము. బుద్ధచైత్యముగూడఁ బ్రమాణమున డగోబాచైత్య మంతయై యుండును. ప్రతిబుద్ధచైత్యమునం దును గోడ కంటుకొని యెత్తైనస్థలమునందుఁ బాలరాతితోఁ జెక్కఁబడిన బుద్ధవిగ్రహముండును. తక్కిన విహారమంతయు వసతిగృహములు. ఒక్క విద్యార్థి యుండుటకు, నిద్దరు విద్యార్థు లుండుటకు వీలుగా నన్నియు గదులు. ప్రతిగది లోనికిఁ జక్కఁగా గాలి రావచ్చును. చిన్న యెత్తయిన యరుగుచేసి, యా యరుగుమీద నొక నాపరాయి పఱుపఁ బడియుండును. ప్రతి విద్యార్థియు నీ గదిలోనున్న రాతిపైఁ గూర్చుండి చదువుకొనును. కృష్ణానదిలోనుండి నాగార్జునుని కొండమీఁదికి జలము యంత్రములద్వారా తోడఁబడి నిలువ చేయఁబడి యుండును. ఈ ప్రదేశమునుండి ప్రతివిహారమునకును రాతిగూములద్వారా, గొట్టములద్వారా జలము సమృద్ధిగా నందింపఁబడుచుండెను. నాగార్జునుని కొండకొనవద్దఁ బెద్ద లోయగా నేర్పడి యాలోయ నంటుకొని మఱియొకకొండ యడ్డముగా వ్యాపించియుండెను. ఈలోయగుండఁ బైనుండి యొక వాఁగువచ్చి కృష్ణానదిలోఁ బడుచుండును. విజయపురమునకుఁ బడమటిభాగమునఁ గృష్ణానది ప్రవహించుచుండెను. వాయవ్య

దిక్కున నాగార్జునకొండ యుండెను. ఈ వాఁ గా మహాపట్ట
ణమునకు నైశాన్యదిశయంతయు వ్యాపించియుండెను. నాగసన
నైశాన్యదిశయందు పట్టణము వ్యాపించని విడిబయలును క్షేత్ర
భూమియు నుండెను. అచ్చట సింహళులు తాము వేఱే విహా
రములు నిర్మించుకొనిరి. ఆ విహారములోని దగోబాచైత్య
నిర్మాణము క్రొత్తగా చేసిరి. స్తూపమధ్యములోపలనూగకే మన్ను
నింపక యష్టకోణపద్మాకృతిగా నిటుకలతో గోడలుపెట్టి దానిని
మట్టితో నింపిరి. ప్రతిదినము నుదయముననే సర్వవిద్యార్థులు
కృష్ణాస్నానమునకుఁ బోవుదురు. సూర్యోదయ మగుటతోడనే
స్నానములు చేసి వచ్చి తమ విహారస్థదగోబాచైత్యమునకుఁ బది
మంది పదిమందిగాఁ బోయి ప్రార్థనము చేసి బుద్ధచైత్యములోని
కేగి పుష్పములు బుద్ధదేవుని పాదములయందుంచి వృక్షచ్ఛాయల
యందు సహవులు చేస్తూ నికాయాదిగ్రంథబోధనము విందురు.
అచ్చటివారు వొక్కమతమేకాదు. శిల్పము, సంగీతము, రసాయన
శాస్త్రము, ప్రకృతిశాస్త్రము, తర్క-వ్యాకరణములు, స్థపతి
కర్మ వాస్తు రాజకీయములు, సర్వశాఖలయందును విద్య
నేర్పఁబడుచుండెను. మాసమున కొకసారి సర్వవిహారగతసర్వ
విద్యార్థులు మహాచైత్యమున సమావేశమగుదురు. ఆనాఁడు
భదంతాచార్యుఁ డుపన్యసించును. ఈసర్వకళాశాలాసమష్టిరూప
మైన విశ్వవిద్యాలయమునకు భదంతాచార్యుఁ డుపాధ్యక్షుడు.
చక్రవర్తి మేనత్తయైన శాంతిశ్రీదేవి సర్వవిశ్వవిద్యాలయ
ములకును పోషకురాలు. చక్రవర్తి సర్వాధికారి. రాజ
ధానిలో నున్న ప్రతిదినమును జక్రవర్తి తన కూతురైన
కొడబలిశ్రీదేవితో సాయంకాలములయందు మహాచైత్యము
నకుఁ బోయి వచ్చుచుండును. మేనత్త శాంతిశ్రీదేవి యనేకచైత్య

గృహములు, విహారములు, శిలామంటపములు, చతుశ్శాలలు నిర్మింపించెను. ఆమె తన మేనల్లుడు, అల్లుడు నైన శ్రీపురుషదత్తునియొక్క క్షేమార్థినియై యీ దానము లన్నియుఁ జేసెను. సంవత్సరము పాటుగా సంవత్సరము నకరి వరియొక్క భాగ్యలండలును చైత్యగృహములో, ఆయక స్తంభములో, తమపేరఁ జేయించుచు వచ్చిరి. తొలిరోజుల నా దేశమును బౌద్ధమత మంగీకరింపలేదు. శ్రీపురుషదత్తుని భార్యయైన శాంతిశ్రీ యొకవిహారమును కట్టించెను. ఆ మఱు సంవత్సరము రుద్రధారయు బౌద్ధమత మంగీకరించి యొక స్తూప నిర్మాణమును జేయించెను. ఆ మఱుసంవత్సరము శాపిశ్రీదేవి తాను బౌద్ధమతమును స్వీకరించి మహాచైత్యమునకు నొకనై పునన్న ఆయక స్తంభము లైదింటిని దానము చేసెను. తరువాత రెండేండ్లకు షష్టిశ్రీ సింహళవిహారమునందలి పసోబా చైత్యమునకు వలసిన ధనమును దానముచేసెను. తరువాత రెండేండ్లు జరిగెను. మూఁడేండ్లు జరిగెను. నాసిష్టి భట్టిదేవి తానుగూడ బౌద్ధమతస్థురా లగునని వీరపురుషదత్తుఁ డెదురు చూచుచుండెను.

కొడబలిశ్రీదేవికిఁ బదియేండ్లు వచ్చెను. భట్టిదేవి మాఱు లేదు. ఈ పదియేండ్ల నుండి పట్టమహిషికిని జరిగిన రీతిని మాట లేదు. [illegible]. ఆమె నమ్మని నాఁడు [illegible]. దినదినము చకితైనచిత్తికి బట్టమహిషి మీఁదఁ గోప మెక్కువ యగుచుండెను. పట్టమహిషి వరాల జ్ఞాపకము వచ్చినప్పుడెల్లఁ జకితైన రీతియొక శివాలయమును బడగొట్టించును. పది బ్రాహ్మణకుటుంబములను బాధించును. రాజు పెట్టు బాధలు పడలేక కొన్ని బ్రాహ్మణకుటుంబములు బౌద్ధ

మతే మవలంబించును. అవలంబించినచో వారియాస్తులు వారికి మిగులును. వారి ప్రాణములు వారికి దక్కును. అవివలుకుఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టఁబడినవారు వదలిపెట్టఁబడుదురు. రాజుయొక్క కోపము తరతమభావమున బ్రజ్వరిల్లు చుండెను. బౌద్ధమతము స్వీకరింపమని చెప్పిన బ్రాహ్మణ కుటుంబముయొక్క యాస్తులన్నియు రాజాక్రైవసముచేసికొనును. స్వీకరింపకపోవుటయేకాక బౌద్ధులను నిందించినచో వారిని జెఱసాలలోఁగూడ వేయును. బౌద్ధధర్మముతో, మతసిద్ధాంతములతోఁ జర్చకు దిగినవారికి మరణదండన విధించును. చక్రవర్తి సేనలను దీసికొని సుప్రసిద్ధ మతాచార్యులను వెంటఁబెట్టుకొని ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోవును. బ్రాహ్మణు లందఱను సమావేశ పఱచును. వివదించకముందే బ్రాహ్మణు లందఱు బౌద్ధు లయినచో నా గ్రామములోనిశివాలయములు ధ్వంసముచేసి తిరిగి వచ్చును. లేనిచో బంధితులైన బ్రాహ్మణులను వెంటఁ దీసికొని వచ్చును. ప్రతి దినము నీ బంధితులైన బ్రాహ్మణు నందఱును బట్టమహిషీసౌధ పశ్చిమ కుడ్యగత విశాలగవాక్షమున కెదురుగ నున్న వీథివెంట సాయంకాలములయందుఁ దీసికొని పో నాజ్ఞాపించును. పట్టమహిషి గవాక్షమునుండి వారివంకఁ జూడవలయును. వారి నచ్చటనుండి తీసికొని పోవలయును. భట్టిదేవి యా బ్రాహ్మణావమానమును జూడలేక తొలుతటి దినములలోఁ దన గవాక్షమువద్దకు వచ్చెడిది కాదు. బంధితులైన బ్రాహ్మణుల నుంపట్లు బాధింపఁబడు చుండెడిది. పరిచారికలు పోయి చెప్పిరి.

భట్టిదేవి: అవునవును! నా మనస్సు మాత్రమే హింసింపఁబడు చున్నది. వారి శరీరములుగూడ హింసింపఁబడు చేలకో అని పోయి చూచెను.

బాహుబలశాంతి మూలుఁడును, కొడబలి శ్రీదేవియును భట్టిమహాదేవికి సంబంధము లేకుండఁ జేయఁబడిరి. వారిరువురును వివాదభావములతోఁ బెంచఁబడుచుండిరి. ఇట్లుండఁగా నాంధ్ర దేశమునం దంతటను బౌద్ధమతము పాతుకొని పోయెను. పెంపొందెను. చెట్లు గట్టెను. ఈ బౌద్ధమత మహావిజృంభణ మహోత్సవము చేయవలెనని చక్రవర్తి సంకల్పించెను. ఆ మహోత్సవము నచ్చి చూడవలెనని పట్టమహిషి కాజ్ఞ నంపించెను. పట్టమహిషి వత్తునని తెల్ప, రాననలేదు. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి కొక యనుమానము తగిలెను. తా నింకను బట్ట మహిషిని ప్రేమించుచుంటినా? యని. ప్రేమించక పోయినచో నీయుత్సవమునకు రాకపోయినచో నిన్ను శిక్షింతు నని గోల కబురంపలేదు— యువరాజు బాహుబల శాంతిమూలుఁ డప్పటికిఁ బదునాలుగేండ్ల వాఁడు. కొడబలిశ్రీదేవి పదునొకండేండ్లది. తన సోదరియైన యశస్విశాంతిశ్రీయు, బానవాసైన స్కంధవిశాఖ నాగుఁడును, తనయొక్క త్రివర్ణాసనమునకు బెదరి బౌద్ధులైరి. అడవిశాంతిశ్రీ కొన్ని ఛాయక స్తంభములను దానముచేసెను. రాజవంశములో బౌద్ధమతము స్వీకరింపనివా రిద్దరే — విష్ణుశ్రీ తల్లి కామశ్రీదేవియును, వాశిష్ఠీభట్టిదేవియును మహారాజునకు భట్టిదేవిమీఁద ననురాగము తగ్గెనా ? తగ్గలేదా? చక్రవర్తి యంతఃపురమునుండి భట్టిదేవికి సంవత్సరము కొక్కసారి కానుకలు వెళ్ళుచుండెను. పట్టమహిషి పుట్టినదినము పండుగకుఁ బ్రతిసంవత్సరము చక్రవర్తి యామెకు వేయి బంగారు నాణెములు, పట్టుచీరలు, పండ్లు పంపించుచుండెను. ఆమె స్వీకరించదు. ఎప్పటి కప్పుడు బ్రాహ్మణవధయు, శివాలయనిర్మూలనము జరిగినప్పుడెల్లఁ జక్రవర్తి యామెకు వార్త లంపించును.

మేనత్త శాంతిశ్రీదేవియే వృద్ధురాలు; కామశ్రీదేవి యంతకన్న వృద్ధురాలు. చక్రవర్తి యామెను హింసింప నెంచలేదు. పైఁగా విష్ణుశ్రీ తనకు పితృవ్యము. అతఁడు బౌద్ధుఁడు భట్టిదేవిమాత్రమే యతనికి మనశ్శల్యమై యుండెను. భట్టిదేవిని హింసపెట్టినచో రాజ్యమునం దశాంతిబయల్దేరును. బావమఱది విశాఖస్కంధుఁడు మొదలైనవారు మనస్సులలో బ్రాహ్మణ మతాభిమానము చావనివారు. అప్పుడప్పుడు రాజునకు వినవచ్చుచుండెను. ఇక్ష్వాకులరాజ్యపు టెల్లలయందుఁ గల రాజులందఱును తనకు బంధువులైనను, తనయందు వ్యతిరేకాభిప్రాయము కలవారని. వారును రాజ్యమునందలి కొందఱు మండలేశ్వరులును, దండనాయకులును లోలోన నీ బౌద్ధమత నిర్మూలనముకొఱకు నిక్ష్వాకురాజ్య నాశనముకొఱకు తంత్రములు పన్నుచున్నారని, యా తాంత్రికులలో విశాఖస్కంధనాఁ డొకఁడని రాజునకుఁ దెలియును. కాని చక్రవర్తి యేమి చేయుటకును వీలులేక పోయెను. మేనత్త శాంతిశ్రీ రాజబంధువులలో నెవరిమీఁదను నే మతద్వేషత ప్రసరించుట కిష్టములేనిది. భదంతాచార్యుఁడు దినదినము చక్రవర్తితోఁ జెప్పుచుండును. "ఈ హింస పనికి రాదు. ఇది బౌద్ధధర్మము కాదు. మీరు క్షమించినచో — మీరు బౌద్ధులు కారు. ఇది నేఁడో మీ హృదయాంతరాంతరముల నున్న యొకతృప్తి బౌద్ధమతాభిమానముగాఁ బరిణమించెను. ఈ పరిణామము నా మతముయొక్క పవిత్రత్వమునంతను నపవిత్రత్వము చేసెను. ఈ హింసతోపాటు రాజబంధువుల హింసయు సాఁగనేని, నే నివిహారములు, స్తూపములు, చైత్యములు సర్వమును వదలివేసి పోయెదను. భట్టిదేవి పట్టమహిషి,

ఆమె మనస్సునపడెడి కష్టము నా మతమునకు శ్రేయోదాయి కాదు. ఒకప్రాణి హింసింపఁబడెనేని, యొక మతస్థాపన జరుగుట జరుగుటకాదు" అని.

దశమాధ్యాయము

ద్రోణకర్ణ దుర్యోధన దుశ్శాసన శకునప్యశ్వత్థామాదులు పదిమందియుఁ జుట్టిముట్టి రథమునుగ్గుచేసి ధనుస్సుభగ్నపఱవగా నొఱనుండి కత్తి వెలికి యభిమన్యుఁడాకసమున కెగిరెను. అప్పటి నుండి యెవరివీఁడికి దూకునో యని యా మహాయోధులలో నెవరికి వారు ప్రాణాశలు వదలుకొనిరట. ఆంధ్రదేశమునందలి మహేశ్వరలింగము లట్లు భయపడిరి. వీరపురుషదత్త చక్రవర్తి తాను చేయఁబోవు బౌద్ధమహోత్సవమునందుఁ దాను శేసిన బ్రాహ్మణ నిర్మూలనచిహ్నముగా నేదో యొక శివలింగమును బైటికి తెచ్చి దానిశిరస్సునఁ దనపాదమునుబెట్టి మట్టించునట. శ్రీశైలమల్లికార్జున భ్రమరాంబిక వామాంగమున నేకబాహుపరిష్వంగమునఁ గనులు జొత్తులుగా నేడ్చెను. శివశిన సతీపాథోలవపవిత్రరేఖ, హృషీకేశపాదాంబుజ వినిశ్రుతలహరీమాలిక వీరపురుషదత్త బాదతాడనభీతిమై దిక్కులందుఁ జెందెను. తచ్ఛిరస్థకారికక చంద్రిమశ్శకల మధురరేక కందిపోయెను. పార్వతీస్తనమగర్భము వినాయకుఁడు తొండమెత్తి గీపెట్టెను. ఈ విలయ మెట్లోడుకొందునా యని మల్లికార్జునుఁడు కొన్ని మల్లడి వెల్లడియయ్యెను. అప్పటి కైదువందల యేండ్లక్రింద నాంధ్రవిష్ణువుచేత మన్నన లందిన శ్రీశైలస్వామి యయ్యాంధ్ర భృత్యుల భృత్యులైన యిక్ష్వాకులచేతఁ గడగండ్లపడి మగ్గ

వలసిన తనస్థితి తలంచుకొని భయముచేత మూఁడుకన్నుల వెంటను నీరుగార్చెను. ఆహా! ఈశివుని పురాణవైభవము! కంటి నిప్పుకణముల మిణుఁగురుల వెట్టలో సగము కాలిన మన్మథుని మీఁద దయపుట్టి రూపములేకుండ బ్రతికించిన యా త్రైక్ష్ణ్య ప్రసన్నతలు నేఁడేమైనవి? నేల యరదమై, బంగరుకొండవిల్లయి వెన్నుఁడమ్మై తమ్మిచూలి బండివాఁడై, నెలయుఁ బ్రొద్దును బండికంటులై పెద్ద మొనగానివలె మూఁడూరులుఁ ద్రవ్వఁగోటేరు లెత్తిన యీపొలముకాపరి నేఁటికి వీరపురుషదత్తునిపేరు చెప్పిన మాత్రాన గజగజ వణఁకెను. ఇంతకు నాయనభయము నిర్హేతుకము. వీరపురుషదత్తుఁడు శ్రీశైలమల్లుని గదలింప నెంచలేదు. క్రొత్తగా నేస్వామిని గదలింప నెంచలేదు, తా నిదివఱకే పెల్లగించి తెచ్చిన వందలింగములు సుబ్బుపొత్రములవలె మొగసాలలోఁ బడియుండెను. అందొకటి చాలదా? మహాచైత్యము ముందుప్రదేశమునఁ బానవట్టము కట్టి యొకశివలింగము నందు నిక్షేపించి శివలింగమునకుఁ జుట్టుకొని శిరస్సున ఛత్రీకృతమైన సప్తఫణామండలము నమర్చి వీరపురుషదత్తుని పాదతాడన ప్రయోగార్హముగా నునిచిరి. ఈ మహాచైత్యపురోభాగమున సర్వజనమును గూర్చొనుటకుఁ బ్రదేశ మేర్పాటు చేయఁబడెను. చక్రవర్తియుఁ బట్టమహిషియు నాసీనులగుటకు మహోన్నతవేదికపై రెండుసింహాసనములమర్పఁబడెను. ఆసింహాసనములయొక్క పై భాగమున హేమమయవస్త్రముల వితానములమర్పఁబడి వానికి మణులు, గోమేధికములు వ్రేలాడఁగట్టఁబడెను. ఆ ప్రదేశముచుట్టును దండనాథులకు, మండలాధిపతులకు సముచితాసనము లేర్పఱుపఁబడెను. పట్టమహిషికొఱ కేర్పఱుపఁబడిన సింహాసనము కెలనఁ దక్షిణ నలుఁగురు

రాణులకును గనకపీఠము లేర్పఱుపఁబడెను. ఉత్సవదర్శనాగత సర్వజనులును గూర్చుండుటకు దూరముగా నేల యంతయు చదునుజేసి కలయంపిచల్లి, చాపలువేసి, పైని రత్నకంబళములు పఱచి సర్వవిహారగతభిక్షుకవిద్యార్థులు విద్యార్థినులు సమాసీనులగుటకు మఱియొకచోట నియమింపఁబడెను. ఉత్సవము రాజసౌధముముందు బయల్దేరి పట్టణవీథులన్నియుదిరిగి చిట్టచివరకు మహాచైత్యమువద్దకు వచ్చును. ఉత్సవము బయల్దేరెను. మునుముం దుష్ట్రసమూహముమీఁద భేరీఢక్కాపటహకాహళాదివాద్యములు భోరుకొనెను. ఆవెనుక యుద్ధమునకు యోగ్యములై యాహవధనంజయధూమశేఖులువోని మత్తసామజములగుంపు బంగరుహౌదాలతోఁ జెక్కిళ్ళయందు, ఫాలభాగములయందుఁ జేయఁబడిన యలంకారరంగవల్లీభక్తిచ్ఛేదములతో, మందమందగమనములతోఁ బార్శ్వప్రసారితకరాగ్రవివృతసర్పముఖాభాధరవిస్ఫురణలతో రాచఠీవియొలుకఁ బోయు చూపులతో కుంభనిషణ్ణాధోరణులచే నడుమ నడుమ యందీయఁబడుచున్న భక్ష్యగ్రహణపరాయణోత్ప్రసారితకరతిరశ్చీనచలనములతో, హౌదాలక్రింద వ్రేలాడుచున్న ఘంటికానాదలయానుసరణచిత్రస్వనములతో నేగుచుండెను. ఆ వెనుక పదివేలమంది కెంజుకౌశేయముల పొడుగున నిరువురిరువురుగా బారుగా నిలుచున్న సర్వవిహారనివాసులగు భిక్షువిద్యార్థులు. ఇంతపొడుగునను దామరతూండ్లతోఁ బూవులతోఁ గాఁగిలి కమరనంత లావైన వెంటిగాఁజుట్టఁబడిన యొక్క మహామాల. గజము గజ మెడముగా పిద్దరిద్దఱు భిక్షుకులు: ఈదండ యాభిక్షుకుల భుజములమీఁదనుండి వచ్చి నేలను ప్రాలును. మఱల ముందున్న యిద్దరు భిక్షుకులభుజములమీఁదికిఁ

బోవును. దీర్ఘాతిదీర్ఘమైన, శేషాహిపుచ్ఛాభిరామమైన కోకనదపుండరీకసమ్మిశ్రితమైన బహుబిస కాండ మృదువైన యీ మహామాల నిట్లుగా, నింతపొడుగును, భిక్షుకులు మోయుచు నడచుచుండిరి. ఈమాల యిట్లు మోయఁబడుచున్నంతమేఱయు, నిరుపార్శ్వములయందును వారాంగనలు నృత్యగీతాభిరామసుందరశరీరవదనారవిందలై పూవులతోఁ గుంకుమతో నీమాల నలంకరించుచుండిరి. నడుమ నడుమ వెంటనేవచ్చు బలీవర్దశకటములమీఁద నిలుచుండి గంధర్వులవలె, దేవతలవలె నేపథ్యరచన చేసికొన్న కొందరు సుందరపురుషు లీ మహామాలను బైనుండి గ్రహించుచుండిరి. కొన్ని వందలమంది మఱుగుజ్జువాండ్రను నానాదేశములనుండి తెచ్చిరి. వారు వికృతవేషములు వేసికొని, దండ నేలకురాలిన మొదలంటు మాలకు ధూళిస్పర్శ లేకుండ భుజములమీఁద నెగచుచుండిరి. ఈ మహామాలికావహనము వెనుక ధర్మచక్రములు కొన్ని వందలు మోయుచు, బౌద్ధాచార్యులు ముండితశిరస్కులు, ఆపాదకంఠలంబమానశితకాషాయవస్త్రధారులు మధ్యాహ్నసూర్యాంశుతీక్ష్ణనేత్రరోచులు, మజ్ఝిమనికాయములలోని సూత్రలఁ బఠించుచుఁ బోవుచుండిరి. ఆ వెనుక శృంగారపల్యంకికలలో రాణివాసము బయల్దేరెను. చక్రవర్తి రాణివాసమునకు ముందు, బౌద్ధాచార్యులకు వెనుక భదంతాచార్యులతో గూడి పట్టపుటేనుఁగుపై సమర్పఁబడిన మణులతో జేయబడినవిమానములో నాసీనుఁడై యుండెను. మేనత్త శాంతిశ్రీదేవి పతితోఁ గలసియయ్యు నివలితముఖరేఖ, విశాలకుంకుమతిలకాభిరామఫాలభాగ, వాడిన లవలీకిసాలయములవంటి చెక్కిళ్లతో, బౌద్ధభిక్షుకురాలివలె మఱల రాజాంగనవస్త్రాభరణములతోఁ

గుట్టిన యంచుగల తెల్లని శాటి భుజాగ్రభాగముల శరత్కాలము నందలి పలుచని తెల్లని మొగిలిపొరవలెఁ దళతళలాడఁ బుత్రిక యేనుఁగుమీఁద నెక్కి తనయల్లునకుఁ గుడివైపునఁ బోవుచుండెను. ఆవెనుక గుఱ్ఱములమీఁద నెక్కియుఁ బాదచారులయియు వాహిని యంతయు నడచుచుండెను. రెండున్నర క్రోశముల పొడుగున విస్తరించిన యీ యూరేగింపు బయలుదేరి చచ్ఛదరముగాఁ బదిక్రోశములు పొడుగు, పది క్రోశములు వెడల్పుగల యా మహానగరమంతయు నుదయము గడియ ప్రొద్దెక్కఁగా బయల్దేరి సాయంవేళ గడియ ప్రొద్దున్నప్పటికి మహాచైత్యస్థలమునకుఁ దిరిగి వచ్చెను. ఈ జనమంతయు సర్దుకొని కూర్చుండునప్పటికి రాత్రిలోఁ గొంతభాగముగడచెను. ఆనాఁడు కార్తిక పూర్ణిమ. చంద్రుఁడు వెన్నెలలు విరియించుచుండెను. ఒంపు విరిగిన నదివోలె, మాయాదేవి స్వప్నసీమఁ గనిపించిన తెల్లని ఱెక్కలతో నెగురుచున్న తెల్లని యేన్గుదాట్లవలె, బుద్ధదేవుని మనోవీథివలె, నతఁడు నిర్మించిన మతములోని నీతిదారులవలె, తెల్లపూవు చిదిపి పొడిపొడిగాఁ జల్లినచో రేకలులేని యా పూవు, పుప్పొడిలేని యాపూవు, కేసరములేని యా పూవు, జిల్లేడు ప్రత్తివలె విరిసి కన్నులలోఁ గొట్టినట్లు అనువసనాఁటియాకసములోని యుడుసంతానము దగ్గర దగ్గర కుదించుకొని ముఖము మీఁదికి వచ్చిపడుచున్నట్లు వెన్నెలలు వెల్లివిరిసెను. భదంతాచార్యుని చేతిలోని మణికమండలూద్గారికృష్ణాతటినీ శితపాథోలవ లహరీ ప్రతిస్పర్థియైన యా శారదిక జ్యోత్స్నాలహరీపూరము దిశాపారము కబళించినట్లుండెను. హరి వజ్రాయుధమును దిరస్కరించిన గరుడి ఱెక్కల తెల్లదన మా వెన్నెలలముందుఁ గొందలపడెను. బ్రహ్మదేవుని వాహనమైన మరాళరాజ కరు

దంచల కనకచ్ఛవి తాను లేనన్నట్లు భయగ్రస్తమై తెల్ల మొగము వైచెను. బోధితరు కిసాలయాగ్ర వ్యగ్రతచ్ఛవి మంథరమైన యా చిక్కని వెన్నెలలు, చొక్కపు వెన్నెల వలె ముద్దలు ముద్దలుగ నేలకు దిగెను. పరమ సౌందర్యవతీ శిరోవతంసమైన షష్ఠిశ్రీదేవి కపోలభాగ విరచితమకరికా పత్రములదాఁక వచ్చిన యా వెన్నెలజిగి, తన పోవు త్రోవలో నడ్డంకి తగిలిన సరస్వతిపుష్పవలె మెలికలు తిరిగిపోయెను. ఆ మహాప్రదేశమున నమర్పఁబడిన యే పీఠము నుద్దిష్టవ్యక్తిచేత సమాశ్రితము కాకుండ నుండలేదు. అంతటి సభలో నొక్క పీఠముమాత్రమే శూన్యమై యుండెను. అది పట్టమహిషికొఱ కేర్పడిన సింహాసనము. నిశ్శబ్దమైన యా సభలోఁ గొంతసేపటికిఁ గలవరముపుట్టెను. చక్రవర్తి పట్టమహిషిని బ్రతీక్షించుచున్నట్లు కనుపించెను. రుద్రధారాదేవి తానుబోయి పట్టమహిషిని బిలుచుకొని వత్తుననెను. ఎవరుపోయి పిలుచుటకును చక్రవర్తి యంగీకరించలేదు. జనములోని కలవరము క్రమముగా వృద్ధిపొంది చెవులు పట్టరానిదయ్యెను. చివఱకు సభానిశ్శబ్దత కొఱకు రాజాజ్ఞకై మ్రోఁగిన భేరీనినాదము చేతఁగాని సద్దణఁగలేదు. చక్రవర్తి కన్నులు పాటలిమ వహించెను. అతని ముఖమునందలి నరములన్నియు నుబ్బి ముఖము తేజోదుర్నిరీక్ష్యమయ్యెను. ఇంతలోఁ గౌడబలిశ్రీ తండ్రివద్దకుఁబోయి కూర్చుండవలయునన్న యూహతో బయలుదేరి తల్లికొఱ కేర్పఱుపఁబడిన సింహాసనముపైఁ గూర్చుండెను. కూర్చుండి తండ్రిపైఁ జేయివైచెను. ఆసింహాసనముపైఁ గూతురు కాదు, మఱియొక దేవతాస్త్రీ కాదు, పట్టమహిషి కాక మఱి యెవరు కూర్చున్నను శిక్షార్హులు. చక్రవర్తి, చక్రవర్తినుల కేర్పడిన యా సింహాసనము అన్య

జనాస్తరణకు దూరమైనది. దానిపైన మఱి యెవ్వరైనఁ గూర్చుండినచో శిరచ్ఛేదనమే దానికి శిక్ష. దండనాథులు మంత్రులు, రాజాధికారులు వెల వెలఁబోయిరి. చక్రవర్తి కొడబలిశ్రీనంతఁ దీక్ష్ణముగాఁ జూచి, తిరస్కారముగాఁ జూచి, యేమి మాటాడుటకుఁ దోఁచక యూరకుండెను. కొడబలి కీ సంగతి యేమియుఁ దెలియదు. ఆమె పట్టమహిషి సింహాసనము నుండి లేచి తండ్రి యొడిలో వచ్చి కూర్చుండెను. తల్లినుండి యెడమ చేయఁబడిన యాపిల్ల తండ్రివద్ద రాజవంశములో సహజముగానుండు దూరము లతిక్రమించిన చనవు చక్రవర్తివద్ద గలిగి యుండెను. పిల్లకుఁ బదియేండ్లు వచ్చినను, రాజవంశ కన్యా యోగ్యమైన పవిత్రతనగాని, కొన్నిటియందు విస్పష్టమైన విజ్ఞానము గాని యామె కామెతండ్రి కలిగించలేదు. ఆమెకు నాడినది యాట. పాడినది పాటగాఁ బెంపకము జరిగెను. తండ్రికిఁ గోపము వచ్చినదని తెలిసినచోఁ బోయి యాయన యొడిలోఁ గూర్చుండుట యామె కలవాటు. అదియుఁగాక యీ సింహాసనములయొక్క పావిత్ర్యము, తదుల్లంఘనమువలన శిక్ష, సర్వజనులకుఁ దెలిసినది కాదు. రాజాధికారుల కందఱకుఁ దెలియును. రాజాంతఃపురములో నున్న పెద్దవారికిఁ దెలియును. పసిపిల్లయైన కొడబలిశ్రీకిఁ దెలియదు. అందఱు నేమి జరుగునో యని భయపడుచుండిరి. చక్రవర్తి యామెను తన యొడిలోనుండి తీసి మఱలఁ బ్రక్కనున్న సింహాసనములోఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. చక్రవర్తి మొగముచూడగా సగముకోపము, సగము శాంతము. ఆ కోపము పట్టమహిషి కాలేదన్న కోపముగా నందఱు గుర్తుపట్టిరి. తెలిసిన రాజాధికారులు జరిగిన సింహాసన మర్యాదాతిక్రమణము లోనలోననే గ్రుక్కిళ్ళు మ్రింగిరి. అంతటఁ జక్రవర్తి

లేచి శివలింగ సమీపమునకు విద్యుద్వేగమున నడచి, మదపు టేనుఁగు పరువెత్తినట్లు విద్యుద్వేగమున శరీరావయవములు విలాసదీప్తుల నీనఁగాఁ బాదమంజీర మణికింకిణీ కుణుకుణు వినాద గంభీరముగా మహాసాహసమున ఫెడేలు ఫెడేలు మని శివలింగ జటాశేఖరమును తాడనము చేసెను. బంగారముతోఁ జేసిన పాముపడఁగ విఱిగి తొలఁగిపోయెను. యమకరస్పర్శమాత్రచేత మార్కండేయ రక్షణార్థము, లింగోర్ధ్వభాగము చీలికలుగాఁ యాద్రిశూలపాణియై యావిర్భవించిన గంగా సరిచ్ఛీతాంశుమౌళి కిక్కురు మనకుండ లోనివాఁడు లోననే యిమిడి యుండెను. నవాభిషిక్తులైన సర్వజన హృదయాంతరాళముల బుద్ధదేవుని పరిచారకుఁడుగా భావింపబడిన పరమేశ్వరుఁడు వారి భావములనే యనుసరించెను. శ్రీమన్నారాయణదేవుని భృగుమహర్షి పాదతాడనము చేసెను. విష్ణు వేమిచేసెను? ఈ శివకేశవు లిద్దఱు నొక చదువు చదివినవారే. మనవాఁడూరకొనలేదా మనము నట్లే యూరకొంద మన్నట్లు శివుఁడు తానుగూడ నట్టి శిలాత్వమునే పొందెను. తత్కాలనినదిత భేరినాదపటహముల జోరుకొన్న మహారావమునకు సర్వాకాశము బీటిచ్చెను. తన్మహాస్వనతరంగములు కృష్ణవేణీ జలబిందుమధ్య వీథులయందుఁ జొచ్చి కృష్ణాజలము పొంగెత్తెను. ఆ మహాస్వనమును గల హంస కంఠకూజితమువలె సర్వవిహగగర్భములు దీర్ఘీకరించెను. అంతటఁ జక్రవర్తి సర్వభిక్షువులకుఁ గావిశాటులు, ఫలములు, బంగరునాణెములు కానుక లిప్పించెను. విద్యార్థులలో నుత్తమోత్తములకు బహుమానము లీయఁబడెను. బౌద్ధాచార్యులు కొందఱు లేచి చక్రవర్తి నభినందించిరి. చక్రవర్తి సభపూర్తిగాఁ గాకముందే హఠాత్తుగా సభలోనుండి లేచిపోయెను. తత్ప్ర

దేశమంతయు నిర్జనముగు వేళకుఁ జంద్రుఁడు పశ్చిమాకాశమున గొంచెము మాసిన వెండి బిళ్ళవలెఁ గనుపించెను. తరువాత వారము దినములవఱకుఁ జక్రవర్తి సౌధాంతర్భాగము వదలి వెలుపలికి రాలేదు. ఎవ్వరును జక్రవర్తిని జూడలేదు. చక్రవర్తి యేమిచేయుచుండెను? ఆయనకు బట్టమహిషిమీఁదఁ బట్టరానంత కోపము వచ్చెను. ఒకసారి యామె పట్టమహిషీత్వము తొలగించవలయు ననుకొనెను. ఒకసారి యామెను గారాగారమున వేయవలయు ననుకొనెను. మఱియొకసారి యామెను సామాన్య బంధితురాలివలె శిక్షులవెంటఁ బిలిపించి శిరశ్ఛేదనము చేయవలయుననుకొనెను. ఇక్ష్వాకు సామ్రాజ్యము కాదంబుల, తౌత్రిపుల, తదితర పరిసరరాజ్య నాయకుల రక్షణమీఁద సురక్షితముగా నున్నది. భట్టిదేవికి నమర్యాద జరిగినచో నామె తలిదండ్రు లూరకుండరు. వారిక్ష్వాకురాజ్యముపైఁకి దండెత్తి వత్తురు. ఎత్తివచ్చిన నేమి? మున్ను దాను వారి నోడించియే కదా భట్టిదేవిని తీసికొనివచ్చెను. మఱల నోడింపలేఁడా? మఱి ప్రస్తుతస్థితిలో శత్రువు లెత్తివత్తురేని, తనదండనాయకు లెందరు తన వైపుననుందురు? తన సామ్రాజ్యమున నున్న బ్రాహ్మణు లందఱుఁ బరరాజ్యములం దాశ్రయ మేర్పఱచుకొనిరి. బ్రాహ్మణులు కుత్సితులు. జిత్తులమారులు, వారెత్తులమీఁద నెత్తులెత్తి సామ్రాజ్యములు పడఁద్రోసినవారలు. పల్లెటూరి జీవనము మొదలు సామ్రాజ్య జీవనమువఱకు వారి నీతిచేతఁ దలక్రిందు లగుచుండును. ఈ బ్రాహ్మణు లితర రాజ్యములం దేమేమి చేయుచున్నారో! ఏది యెట్లయినను భట్టిదేవికి శిక్ష జరుగవలయును. ఆరే! భట్టిదేవి పట్టమహిషి! సామ్రాజ్యమునఁ దా నెట్టివాఁడో యామె యట్టిది. తన యిష్టముకొలఁది దాను

బౌద్ధ మతము స్వీకరించినచో, నామె యిష్టముకొలఁది యామె స్వీకరింపక యుండరాదా? తా నీ నూతన మార్గము లేల యవలంబించు చుండెను? దీనికి మొదట లేదా? భట్టిదేవి వేదమును సంపాదించినదియు ననికదా! తాను క్షత్రియుఁడు గా ననుకొనుచున్న భట్టిదేవికిఁ దాను క్షత్రియుఁడ నని నిరూపించుట కేకదా! ప్రధానముగా క్షత్రియుఁ డేమి? బ్రాహ్మణుఁ డేమి? వర్ణవ్యవస్థ కల్పితము. ఒక పురుషుని నతని శక్తిచేత, మేధావిశేషముచేత, గుణక్రమముచేత, విద్యాసంపత్తిచేత, నెన్నవలయునే కాని, వాని పుట్టుకచేత, వర్ణముచేతఁ గాదనికదా! తనకు పలువురు రాణులున్నారు. ఒక్క రాణియు రాణివలె నుండదు. భట్టిదేవి ముఖాంభోజమునందలి ఠీవి, యామె కన్నులలోని గాంభీర్యము, నామె చెక్కిళ్ళలోని బిగువుగల పలువందనము, విశాలమైన ఫాలభాగము, చెవులనంటియున్న కనుదమ్ములవైశాల్యము, ముంగురులు లేవో యున్నవో యన్నట్లున్న పాపట నొసటి మర్యాదావైఖరి, యామె యున్నతమైన విగ్రహము నామె నడచెడి తీరు, నామెచూచెడి వైఖరి... సర్వము మహారాజ్ఞీత్వమునే సూచించును. ఆమె తన్నెప్పుడు నిరాకరించలేదు. తిరస్కరించలేదు. తనమాట కెదురాడలేదు! ఆమెను గురించి యంత యూహించు టెందులకు? ఆమె తప్పుచేసినచో శిక్షించరాదా? కొడబలిశ్రీ తప్పుచేసెను. తాను శిక్షించెనా? కొడబలి పసిపిల్ల. తెలియక చేసెను. పసిపిల్లయే యనుకొనుము. ఆపనియే మఱియొక బాలిక చేసినచోఁ దాను క్షమించునా? తన కూఁతురు గనుక, తన యల్లారుముద్దుబిడ్డ గనుక యామె తప్పును క్షమించెను. పట్టమహిషిమాత్రము తన ప్రియతమాతిప్రియతమ కాదా? ఇతర రాణులయందుఁ దనకు సంతానము

లేదు. తనకున్న నొక్క కొడుకును యువరాజు బాహుబలుఁ డామె సంతానము. రేపు బాహుబలుఁడు పెద్దవాఁడైన తన తాతఁ దన తల్లిని దనతండ్రి తప్పుకాని తప్పునకు శిక్షించె నని తెలిసికొన్నప్పుడేమిచేయును? ఇప్పుడే యువరాజు తనకుఁ దెలియకుండఁ దల్లి యింటికిఁ బలుసార్లుపోయి వచ్చుచుండును. ఇంతకును, దాను భట్టిదేవిని శిక్షింపకుండుటకుఁ గారణ మేమి? తన యొక్క సర్వప్రజలుఁ దన్నుగూర్చి యేమనుకొందురు? భార్యను జాలనివాఁ డనుకొందురా? బౌద్ధమతము స్వీకరింపని బ్రాహ్మణులను సంహరించునంత తేలికయగు భార్యను శిక్షించుట! ఛీఛీ! భట్టిదేవిని శిక్షించి తీరవలయును. ఆమెను చెఱసాలయందుంచుటకు తా నాజ్ఞ నీయవలయును. ఈ యాజ్ఞ నెవరు పాలింతురు? మహాదండనాయకుఁడు స్కంధవిశాఖ నాగుఁడు పాలించునా? అతఁడుపోయి తన యక్కగారిని జెఱసాలలో నుంచునా?

చక్రవర్తి యిట్లాలోచించుచుఁ దనకుఁ దెలియకుండఁగనే రాజసౌధములయందుఁ దిరుగుచుండెను. ఆయన తన్నుఁదా నెఱుఁగకయే యొకసౌధాంతరమునకుఁ బోయెనుగాబోలు. అచ్చట నొక శిలావిగ్రహ మున్నది. దాని కెదురుగా నెవరో కూర్చుండి యేదో యనుచున్నారు. చక్రవర్తికిఁ దనయొడలు తనకుఁ దెలిసెను. అది తన తల్లియైన మాఠరీదేవి శిలావిగ్రహము. ఎదురుగాఁ గూర్చున్నది తన సోదరియైన అడవిశాంతిశ్రీ. శాంతిశ్రీ చక్రవర్తి వంకఁ జూడలేదు. అతఁడు వచ్చెననియే యామె యెఱుఁగదు. ఆమె యిట్లనుచుండెను. 'అమ్మా! నేను బౌద్ధురాలను గాదు. చక్రవర్తికిఁ గోపమువచ్చునని బౌద్ధమతము స్వీకరించితిని. నీ యల్లుఁడును నావలెనే. అమ్మా! తమ్ముఁడు నీకడుపునఁ బుట్టలేదా? శాంతిమూలచక్రవర్తికతఁడురస్యుఁడుకాఁడా? వినచో

నతని కీ బ్రాహ్మణద్వేష మేల పుట్టెను? తాను బాదుకు కా
వచ్చెను. బ్రాహ్మణులను హింసింపనేల? హింసించెబో, పరమ
శివుని మౌళిపైఁ దన పాదములు పెట్టెనా? తల్లీ! ఏమతములోని
సిద్ధాంతములు పరమప్రమాణము లని యెవరు చెప్పెదరు?—
ఆ యా మతస్థుల కవి శిరోగ్రాహ్యములు, పరమతము
నందలి దైవతము నిట్లు పరాభవించుట పరమతస్థులను బరా
భవించుటకుఁ గాని, తేజోమయములైన యీ దేవతాభావము
లకు ముక్కులున్నవా? చెవులున్నవా? కన్నులున్నవా? చక్రి
వర్తియైన నా తమ్మునకు— నీ కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డకుఁ గలలో
నైన నీవు నచ్చించి యీ సంశయమును నివారింపుము. ఈ జగ
ద్విప్లవము నోర్వలేకున్నాము పట్టమహిషియైన భట్టిదేవి దినదిన
మృత్యుకంఠమున కెదురుగాఁ బోవుచున్నది. తల్లీ! చక్రవర్తికి, దన
మనస్సు తనకుఁ దెలియుటలేదు. ఆమె నతఁడు హింసించి చంపి
నను నామె చనిపోయినను మఱునాఁడు నాతఁడుం బ్రతుకలేఁడు.
చక్రవర్తి తనంతటఁ దానే చనిపోవును. మేనల్లుఁడు బాహు
బలుఁడు పసివాఁడు, రాజ్యము నిర్వహించుకోలేఁడు. ఈవిపత్తును
దొలఁగించి నీవు నీ బిడ్డలఁ బాలింపవలయును."

చక్రవర్తి యామాటలు వినుచు వినుచుఁ దన గుండెలోని
శాంతిత్వమెల్ల నీటకన్నుఁ బలుచఁ బడునట్లు భావించెను. పోయి
యక్కగారి పాదములమీఁద వ్రాలి క్షమింపు మని వేడికొంద
మనుకొనెను. కాని శాంతిశ్రీ కనులు మూసికొని ధ్యానమగ్న
యయ్యెఁ గాబోలు. తనవంకఁ జూడలేదు, కదలలేదు. చక్రవర్తి
మఱల తన సౌధమునకుఁ బోయెను.

అది యర్ధరాత్రము. శాంతిమూల చక్రవర్తియు, వీర
పురుషదత్తుఁడును గలసి యెన్నటికో కాలినడకమీఁదఁ బ్రియా

ణము చేయుచుండిరి. దారిలో నొక మహానది యడ్డము
వచ్చెను. తనతండ్రి చక్రవర్తి, తాను జక్రవర్తి. ఏనుఁగులు లేవు.
గుఱ్ఱములు లేవు, పరిచారకులు లేరు. వారిరువురును నా మహానదీ
తరణము స్వయముగా దిగి నడచి చేయవలసి వచ్చెను. చివరి
కొంత గుండములో శాంతిమూల మహారాజు తనకొడుకు నెత్తు
కొని యీఁదెను. తన కాగుండ మందలేదు. తానును దనతండ్రి
యంత యెత్తున్నాఁడు. తన కేటి కందలేదు? తనతండ్రి నడిగెను.
తండ్రి యిట్లు సమాధానము చెప్పెను. 'ఈ నదీదేవతను నేను
సమారాధించితిని. ఈమె నా కందును. నీవు నారాధింపుము.
నీకు నందును.' ఇరువురు నెచ్చటి కెచ్చటికో పోయిరి. ఆపోయిన
పోకడ సుస్పష్టముగా లేదు. చివరి కొక మహానగరమున నొక
యంగడిలో నిలుచుండఁగాఁ నెవరోవచ్చి భట్టిదేవి మరణించె నని
చెప్పిరి. తనగుండె బ్రద్దలయ్యెను. భార్యావియోగముచేత,
నతని మనస్సు దందహ్యమాన మగుచుండెను. ఆ దుఃఖము
నతఁడు పట్టుకొనలేక పోయెను. శ్మశానధాత్రి యతని మొగ
ములో వచ్చి కూర్చున్నట్లుండెను. శాంతిమూల చక్రవర్తి
కొడుకున కాకారమై యతని నచ్చటినుండి యెచ్చటికో కొని
పోయెను. బాహుబలుఁడును, గోడబలియును నాలుగేండ్లలోపు
పసిపిల్లలు. దుఃఖించుచున్న తనవద్ద కెవరో యీ పసిపిల్లలను
తెచ్చి తనచేతి కందీయఁబోయిరి. ఆ పిల్లలు తనవద్దకు రాలేదు.
అయ్యో! వారికిఁ దాను తండ్రియే కదా? ఈ దుఃఖ
మెంతటిదో, యీపడినబాధ యెంత చిక్కనిదో, గుండె పట్టు
కొనలేక వీరపురుషదత్తుఁడు తాను జచ్చిపోవుచుంటి నను
కొనెను! ఇంతలో మెలఁకువ వచ్చెను. చక్రవర్తి యేమి యా
నందపడెను. అమ్మయ్యా! భట్టి బ్రతికియే యుండెను.

ఏ కా ద శా ధ్యా య ము

చూచి రమ్మనఁగాల్చివచ్చునట్లు పలుమంది రాజసేవకులు బుద్ధివైషమ్యము. ఎవఁడో హనుమంతునివలె నిదిలోకోపకారక హేతువుగాని తక్కిన హనుమంతులవలె నిది దానికి విపరీతము. రాజు బ్రాహ్మణులను హింసింపు మనఁగా ననుయాయులు బ్రాహ్మణాభిమానము కల తాపులనుకూడ హింసింప నారంభించిరి. రాజు హింసింపు మనలేదు. అన్నట్లే యర్థముచేసికొనిరి. హింసయనిప్రారంభింపవలయునుగాని, పురుషుఁడేమి, స్త్రీయేమి, శిశువేమి, పశువేమి. ఈ హింసకు రాజముద్రవచ్చును. హింస కాదు, శిక్ష యనిపించుకొనును. దానివెనుక నున్న దౌర్మాగ్యము క్రౌర్యము. పరిపాలనాదక్షత రాజనీతివైశారద్య మనిపించుకొనును. లోకమునందదియు నింతియ. ఏ దుష్క్రియకు సామాన్యమానవుఁడు శిక్షాపాత్రుఁడగునో యా దుష్క్రియకు రాజు ప్రశంసాపాత్రుఁ డగును. అస లొక దుష్క్రియ యేల చేయఁబడవలయును? దుష్క్రియలు రాజు అధికారి, ధనవంతుఁడు, పేదవాఁడు, అనధికారి యందఱును జేయుదురు. అది యెప్పుడు చేయఁబడినను స్వార్థాపేక్షనే చేయఁబడును. అల్పునియందలి స్వార్థాపేక్ష వానియందు మాత్రమే ఫలవంతమై, యన్యులకు ఫలదాయిని కాదు. అధికునియందలి యాదుష్క్రియ వానికిని స్వార్థమును సంపాదించిపెట్టును. వాని నాశ్రయించి పలుమంది యుండుటచేత యా స్వార్థఫలము పలుమంది కుపయోగపడుటలోఁ గొంత మంచిగాఁ బరిణమించ వచ్చును. పాపపు పని నేతాదృక్పరిణామదృష్టితోఁ జూచి

పున్నెపుపనిగా జమకట్టుదుమూ, తమకుఁ దమకు లాభించుచున్న తెఱవుఁజూచి పలువుంది యొక యధికునిచేతలు విమర్శింప వచ్చును.

భాగ్యకటకమున నొక ధనవంతుల యిల్లు కలదు. ఆ యింటిలో నొక వృద్ధురాలయిన తల్లియు, వయసు చెల్లినయామె కుమారుఁడును నివసింతురు. వారు క్షత్రియులు. ఇంటిలో వేఱే మగదిక్కు లేదు. ఆ యింట నిత్యమును బ్రాహ్మణసమారాధనము జరుగుచుండును. బ్రాహ్మణులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి పోవుచుందురు. కాని చక్రవర్తి తీవ్రశాసనము ప్రబలిననాటి నుండియు బ్రాహ్మణులు విడివిడిగా నొక్కరొక్కరుగా నిద్దరిద్ద రుగాఁ గొందరు ముసుఁగులు వేసికొని, కొందరు నక్కినక్కి పెడపెడంబడి లోపలికి వత్తురు, పోదురు. పూర్వము రాజ భటులే యూరివారై యా యూరనే నియమింపఁబడుచుండిరి. సామాన్యముగా నొక యుద్యోగిని మాటిమాటికిఁ బలుతావు లకు మార్చుట యుండెడిదికాదు. రాజు తీవ్రశాసనము మొదలుపెట్టిననాటినుండియు నే యుద్యోగియు నొక్క పట్ట ణముననే యెక్కువకాల ముండుటలేదు. ఆ యూరివాఁడు, నా యూరివారి నెఱిఁగినవారు నా యూరిలో నుద్యోగులుగా నుండ రాదు. తొల్లి రాజభటులు, నుద్యోగులు, విద్యావంతులై, దయార్ద్రహృదయులై సాధువులై యుండెడివారు. ఇప్పుడు— నిరక్షరులు, మోటువారు, నిర్దయులు, స్వార్థాభిలాషులుఁ దత్త దుద్యోగములకు నియమింపఁబడిరి. వారిలోఁ బ్రతివాఁడును రాజ దండము తన చేతిలోనికి తీసికొని, యధికముగా వినియో గించి తమ యుద్యోగమునకు నాధిక్యము తెచ్చుకోవలయు నని ప్రయత్నించువారే! అట్టియొక సామాన్యభటుఁ డీగృహమునకు

బ్రాహ్మణులయొక్క నక్కినక్కి వచ్చుటలు, పోవుటలు, పలు
మార్లు పరీక్షించి, యచట బ్రాహ్మణమతము ప్రజ్వరిల్లుచున్న
దని, దాని నాపవలయునని సంకల్పించెను. తనపై యధికారితోఁ
జెప్పెను. ఇద్దరు నొకరి నొకరు సాయపడిరి. ఒకనాఁడు పది
మంది భటులతో నా యింటిమీఁదికి దాడివెడలిరి. లోన సమా
విష్టులై వేదము పఠించుచున్న బ్రాహ్మణులను హింసించిరి.
ఆ తల్లి కూతుండ్ర నిద్దఱను దీసికొనిపోయి చెఱయందుంచిరి.
కాని యే బంధితుఁడును నెలదినములకు మించి యితరగ్రామముల
యందుండరాదు. ఈవార్త రాజునకుఁ దెలిపిరి. రాజు వారిని
రాజధానికిఁ బంపింపుమనెను. తల్లి కూతుండ్రిద్దఱు నాయుధ
పాణులైన రాజభటులచేత రక్షింపఁబడుచున్న పడవలో విజయ
పురము చేరిరి. విజయపురములోని రాజధానీ కారాగారములోఁ
బ్రవేశపెట్టఁబడిరి. సామాన్యముగా రాజధానికిఁ జేరిన తర్వాత
నా బంధితులఁగూర్చిన విచారణ రాజుచేతనో, తన్నియమితాధి
కృతులచేతనో నెలనాళ్ల లోపుగానే జరుగవలయును. వీరియిద్దఱి
విచారణయు నధికృతులచేతులలోఁబడెను. అధికృతుఁడు వారి
నిట్లు ప్రశ్నించెను. ఆప్రశ్నలకుఁ గూఁతురే సమాధానము చెప్పు
చుండెను. 'మీ రెవరు?' 'మేము క్షత్త్రియులము.' 'మీ
దే యూరు?' ఆమె నవ్వెను. అధికృతునకుఁ గోపము వచ్చెను.
మఱల గద్దించి యడిగెను. 'ఏ యూరు?' 'విజయపురము'.
'ఒడలు దగ్గఱ పెట్టుకొని సమాధానము చెప్పుము'. 'ఒడ లెప్పుడు
దగ్గఱనే యుండును.' అధికారి కోపమును దిగమ్రింగెను. 'నీ పే
రేమి?' 'కాళింది.' 'నీ తల్లి పేరు?' 'చంద్రచూడ.' 'నీ
తండ్రిపేరు.' 'భద్రుఁడు' 'నీతండ్రి బ్రతికియుండెనా?' 'నాతల్లి
వంకఁ జూడుము.' 'నీవు రాజావమానముగా మాటాడుచున్నావు.

'ఏ రాజావమానమునకు నేనే ప్రధానహేతువను'. 'ఈ సమాధానములచేత నీశిక్షను వృద్ధిచేసికొను చున్నావు'. 'నా శిక్ష యిదివఱకుఁ బొందిన యాధిక్యమే వృద్ధియగుటకు వీలు లేనంత యైనది' 'నీ తండ్రి బ్రతికి యున్నప్పుడు చేసినవృత్తి యేమి?' 'రాజసేన.' అధికారి తటపటాయించెను. 'ఏమి యుద్యోగము చేసెను?' 'ఇప్పు డది యంతయు నెంచుటకు?' 'కాదు, చెప్పవలయును.' 'అది పదియేండ్ల క్రిందటిమాట.' 'ఎప్పటిదైన నేమి? చెప్పుము.' 'మహారాజకోశాధికారి.' అధికృతుఁడుదీర్ఘాలోచనలో మునిఁగెను. ఈ వ్యవహారము తనను దాటిపోయెను. మఱల వారిని గొనిపోయి కారలో నుంచుఁ డని చెప్పి తాను బోయి ప్రస్తుతకోశాధిపతిని నాఁటి సాయంకాలము కలసికొని భద్రుని గుఱించి యడిగెను. అతఁ డిట్లు చెప్పెను. 'భద్రుఁడు, భద్రుని పూర్వులు శాతవాహనరాజుల కోశాధికారులు. భద్రునితండ్రి శాంతిమూల మహారాజువద్దకు వచ్చెను. తండ్రి కొడుకు లిద్దఱును జక్రవర్తులకు నమ్మినబంటు' లని, భద్రునిగుఱించి వ్రాసియున్న తాటియాకులు వెలికిఁదీసి యందులోఁ జివరిపంక్తు లిట్లు చదివెను. "భద్రుఁడు చనిపోయినప్పుడు చక్రవర్తి నాలుగు దినములు భోజనము చేయలేదు. రెండు దినములు రాజ్యవ్యవహారములేవియు జరుగలేదు.' ఈ మాటలు వినుచునే యధికృతునకు భయము వేసెను. ఆ యధికృతుని పేరు సూక్ష్మభిక్షువు. అతఁడు బౌద్ధుఁడో, కాఁడో యతనికే తెలియదు. పదియేండ్ల క్రింద నీత డెవఁడో యెవరికిని దెలియదు. ఈ పదియేండ్లలో రాజధానిలోఁ బ్రధానాధికృతుఁ డయ్యెను. అతని ప్రధానమైన గుణము 'బ్రాహ్మణు లనినతోడనే విధిగా శిక్షించుట. ఆ శిక్షించుటలోఁ దీవ్రతఁ జూపుట. శిక్షాపత్రమునందు

రాజునుగూర్చి పొగడ్త, బౌద్ధమతమునుగూర్చిన ప్రశంస, బ్రాహ్మణమతమునుగూర్చిన నింద - ఇవి సమృద్ధిగా నుండుట, అతని కింతయక్కట్లు పూర్వము రాలేదు. ఆభద్రునిభార్యయుఁ గూతురునా? వీరిని నరికివేయవలయును.' పోయి రక్షకభటాధికారితోఁ జెప్పెను. రక్షకభటులువచ్చి, నతనిని వలలు తలలు పట్టుకొనిరి. ఒకసారి బంధింపఁబడిన వారిని రాజునకుఁ దెలియకుండ విడుదల చేయరాదు. రాజునకుఁ దెలిసినచో తమ నెత్తి మీఁది కేమి వచ్చునో! ఆహా! రాజసేన! సాఁగినన్నాళ్ళు రాజాభయమున సాఁగును. కొంచెము వికటించినచో వాఁడు, రాజ్యములో నానికంటె తక్కువవాడు లేనివాఁడు. నిల్లునమలి, నుఱ్ఱిక్కళ్ళు కొరంగి, యుక్కిరిబిక్కిరియై యెట్లో గమొక సభకము వెంట రాజునకీ సంగతి తమయంతటఁదాము తెలియఁజేసినచోఁ బ్రాణముల మీఁదికి వచ్చునని. మొదట సేనాపతి విష్ణుశ్రీకిఁ దెలియఁజేసి యాయనద్వారా మహారాజునకీవార్త యందించిరి. ఏనాఁటి సాయంకాలమున నడవిశాంతిశ్రీ మారరీదేవి విగ్రహమున కెదురుగాఁ గూరుచుండి చెప్పుచున్న మాటలు చక్రవర్తి వినెనో, యే నాఁటిరాత్రి చక్రవర్తికి భట్టిదేవి మరణస్వప్నము వచ్చెనో, యేనాఁటిరాత్రి తెల్లవారు నుషఃకాలమునఁ జక్రవర్తి తాను బౌద్ధుఁడోకాఁడోనుటచిపోయెనో, యాదినము తెల్లవారగా హఠాత్తుగాఁ దన పత్నిగను యంతయు విశ్వేతుకబుద్ధావిలసనమని హృదయస్పృష్టిఁ జిత్రశాస్త్రాపన్నగ్ధుఁడయ్యెనో, యా నాఁటి యుదయమున విష్ణుశ్రీ యీ సంగతి చక్రవర్తికి నివేదించెను. చక్రవర్తి మఱల మఱల రెండు మూఁడు మాఱులు వినెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'భద్రుని కూఁతురా? భద్రుని భార్యయా? భద్రునకు భార్యయుఁ గూఁతురు నుండిరా? ఎందుల

కుండరు?" అని చక్రవర్తి చాలసే పేదియో యాలోచించి విష్ణుశ్రీతో నిట్లనెను. "బావా"—చక్రవర్తి విష్ణుశ్రీని 'బావా' యని పిలుచుట యిన్నియేండ్లలో నాలుగైదుసార్లు జరిగెనేమో! అట్లు పిలిచినవెంటనే విష్ణుశ్రీకిఁ దెలియును చక్రవర్తి మనస్సు భౌమమును దాటి దివ్యముల స్పృశించుచున్న దని— "బావా! భద్రుడు నెలనాళ్ళకుఁ జనిపోవుననఁగా నావద్దకు వచ్చెను. ఆయన నడక సరిగా యువరాజు నడకవలె నుండెను. ఇది చమత్కారము కదా! భద్రుని కూతురుకదా— ఆమె పేరేమంటివి? కాళింది. కాళిందియా? ఆమెకు బాహుబల శాంతిమూలునివలె నడచునా? వారిని వెంటనే నావద్దకు దీసికొని రమ్మనుము. కాదు. మనమే చెఱసాలవద్దకుఁ బోవుదము" అని చక్రవర్తి బయలుదేరఁ బోవుచుండఁగా విష్ణుశ్రీ యిట్లు చెప్పెను. "మహారాజా! తమరచ్చటికిఁ బోవుట బాగుగానుండదు. చక్రవర్తి 'అట్లనా?' యని "సరే" వారిని సాయంకాలము తీసికొని రమ్మనెను. విష్ణుశ్రీయు సూత్రభిక్షువును దరువాత మాటాడుటలో సూత్రభిక్షువు పడిన కలవరము చెప్పరానిదయ్యెను. "మహారాజుగారికి మామీఁదఁ గోపమే రాలేదా? సేనాపతీ! గండము గడచి గట్టెక్కితిమి. మమ్ములనుగుఱించి ప్రసక్తియే చేయలేదా? ఈ సేవకులము మే మెంత బుద్ధిహీనులము! మాకుఁ బిట్టదొరికిన దనియే సంతోషము కాని యది బంగరు పిచ్చుకయేమో యనికూడ భ్రాంతిపోదు. అదృష్టము. బ్రతికినాము.'

ఆ సాయంకాలము చక్రవర్తికడకుఁ గాళిందియుఁ జంద్రచూడయుఁ దీసికొని రాఁబడిరి. వారివెంట సూత్రభిక్షువును, సర్వరాజ్యరక్షకభటాధికారి యైన శాక్యదాసుఁడును

వచ్చిరి. కాళింది తలవంచుకొనియే వచ్చెను. చక్రవర్తి యెదుటఁ దల వంచుకొనియే నిలచెను.

చంద్రికామాడ మిక్కిలి వృద్ధురాలు. ఆమె వచ్చుచునే నిలువలేక చక్రవర్తియెదుటనే నేలమీఁదఁగూర్చుండఁ బోయెను. కాళింది తల్లిని పట్టుకొనెను. చక్రవర్తి తాను లేచి యచ్చట నున్న యొక బంగరుపీట చంద్రికామాడ దగ్గఱకు జరిపెను. నూతక భిక్షువునకును, శాక్యదాసునకును పైని ప్రాణములు పైనిబోయెను. చక్రవర్తి కాళిందివంకఁ జూచి యేదో యాలోచించి యిట్లనెను. "ఈమె వెనుదిరిగి నడువఁగా నేను జూడవలయును" అని. ఆమెను నడువు మని యెవ రాజ్ఞాపింతురు? ఈ యాజ్ఞ యేమి? ఈ రాజవాక్యము విని కాళింది తన యంతటఁ దాను నడవవలయును. ఆమె నడువలేదు. ఎవ్వరికి నేమియుఁ దోఁచలేదు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. "నీ పే రేమి?" కాళింది మాటాడలేదు. చక్ర: మీ కుల మేమి? కా: నా మతము బౌద్ధమతము. నూతకభిక్షు శాక్యదాసుల కనులారి పోవుచున్న దీపమునలెఁ బ్రాణములేని తెల్లదనమును వెలార్చెను. చక్ర: నీ పేరేమి? కా: బోధశ్రీ. చక్ర: తలయెత్తి చూడవేమి? కా: నిన్నుఁ జూచుటకు సిగ్గుపడు చున్నాను.' ఆ యనినపద్ధతిలోఁ జక్రవర్తియెడల నిరాదరమా, యతని యందుఁ బ్రేమయా, ఆ ప్రేమలో నొక నైరాశ్యమా? తిరస్కారమా? ప్రకటన నిలుచున్న యధికారులు భూమ్యాకాశముల నడుమ నిరాధారులుగా వ్రేలాడు చుండిరి. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'నన్నుఁజూచి సిగ్గుపడుట యెందులకు? నేను నీ కేమగుదును? నాయందు నీ కభిమాన మెందులకు? నీవు భద్రుని కూఁతురవ నగుటచేత నన్నుఁగూర్చి భద్రుఁ డెట్లూ

హించెనో నీ వట్లూహించుచుంటివా? భద్రుఁడు మాకు సేవకుఁడు. కాని వయోవృద్ధు. వయోవృద్ధులై యభిమానముగల సేవకులు తమకంటెఁ బిన్నలైన రాజులను మనస్సులోఁ గొంత భాగము తమ బిడ్డలుగా భావింతురు. ప్రియనబిడ్డ వగుట నీకుఁగూడ నా భావనయే కలదా? నేను నీ భ్రమని మఱచి పోయినాను. నేను బౌద్ధమతస్థుఁడను. నీవును బౌద్ధురాలవు. నేను చేసిన పనులుచూచి నీవు లజ్జపడుట యెందులకు? నీవు బ్రాహ్మణివైనచో నేను బ్రాహ్మణమతమునుండి దూరముగాఁ బోయితి నని నీవు నన్నాక్షేపించవచ్చును' అనెను. కాళింది యిట్లనెను. "నేను నీవు చేసిన పనులకే లజ్జించుటలేదు. నన్ను జూచి నేనే లజ్జించుకొనుచుంటిని. మన యిద్దఱి బౌద్ధమతములు నొక్కటియే పద్ధతివి". చక్రి: అనఁగా? కా: అనగా నిద్దఱము హృదయములలో, విశ్వాసములలో బౌద్ధులము కాము. కారణాంతరములచేత బౌద్ధులము" అని కాళింది తల యెత్తిచూచెను. ఆ చూచుటలో నొక వందజన్మాంతరముల లోని చెప్పరాని యేదో ప్రేమతో నొక మహాసత్వతపరిమాణ మైన యధిక్షేపభావముచేతఁ గుంగిపోవుచున్న ప్రేమతోఁ జూచెను. రాజు తాను కూర్చున్నవాఁడు కూర్చున్నట్లుగాఁ దాను చక్రవర్తి నని మఱచిపోయెను. ఆ చూపు తన కన్నులలోనుండి తన హృదయములోనికి, హృదయములోనుండి సర్వరక్తప్రవాహబిందువులలోనికి, భూతములయందుఁ దద్విషయములయందును సర్వతోవ్యాపించి యట్లే విద్యుదాఘాతమువలెఁ బ్రసరించెను. రాజు మొగము శూన్యమయ్యెను. చూచుచున్న విష్ణుశ్రీ పూర్ణభిక్షు శాక్యదాసులు శిలాప్రతిమలవలె నయిరి.

చక్రవర్తి నోటనుండి హఠాత్తుగా నీ మాటలు వెలువడెను. "అమ్మా! నీవా? నీకోసమానాఁడెంత వెదకించితిని. ఇట్లు కనబడి యిట్లు వెడలిపోయితివి. ఆ యప్సరస్సీర్థమువు. మఱల నెన్నాళ్ళకుఁ గనిపించితివి? అనినంతనే విష్ణుశ్రీ కదలిపోయెను. ఆయనకు నెదురుగా నిలుచుండిన కాళిందిని పరిత్యజించి సర్వేతరావకాశము నస్థిరిక మయ్యెను. విష్ణుశ్రీ పరమబుద్ధిమంతుఁడు. నేత్రసంజ్ఞతో సూక్ష భిక్షు శాక్యదాసులను వనవెంట రమ్మని తా నచటినుండి వెడలిపోయెను. కాళింది యిట్లనెను. "నాకోస మెందుకు వెదకించితివి? నే నూరకే నిన్ను జూడవలయు నని వచ్చితిని." చక్రవర్తి: నిన్నెందుకు వెదకించితినో నాకుఁ దెలియదు. ఇప్పుడు నీతో నిట్లెందుకు మాట్లాడుచుంటినో నాకుఁ దెలియదు. నీ వెవ్వరవో నాకుఁ దెలియదు. నిన్నుఁ జెఱసాలలో నుంచిన దెవరు? నీవు చెఱలో లేవు. నీ తల్లివి, నిన్నుఁ జెఱనుండి వదలించితి" ననెను. కాళింది: ఐనచో మేము వెడలిపోవచ్చునా? యనెను. చక్రవర్తి: ఎచ్చటకు? కాళింది యిట్లనెను. "నా తండ్రియైన భద్రునకు మిక్కిలి ధనము కలదు. ఆయనకుఁ బుత్రసంతానము లేదు. ఆ ధన మంతయుఁ జక్రవర్తి కైవసముచేసికొనిచో, నే నా ధనమును వినియోగించి యిచ్చట నొక స్తూపమును, చైత్యమును, మఱియొక విహారమును నిర్మింపఁదలఁచుకొంటిని. చక్రవర్తి: ఇదివఱకే చాల విహారము లున్నవి. ఇంక నెందులకు? కాళింది: పూర్వ మెందఱు చక్రవర్తులు లేరు? మఱల నింకొక చక్రవర్తి యెందులకు? చక్రవర్తి: ఇది యేమి ప్రశ్నమమ్మా తల్లీ! ఇది యేమి సమాధానము? కాళింది: మే మిద్దఱము కారాగారము నుండి విముక్తుల మైతిమికదా! మేము పోవుచున్నాము" అని

కాళింది తల్లిని దీసికొని నడచిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి యామె నడక చూచి దిగ్గున లేచి యామెయెదుటకుఁ బోయి "తల్లీ! నీ వెవరు? మా బ్రాహ్మణులవలె నడచుచున్నావు? కాదు. పొరపాటు. పొరపాటు. మా తండ్రి భద్రుఁడిట్లే నడచెడివాఁడు. నీ వాయనవలె నడచుచుంటి" వనెను. కాళింది: తన బిడ్డలు తమ తండ్రులవలె నడచుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? యనెను. అని చక్రవర్తిని దొలఁగిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి యామెతో నిట్లనెను. "తల్లీ! మరల నీవు నా కెక్కడఁ గనిపింతువు? కాళింది: ఈ పట్టణమున కీశాన్యభాగమున స్కంధభిక్షు నాగుని సౌధమువెనుక నా తండ్రి కొంతస్థలమును సంపాదించెను. ఆ స్థలమునందు నేను జిన్న బౌద్ధవిహారమును నిర్మింతును. అది నిర్మించుటకు రెండు మూఁడు నెలలు పట్టవచ్చును. ఆ నిర్మాణము పూర్తియైన తరువాత బౌద్ధభిక్షుకురాలుగా నందే యుండి జీవితము వెళ్ళబుచ్చఁదలఁచుచుంటిని. అప్పుడు నీ వెప్పుడు వచ్చినను నన్నుఁ గలసికొనవచ్చును. చక్రవర్తివై యాజ్ఞాపింతువేని నేనే వచ్చెదను. చక్రవర్తి: నీకు బౌద్ధమతమునం దిష్టములేదుగదా! విహారనిర్మాణ మెందుకు చేసెదవు? కాళింది: రాజానుమతో ధర్మః. ఈ నేలఱేఁడు బౌద్ధుఁడు. నేనేను బౌద్ధురాలను. కానిచో నేమగుదును? నా ముసలితల్లికి వేఱే దిక్కులేదు. ఈవయసులో నామె చెఱలో నుంచఁబడఁగా గనులారఁ జూచితిని. ఆమె యురిదీయింపఁబడఁగాఁగూడఁ జూడమందువా?"

కత్తితో గుండెలో నిడివిగా గ్రుచ్చినచో ననుభవింపవచ్చును. మౌళినుండి పాదాంతమువఱకు శూలముతో వ్రేలఁగ త్రిదిగవేసినచో ననుభవించుటయెట్లో! మొదటిది రాజు లెఱుఁగుదురు.

రెండవదిచోరులకయొక్కడి యనుభవము. చక్రవర్తి యప్పుడు తా నొకచోరుఁ డనుకొనెను. అంతఁ గాళింది వెడలిపోయెను. చక్రవర్తికి నామె మాట్లాడిన ప్రతిమాటయు పునఃపునః మనశ్చర్వణప్రాయములయ్యెను. "తమ బిడ్డలు తమ తండ్రులవలె నడచుటలో నాశ్చర్య మేమున్న దనియా? బాహుబలుఁడు తన బిడ్డకాఁడా? తనవలె నేల నడువఁడు? నడచునా? తానుగూడ బాహుబలునివలెనే నడచునా అట్లని చెప్పుడు నెవ్వరు నన లేదే" అని చక్రవర్తి యెంత యూహించుకొనుచున్నను, దన యెదుటనున్న నిలువుటద్దములోఁ దననడక చూచి పోల్చికొన వలయు నన్న యూహాయే పుట్టలేదు. ఇంతలో నెవరో తన కెదురుగా నడచుచున్న ట్లనిపించెను. చక్రవర్తి బాహుబలుఁడు వచ్చెననుకొనెను. పరీక్షించి చూడఁగా నా యద్దములో నడచుచున్న తన ప్రతికృతియే యని తెలిసెను. ఆహా! తన కొడుకు తనవలెనే నడచును. భద్రునివలె నడచు నని యేల యనుకొనెను అరే! తననుగుఱించిన యొక శరీరసంబంధమైన చిన్నవిషయము తనకుఁ దా నెఱుఁగుట యింత కష్టమైనచో, దానిని ప్రతిబింబము చేతఁగాని తెలిసికొనలేనిచో, నా తెలిసికొనుట యింతకష్టమైనచో, నది నట్టి శరీరసంబంధమైన విషయమైనకూడఁ దదనుభూతి, తత్ప్రత్యక్షీకరణము నింత కష్టముచేతఁ గలుగునదైనచో, నీవే పరమాత్మవు, జీవాత్మ యని పొరపాటు పడుచున్నావు, నీ వది యని తెలిసికొనుట దుర్ఘటము, తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మానందానుభూతి – అన్న మహావిషయము ప్రత్యక్షీకరించుకొనుట, యది యనుభవించుట యెంతకష్టము? కష్టమైన దని దానిని వదలి యయథార్థమైన దానిని సులభముగా నున్నదికదా యని స్వీకరించి యేమి ప్రతారించు

కానుట? ప్రతిదినము మనము చూచుచున్నదియే; యనుభవములో నున్నదియే. అనుభవజ్ఞానము కలిగినగాని యనుభవ మనుభవము కాదు. భద్రుని నడకకు బాహుబలుని నడకకు సంబంధమేమి ! నానడక, నాపిల్లవాని నడక. నా నడక శాంతిమూలచక్రవర్తి నడకయా? చక్రవర్తి దౌవారికునిఁ బిలిచెను. ఆ దౌవారికుఁ డెనుఁబదియేండ్ల వృద్ధు. బ్రాహ్మణుఁడు. అతనిని బాద్ధుని కమ్మని చక్రవర్తి బలవంత పెట్టలేదు. తన యంతట నతఁడు కాలేదు. ఈ దౌవారికుఁడు మొదట నంతఃపుర ప్రతీహారి. అతని యందుఁ జక్రవర్తి కొక బహుమానము. తన చిన్నప్పు డతఁడు తన్నుఁ జేతులలో పెంచెనట! అతఁ డెప్పుడును జక్రవర్తిని మహారాజా యని పిలువఁడు. మఱియు వలసినచో 'మీరు' అనును. చక్రవర్తితో నేదైనఁ జెప్పవలసి వచ్చినప్పు డేదో గోడతోఁ జెప్పునట్లు చెప్పును. చక్రవర్తి నవ్వును. ఈ ప్రతీహారి చాల చదివినవాఁడట! ధర్మశాస్త్రములలో నతఁడు నిష్ణాతుఁ డట. ధర్మసంశయములు ప్రాప్తించినపుడు బ్రాహ్మణులందఱు అతని నడుగుదు రట. ఆ దౌవారికుని బిలచెను. పిలిచిన గడియ కతఁడు వచ్చెను. ఆ వృద్ధుఁడు కూర్చుండి లేవనేలేఁడు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'తాతా మా నాయనగారు, శాంతిమూలమహారాజు నడచెడితీరు: నడచుట యనగాఁ బాదవిన్యాసపైఖరి, నీకు బాగుగా గుర్తున్నదా?' యనెను. ఆయనపేరు మేధావిభట్టు. ఆయన యిట్లనెను. 'నీవు నీతలిదండ్రుల నెఱుగుదువా? యన్నట్లున్నది.' చక్రవర్తి నవ్వి 'తలిదండ్రుల నెఱుగనిది నీవా? నేనా?' ప్రతీహారి కొంచెము విసుగుతో 'అసలేమిటి? చక్రవర్తి నడక నేనెఱుఁగుదును' అనెను. వీరపురుషదత్తుఁడు మఱల నవ్వుచు 'నీ యుద్దేశ్యములో

మా నాయనగారే చక్రవర్తి కాని నేను గా నన్నమాట' యనెను. మేధావిభట్టు కోపముతో నిట్లనెను. 'నేను మీ యిక్ష్వాకులు సామంతులుగా నున్నప్పటినుండియు మీ పూజార్హములలోఁ గొలువు చేసినవాఁడను. నా బ్రాహ్మణ్యము వదలి నీ ద్వారబంధమునొద్దఁ గంచుకములు తొడిగికొని సూర్యరశ్మి యొమ్మున తాకనీయని వాఁడను. ఇక్ష్వాకురాజ్యము సామ్రాజ్యము చేసినది మీ తండ్రి. ఆయన చక్రవర్తి యైనాఁడు. చక్రవర్తిత్వమును సాధించినాఁడు. నీవు చక్రవర్తివి కాలేదు. చక్రవర్తివిగాఁ బుట్టితివి. ఎవరు గొప్ప?" అనెను. వీరపురుషదత్తుఁడు "ఎవరు గొప్ప?" అని మరలఁ బ్రశ్నించెను. మేధావిభట్టు "ఊహూ, నే నాయన నడక నెఱుఁగుదును. ఆ ప్రసక్తి యిప్పు డేమిటి?' అనెను. చక్ర: ముందర యెవరు గొప్పయో చెప్పుము. మేధా: నీ పరిహాసమంతయు నాతో, నా కోర్కి తెలేక. చక్రి: అదిగో, నీవు మనస్సులో దాచి నిజము చెప్పుట కిష్టములేక నన్నుఁ గికురింప నెంచుచుంటివి. నీ వది చెప్పినచో నే నిది చెప్పెదను. మేధా: నిజము చెప్పుమందువా? అబద్ధము చెప్పు మందువా? చక్రి: ఇంకఁ జెప్పనక్కఱలేదు. మేధా: కష్టపడిన వానికన్నఁ గష్టపడకుండ ఫలము ప్రాప్తించుటలోఁ బూర్వజన్మ సుకృతాతిశయము మున్నది. లౌకికముగాఁ గష్టపడి యార్జించుటలోఁ బ్రతిభయున్నది. చక్రి: తాతా? నాకడకును, మా తండ్రికి నడుమ నేమైన పోలికయున్నదా? మేధా: ఎందులోనను లేదు. చక్రి: పదియేండ్లనుండి యింత మాటని వెప్పుడు ననలేదు. మేధా: నేను చచ్చిపోయినచో నా కేమి భయము?" చక్రవర్తి యామాట వినుచు మొగము బిగించుకొని, దీర్ఘాలోచన చేసి "తాతా! ఇంతకు ముందిద్దఱు

స్త్రీలు వెడలి పోయిరే వారిలోఁ జిన్నదానిని నడక చూచితివా? మేధా: నేను జూడకుండ నీయంతఃపురములోఁ బుటుక కవలదు. ఆమె మాతంగీదేవి చెల్లెలో, అప్పయో!

ద్వా ద శా ధ్యా య ము

నాగార్జునికొండ పక్కనున్న లోయ లోనుంచి కృష్ణానదిలో పడు వాగున కీశాన్యమున నున్న సింహళీయుల విహారమునకును గృష్ణానదికిని నడుమనున్నది కాళిందీసౌధము. అది సౌధమో, విహారమో, దేవళమో చెప్పుటకు వీలులేదు. బౌద్ధులు దానిని విహారమందురు. బ్రాహ్మణులు దానిని దేవాలయ మందురు. రాజభటులు దానిసజ్జకే పోరు. చంద్రి చూడ నిత్యము బ్రాహ్మణ సంతర్పణలు చేయుచుండును. బ్రాహ్మణులు యథేచ్ఛముగా లోనికిఁ బోదురు, వత్తురు. కాళింది మహాచైత్యమునద్ద వారమున కొకపరి జరుగు మహాసభలకుఁ బోనేలేదు. బౌద్ధులైనవారు మహాచైత్యమునకుఁ బ్రతివారమును బోయితీరవలయునని రాజాజ్ఞ. కాళింది వెళ్ళకుండుట కొందఱికిఁ గంటగింపు. ఆమె నేమియనుటకు వీలులేదు. చక్రవర్తి కామెయం దంతగౌరవ మేలకో యెవ్వరికిని దెలియదు. ఆమె కృష్ణాస్నానమునకుఁ బోయినను, నగరములో మఱొక్కచోటికిఁ బోయినను నామె సర్వరాజాజ్ఞాధికారముగఁ బ్రవర్తించుచున్నట్లు గనబడును. నిజముగాఁ బ్రవర్తించదు. ఆమెయందుఁ బత్తనవాసుల కేలనో యొకద్వేషము కలిగెను. ఆమెయుఁ దమ వంటిదే. ఆమెయెడల నీయాధిక్య మేమి యని. రాచనగరునకు సమీపముగాఁ బోవుచు నెవ్వరును మాటాడఁ గూడదు.

మౌనముద్రావలంబులై పోవలెను. రాజకుటుంబములో నెవరి యెవరిని శిక్షించుటకు బోవుచున్నను సర్వజనులు నిశ్చేష్టులై పోవలయును. ఒడ్డిగిలి నిలుచుండవలయును. ఆమె రాజసౌధము ముందుగా బోవుచున్నచో మాటాడకుండనే పోవును. చక్రవర్తి యైనను యెదురుగా వచ్చుచున్నను నామె నాపుటకు వీలులేదు. ఒకసారి యొక రక్షకభటుడు నామె నాపెను. ఆమె వానిని బెడ ద్రోసి తాను పోవుచుండెను. ఆమె స్త్రీ. తా నేమి చేయవలయునో యతనికి తెలియుటలేదు. అయినను పోయి యామెను బలాత్కారముగా చేపట్టుకొనిలాగెను. చక్రవర్తి యతనిని జూచెను. అతనికి మరునాడు కారాగారశిక్ష విధింపబడెను. నాటితో గాలింపు నెవరు నేమియు ననుట వీలులేకపోయినది. ఇంతలో రాజాధికారుల కొక యనుమానము కలిగెను. ఆమె యిల్లు రాజద్రోహులకు నెలవుగా బ్రాహ్మణుల కునికిపట్టయ్యెనని. పోయి యామె గృహము పరిశోధనము చేయవలయు నని పలువురి రాజాధికారుల కభిప్రాయము కలదు. కాని ప్రతి వానికిని భయమే! ఒకప్పు డొక బ్రాహ్మణుడు, బ్రాహ్మణ మతమును నిందించుచున్న యొక్క బౌద్ధాధికారిని ధిక్కరించి మాటాడెను. ఆ బౌద్ధులు మాధ్యమికులు. బ్రాహ్మణుడు బౌద్ధమతము నెల్ల తిరస్కరించెను. "మీలో దక్షిణ ముగ్గురే నయము. సౌత్రాంతికులు, యోగాచారులు, వైభాషికులు - వీరు నింత చెడిపోలేదు. మాధ్యమికులు పరమ నాస్తికులు. వీరికి ప్రపంచకము లేదు, ఆత్మపదార్థము లేదు. మీరు మాత్ర మున్నారు. బుద్ధుడు చెప్పినవి వేఱు, మాధ్యమిక శిష్యులు చెప్పినవి వేఱు. భారతదేశమున మఱి యే ప్రాంతీయులు నింత బుద్ధిహీనులు కారు. ప్రత్యేకముగా నీయాంధ్ర

దేశమందే విపరీతనాస్తిక బుద్ధులు పుట్టుట కనకారా
మున్నది కాబోలు. లేకపోయినచో నీ గడ్డయందు మాహాత్మ్యమిక
నాశమునకే యింత ప్రయాసపడి రానేల? ఇట్టి బ్రాహ్మణుని
చెప్పుచుండగా మతమునోడే కొనుచుగని నా యధికారి వాదిం
చునా? సమాధానము చెప్పునా? ఆ బ్రాహ్మణునిమీఁదఁ బగ
పట్టెను. ఏకపురుషసత్తుని బాధపెట్టెనలంబనపు మొకటి దినము
ఇంగ్లో బ్రాహ్మణులకు బాధకసత్తములు కంచని ఉండినట్లు
లేదాది రెండేండ్లనుండి లేదు. నాఁటినుండియు రక్షకాధులచేత
స్వాతంత్ర్యమునకు విలువలేకుండెను. అధికారుల దయమీఁద కోసము
వచ్చునో వారిని సత్బ్రాహ్మణు లని బంధించుటకు వీలులేక
పోయెను. అందుచే రక్షకాధులు వారు రాజద్రోహు లని చెప్పి
బంధించుచు వచ్చిరి. ఉజ్జయినీపత్రపురులో, సనవాసకదంబ
లలోఁ గొంద లీత్స్వాను రాజ్యశత్రుపురు గోయి రాజద్రోహ
వ్యవహారముల నడపుచుండిరి. ఇక్ష్వాకురాజ్యనిర్మూల
నోపాయముల వెదకుచుండి రని, బాధమతనాశపరియత్నములు
సలుపు చుండి రని, రాజున కనుమాన ముండనే యుండెను.
ఆ యనుమానముకూడ రాజాధికారులు కల్పించినదే. ఈ రాజాధి
కారులకుఁగోపము కలిగించిన మొదటైనదు, వారేదైన బనిమీఁద
రాజ్యమును నడపిరోయినను, పరరాజ్యస్థులు వారి యింటికి
వచ్చినను, సహజానంగా వారు బాధితు లగుచుండిరి. ఈ బాధాధి
కారిని దిరస్కరించిన బ్రాహ్మణునిమీఁద నభియోగము చేయుట
కేమియు వీలులేకపోయెను. ఆయన చక్రవర్తిని బేర్కొని తిట్టె
నని యొక నింద చేసి మఱునాఁడుపోయి యతనిని బంధించుట
కన్నియు నా బాధాధికారి సిద్ధము చేసి యట్టెపెట్టెను. ఆ బ్రాహ్మ
ణున కొకదూరపు చుట్టము బాధుడై రాజాధికారివర్గములో

నుండెను. అతఁడు చూచాయగా నిజమా బ్రాహ్మణునకుఁ దెలియ జేసెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పోయి కాళింది మేడలోఁ దలదాచుకొనెను. అధికారులు తలుపులు పట్టుకొనిరి. ఏమిచేయవలయునో తెలియలేదు. కాళింది నద్దకుఁబోయి 'అమ్మా! రాజద్రోహియైన వానికి మీ రాశ్రయ మిచ్చితిరి. అతనిని మీరు మా కప్పగింపరేని మేము పోయి చక్రవర్తితోఁ జెప్పుకొనవలయు" ననఁగా నామె "యాయనచేసిన రాజద్రోహ మేమి" యని యడిగెను. వారు "చక్రవర్తిని దిట్టెను. చక్రవర్తి దుర్మార్గుఁడనెను' అని చెప్పిరి. ఆమె "యాయన యట్లనె ననుట లేదే?" యనెను. అందులో నొకఁడు తానే తన చెవులారవింటినని చెప్పెను. కాళింది 'మీరాజాధికారులకుఁ బుణ్యపాపములు లేవు. నిజము, అబద్ధము లేవు" అనెను. ఎంతయైనను నామె యా బ్రాహ్మణుని వదలలేదు. వారు తామేమిచేయుటకుఁ దోఁచక వెడలిపోయిరి. కాని కసితీరలేదు. చక్రవర్తి కూడ నీ సందర్భమునఁ దమకు నుపయోగింపఁడని యనుకొని మఱియు నూహించిరి. దీని కొక్కటియే యుపాయమున్నది. ఆ బ్రాహ్మణుఁ డనిన మాటలలోఁ జక్రవర్తి క్షత్రియుఁడు కాఁడని, గౌతమీమూలమహారాజు కడుపుకాఁడని యందుకనియే యిట్టి దుర్బుద్ధులు కలిగెనని యన్నట్లు కల్పించి, యతనిమీఁది యక్షిరాగమునకై నిర్మింపఁబడిన యాకులలో నివి కూడఁజేర్చి యా కట్ట నంతయుఁ జక్రవర్తికిఁ బంపించిరి. తరువాత నైదారుమాసములకుగాని చక్రవర్తి యా కాగితములను జూడలేదు. పైగా నా చూచినవేళ యొక విషమవేళ. చక్రవర్తి తన బావమఱఁదియైన స్కంధవిశాఖనాగునితో మహాచైత్యమునకు రెండాయక స్తంభములు ఓటేయగా వ్రానిని మఱలఁ దనపేరున వేయించుమని చెప్పెను. స్కంధవిశాఖనాగు

టిల్లనెను. 'నేను బౌద్ధుcడనుగాను. నాకు నీ యాయక స్తంభములతోc బనిలేదు. అదియుగాక సర్వచైత్యవిహారములకుc జేసిన దానములు రాజనందనులలోని స్త్రీలచేc జేయcబడుచున్నవిగాని పురుషులచేc జేయcబడుటలేదు. నలుసిరచో నీ తోcబుట్టు శాంతిశ్రీచేc జేయించుకొమ్ము" అని. చక్రవర్తి "శాదయ్యా! ఇదివఱకందఱు స్త్రీలే. ఇప్పటినుండి మనము పురుషులముకూడc జేయవలయు"నని స్కంధుcడు: 'ఎవరో యుందు నేనే చేయవలయునా?' చక్రవర్తి: నీవు మాయందఱిలోc బెద్దవాcడవు. నీవే మొదలు పెట్టవలయును. స్కం: నేను బ్రాహ్మణుcడను. నేనాస్తికుcడను. మీరు బౌద్ధులు; మీరు నాస్తికులు. నేనే మొదలుపెట్టినచో మీమతము నిందించినట్లగును. నాచేత నిది మొదలు పెట్టించుట మీమతవృద్ధికి శ్రేయస్కరముకాదు. దానిమీద వారనుజులిద్దరు కొంచెము ఘర్షణపడిరి. ఈ ఘర్షణలో స్కంధవిశాఖ నాగుcడు నాలుగురకముల బౌద్ధమార్గములలో మాధ్యమికులు పరమనాస్తికులనికూడ నుద్ఘాటించెను. చక్రవర్తికి మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. ఈ కోపములో నున్నప్పుడు చక్రవర్తి యీ మాటలకట్లు చదివెను. తన శానగారిమీcదనున్న కోపమంతయు నాబ్రాహ్మణుని వైపుకు మఱలెను. చివర తననుగుఱించి, తన జన్మనుగుఱించి యా బ్రాహ్మణుcడన్నట్లన్న పంక్తులcజదివెను. ఒకదానికొక [illegible] చక్రవర్తి వెంటనే శాక్యదాసుని బిలిపించి తనయంగుళీయక మిచ్చి కాళిందియింటినుండి యా బ్రాహ్మణుని దీసికొనిరమ్మని పంపించెను. తర్వాత శాక్యదాసుcడు వచ్చి రాజాంగుళీయకమును కాళింది మన్నించలేదనెను. చక్రవర్తికి మిగులc గోపమువచ్చెను. ఈ కాళింది యెవరు? తనకామెయందొక నిర్వ్యాజాభిమానము కలిగినంత నామె యిల్లు రాజాజ్ఞcదిర

స్కరించునా? నిజమునకు శాక్యదాసుఁడు కాళిందికడకుఁ బోనే లేదు. ఈ ముద్రికను జూపించి బ్రాహ్మణుని దీసికొని రమ్మని యా బ్రాహ్మణునిపైఁ బగబూనినయధికారికిఁ జెప్పెను. అతఁడు కాళింది యింటికిఁబోకుండఁగనే తాను బోయితిననియుఁ గాళింది రాజముద్రికనుగూడఁ బరస్కరించె ననియుఁ గల్పించి చెప్పెను. శాక్యదాసుఁ డతనిని విశ్వసించెను. రాజున కా వార్త తెలియఁగనే యీరాజ్యము పోసిన పాలతవపాలునివలె మండి తానే బయలు దేరెను. రాజు, విష్ణుశ్రీ, శాక్యదాసుఁడు. సూక్ష్మభిక్షువు, ఆ బాధాధికారి, వందమంది సైనికులు కాళిందియింటికిఁబోయిరి. తలుపులు తెఱచుకొని ప్రవేశించిరి. కనుపట్టుటతోనే యాబ్రాహ్మణుఁడు కన్పించెను. చక్రిన రి యొక్కక తివేస్తుటున నతని దేహము తుంటిములుగా నఱకెను. ఆగాలిలో నేముండెనో! అంతవఱకుఁ బూవులు వికసింపగాఁ గ్రిస్మన యొక యనిర్వచనీయమైన, సుకుమారపరిమళభరిత మధుర శాంతి వ్యాపించి యుండెను నాకాశమున, వంతలో నొక ఝంఝ పెళ్ళరేగి ధూళిగ్రస్తమై శాంతియంతయు విఱిగిపోయినట్లు, నిముసములో మాఱిపోయిన గతి నంతనఱకుఁ గాళిందీసౌధానకాశము నిశ్చలమై, పెఱ రాజ్యపు గగ్గోలులేక శాంతమై, యోగిమనస్సువలె నిస్పంచారమై యుండెడిది యొకలిప్తలో భద్రకాళీనాట్యరంగమువలె, నొకకసాయి దుకాణమువలె, వైతరణీనదీతీరమువలె భయంకరమైన మనస్సుచేత నావరించఁబడెను. చంపఁబడిన దొక్కఁడే బ్రాహ్మణుఁడు. ఆచావులో నెన్నిచావులిమిడియుండును? ఒక్క మరణము కలిగినచోట, నొక్కవధ జరిగినచోట నందున్న పంచభూతములు నేదో వినాశాభిముఖముగ నున్నట్లు కన్పించుట యేమి? తత్రత్యులగు సర్వేతరులకు మనసుచేత నూహింప

రాని యేదో యాపద తమ్ముఁగూడ నావరించుటకు వచ్చు
చున్నట్లుగాఁ గలిగెడి యీ మనోవికార మేమి? మనస్సునకుఁ గల
సర్వతోఽభివ్యాప్తిచేత నల్పైకదేశగతవధమో, మరణమో
సర్వాకాశగతసర్వాణువ్యాప్తమైనట్లు కనిపించునా? ఇంతియై
కాక నొకానొకవ్యక్తి తద్దేశగతమై యుండియును దదనకాశ
పరిశీథవధబీజములు దన్నంటునట్లు తాను విడిగాఁ దన హృద
యమునుండి నిత్యము నిగుడ్చుకొనెను నొక శాంతిధ్యానసము
దాయమునందే యుండ నేల? అప్పుడే యచటికివచ్చిన కాళింది
యటులుండెను. ఈ భయంకరసంవిధానముచేతఁ దత్రత్యసర్వ
జనముల వదనములయందలి వికార మానెమొగమునఁ గిల్పించ
లేదు. పరిపుష్టమై కలుగుచుండినతద్వియదణుకిష్టముద్ర యానె
నేత్రములయందు లేదు. రా జగ్నిజ్వాలవలె మండుచుండెను.
చక్రవర్తి యెదుటనే యామెను బోఁగొట్టుకొనుట కెవరికినిసాహ
సము లేదు. ఆయమ చక్రవర్తి వంక శాంతముగాఁ జూచెను. చక్ర
వర్తి కనులు వాలెను. ఇంతలో నీ సర్వవిలయమునకు మూల
హేతువైన యధికారి నోటినుండి శాక్యదాసుఁడు, విష్ణుశ్రీ,
చక్రవర్తి చెవులలోనికి నొకరహస్యము క్రమముగా వ్యాపిం
చెను. చక్రవర్తి కాళిందితో నిట్లనెను. 'నీవు రాజముద్రికాతిర
స్కారము చేసితివి. నీవు వధార్హవు'. అనినతోడనే కాళింది
నిముస మాలోచించి రాజుప్రక్క నున్న యధికారుల వంకఁ
దీక్ష్ణముగాఁ జూచెను. విష్ణుశ్రీ శాక్యదాసు నడిగెను. "ఆ
ముద్రిక నామెనద్ద కెవరు తీసికొనిపోయి రనిరి? శాక్యదాసుఁ
డధికారి వంకఁ జూచెను. రాజు వారిముగ్గురివంకఁ జూచెను.
అధికారి యాపాదమస్తము కంపించిపోయెను. కాళింది వికృత
ముగానవ్వి లోనికిఁబోయెను. పోవుచు నొక్కనిముసమాగి 'యిది

బ్రహ్మహత్య, దీనికిఁ బ్రతిఫలము మీరు చెప్పుచున్న ప్రకృతి యందే యుండు' ననెను. చక్రవర్తి నిలుచున్నవాఁడు నిలుచున్నట్లుగా నీరసించెను. ఆ యధికారిజీవితము చక్రవర్తి యీ నిస్సత్తిలో వృద్ధిపొందెను, న్యాయమేకదా! ప్రభువుల దుర్బలత్వ మధికారిబలము.

ఈ కథయైన తరువాత మనుజులలోఁ బ్రధానముగా రెండు తెగలు, రెండు విధములుగా భావించిరి. మొదటి తెగయు, నల్పసంఖ్యాకులైన వివేకులు, చక్రవర్తి మీఁదఁ గాళింది కేదో, చెప్పరాని యధికార మున్నది. ఆమె చెనకరానిది. రెండవ తెగవారు, కాళిందికిఁ బూర్వమున్న మర్యాద పోయెను. శోకమెట్టుండెను. రాజులిచ్చినచనవు నభిమానమును దుర్వినియోగము చేసినచో నెవరికిఁ గీడుకలుగదు? అనుకొనిరి. అనుకొనినచో యూరకుండవచ్చునా? వారిలో నధికారముద్ర కలవారు, మాటిమాటికిఁ గాళిందీసౌధముమీఁదికిఁ బోవుట, యచటివారలను బెదరించుట, యొకొక్కప్పుడు కొంచెము దురుసుగా మాటలాడుట జరిగెనది. కాళిందికాని, యచటి మఱియెవరు గాని యీ సంగతి చక్రవర్తికిఁ జెప్పువారు లేరుకదా! మొదటి దురుసుతనములు నష్టములేకుండ జరిగినవి. అందుచేతఁ దరువాతి తరువాతి దురుసుతనములు కొంచెము కొంచెము ముదురుచు వచ్చినవి. నగరములోఁ గాళిందియెడలఁ జక్రవర్తి కేదో యభిమాన ముండె నని యనుకొని పొరఁబడితి మని యభిప్రాయము వ్యాపించినది. కాళింది చెఱసాలనుండి విడువఁబడిననాఁటికిని, కాళిందీసౌధమున బ్రాహ్మణవధ జరిగిననాఁటికిని నడుమ మూఁడేండ్ల వ్యవధి యుండెను. ఆవధకు మఱల నిప్పటికి మఱల మూఁడేండ్లుగడచెను. అప్పటికి వీరపురుషదత్తుఁడు చక్రవర్తియై పదు

నెనిమిదేండ్లపైఁగా వచ్చెను. కాళిందివయసు ప్రాయశః ఏబది నాలుగేండ్లు కావచ్చును. ఆమె యమునదియనపడిలోఁ బడెను. ఆ నాఁడు భద్రుని యాబ్దికము. చంద్రచూడరాయుఁడు బ్రాహ్మణుని బిలచి యతనిచేత నాబ్దికము పెట్టించుచుండెను. బ్రాహ్మణులు కాళింది యింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. శాంతిమూల మహారాజు తన రాజ్యమున గృతయుగధర్మము నడుపవలయు నని పట్టుదలగలవాఁడు. ఇక్ష్వాకులయందుఁ గలియుగధర్మముగా మత్స్యమాంసాదులు పరిత్యజించి బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు సహపంక్తిభోజనముగా నేర్పాటుచేసెను. అందఱు బ్రాహ్మణులు దీనికి నొప్పుకొనలేదు. కాని కొన్ని బ్రాహ్మణవంశములు చక్రవర్తియు, దండనాయకులయు, క్షత్రియులైన యితరాధికారులయు గృహములకుఁ బోయి సహపంక్తిభోజనము లీ గడచిన యేబదియేండ్లుగాఁ జేయుచునేయుండిరి. కాళింది బౌద్ధురాలు. చంద్రచూడ క్షత్రియ. చంద్రచూడ క్షత్రియ యగునో కాదో! బ్రాహ్మణులకీ పట్టింపు లేకపోయెను. తమ్ముఁ బిలచినదే చాలునని పోవుదురు. బౌద్ధులు దీనికి దుర్వ్యాఖ్యానములుచేసిరి—ఈ బ్రాహ్మణులు సత్త్రభుక్కులు, తిండి దొరకినఁజాలుఁబోవుదురని. బ్రాహ్మణులు బ్రహ్మపదార్థమునందు నిష్ఠకలవారు. సర్వజీవులును బరమార్థతః బ్రహ్మపదార్థమైనవారు. ఈభావమే జీవుని యందున్నను వారు దాని నాదరింతురు. ఉపాధిలక్షణములకుఁ దక్కువ వెలకట్టి పరమార్థమునే పైనందినచర్యలోఁ బ్రకటింతురు. ఈ భావమును పెఱలు గుర్తించలేరు. బౌద్ధులు పరమభిక్షుకులైనను బ్రాహ్మణయాచ్ఞావృత్తిని నిందింతురు. బౌద్ధమతము నాఁటికి రాజమత మగుటవలన నా మతమునకు రాజసము ప్రబలెను. ప్రతిగ్రహము తప్పుగా భావింపఁ

బడెను. ఇతరునికోసము, నితరునిపోసము, తాను స్వీకరించును
బ్రాహ్మణుఁడు. ఇది ప్రతిగ్రహములోని రహస్యము. ఇది వ్యక్తి
యైన బ్రాహ్మణునకుఁ దెలియవలసిన ధర్మముననుసరించు బ్రాహ్మ
ణునియందలి లోకానుజిఘృక్షత. ఒక నాఁడు బ్రాహ్మణులు
సన్నిద్దరు చంద్రచూడ గృహమునుండి కడుపార భోజనము
చేసి సతాంబూలదక్షిణాహస్తులై పోవుచుండఁగా నలుగురు
రాజాధికారులు వారినిఁ జూచి పరిహాస మాడుచుఁ బోవు
చుండిరి. ఆ బ్రాహ్మణులలో నొక యువకుఁ డుండెను.
అతఁడు రాజధానివాఁడు కాఁడు. అధికారులచేతఁ గొంచె
సహించుకొనుట తెలియనివాఁడు. అతఁడు వారిని మనుజుల
నేదో యనెను. అధికారులలో నొకఁడు వానివద్దకు వచ్చి
చేతిలోనున్న కఱ్ఱతో వానిని దాడించెను. ఆ యువకుఁడైన
బ్రాహ్మణుఁ డెదురు తిరిగి యా యధికారిని దిరిగి పడి చమిరెను.
తక్కిన నల్గు రధికారులు బ్రాహ్మణుల నందఱను బట్టుకొని
హాస్యములతో దండములతో బీడించిరి. అది ప్రొద్దుగ్రుంకబోవు
సమయము. చక్రవర్తి యప్పటి కచ్చటికి వచ్చుట తటస్థించెను.
ఆయన కాలినడకను వచ్చుచుండెను. చక్రవర్తి యట్లు వచ్చు
నని యెవ్వరనుకొందురు? ముందర సేవకులు లేరు. బరాబరులు
చేయువారు లేరు? రథము లేదు, గుఱ్ఱములు లేవు. చక్రవర్తి
తమ్ము సమీపించువానిని నెవ్వరుఁ జూడరు. చక్రవర్తి ముందు
సాఁగిపోయిన తరువాత వెనుదిరిగి చూచి నిర్ఘాంతపోవువారే
కాని యిట్టిస్థితిలో నతని రాక యెవరికిఁ దెలియును? ఈనలుగు
రధికారులచేత నా బ్రాహ్మణులకుఁ గలుగుచున్న పీడ చక్రవర్తి
కనిపించినంతనే యాగిపోయెను. చక్రవర్తి యాబ్రాహ్మణుల
నెచటనుండి వచ్చుచుండిరని ప్రశ్నించి వారి నా యధికా

ములవెంటఁ గీకీకాని శాళింకీహారము ప్రవేశించెను. చక్రవర్తి యొకటికి వచ్చి మూఁడేండ్లయినది. అయిన యీ నాఁడప్పటికి వచ్చి నని కాళిందికి వర్తమానము తెలియునా? ఆనాఁడు జేసి నంతన జరిగిన విచారణలోఁ గాళిందీ దోషము, తదితర బ్రాహ్మణులు మూఁడేండ్లుగా గాళింది నిర్దోషము నందలి కొంతు బ్రాహ్మణులు తత్సాక్షికాయులు చేసిన మాన్నయము లన్నియు విచారణకు వచ్చెను. ఆ యంతటను చక్రవర్తి వెంటనే గోండ్వా నభిషేకమునుండి తొలగించి కొండజ నిత్యాతిథులకుఁ జాల్పుట చెను. ఆ సొమ్ము తెగవాసు నవ్వుకొనెను. ఒక్క రెండుగడియల కాలములో రాజస్థానియంతయుఁ గాళిందిని మూఁడేండ్ల క్రిందటి గౌరవస్థానమున నుంచెను. ఇదియంతయు జైనతపస్వాతఁ జక్రవర్తియుఁ గాళిందియు, నిద్దఱే యొకచావడిలోఁ గూర్చుండిరి. చక్రవర్తి యిట్లనెను, 'అమ్మా! నన్ను క్షమించితివా?' కాళిం: దేనికి? చక్రి: ఆనాటి బ్రాహ్మణవధకు. కాళిం: నాయనా! ని బ్రహ్మహత్యాపాతకము పోవుటకు నే నీ మూఁడేండ్లు చేసిన దానములా, నియమములా, వ్రతములా, పడిన కష్టములా, లెక్కలేదు. ధార్మికకటకము చుట్టును గల పదియూళ్ళలోఁ బది శివాలయములు కట్టించితిని. వేయిమంది బ్రాహ్మణుల చేత మహాచండీయాగము జరిపించి తత్ఫల మంతయు నీకు ధార వోయించితిని. సహస్రదిన ఉపవాసములు చేసితిని. చక్రి: తల్లీ! నాకొఱకు నీ కేల యింతపని? నీకు నే నెవరను? నా పాపము పోవుటకు నీ కేల యింతపట్టుదల? నేను జైనుఁడను. నీవు బౌద్ధురాలవు. ఈ బ్రాహ్మణ వైదికముల, నీకు నాకు నిద్దఱకు లేని యీ విశ్వాసము, శివాలయనిర్మాణాది బ్రాహ్మణ ధర్మములు చేయుటచేత నీ బ్రహ్మహత్యాపాతకము నెట్లు తొలఁ

గును? ఇది నా కర్థమగుట లేదు. కా: తండ్రీ! నిజముగా నీవు బౌద్ధుఁడవుకావు. నేను బౌద్ధురాలను గాను. నీవు నిజముగా బౌద్ధుఁడవా? చెప్పుము. పై మాటలుకాదు. నీ హృదయమును బరీక్షించుకొని చెప్పుము.'

అనఁగాఁ జక్రవర్తి కనులువాల్చి యాలోచనానిమగ్నుఁ డయ్యెను. మౌనము వహించెను. కాళింది యిట్లనెను. "నీవు శాంతిమూలమహారాజు కడుపునఁ బుట్టలేదని నీకొక యనుమా నము. నీ మేనత్త శాంతిశ్రీ, యామె కూఁతురును నీ భార్యయు నైన శాంతిశ్రీ, వారిద్దరు నీ యా యనుమానము నాధారము చేసికొని నిన్ను బౌద్ధునిగాఁ జేసిరి. నీ జన్మనుగూర్చిన రహస్యము నీకుఁ దెలియక పోవుటచేత నిన్నది పెనుభూతముగాఁ బట్టి పాలార్చుచుండెను. కారణము గాని కారణముగా నది నీ కొక బ్రాహ్మణ మతద్వేషమును గల్పించెను. బ్రాహ్మణులయందలి సుగుణములు, బ్రాహ్మణ మతమునందలి యాత్మౌన్నత్యము సర్వము విపరీతముగాఁ గన్పించెను. ఒకవిషయమునందలి మన యనురాగమును, మఱియొక విషయమునందలి ద్వేషమును తద్విషయాశ్రితములా? తద్విషయగత గుణదోషాశ్రయములా? గుణదోషములు, సర్వవిషయములం దుండును. మన భావనచేత నవియే యొకప్పుడు గుణములుగా, మఱి యొకప్పుడు దోష ములుగాఁ గనుపించును. ఏదో యనుమానము, నెవరో చెప్పిన మాట, యెందుకో మన హృదయ మొకచోటనుండి తొలఁగి మఱియొకయెడ కొరుగును. నీ యనుమానముచేత నీవు బౌద్ధుడ వైతివి. శాంతిమూలచక్రవర్తి రక్తమునందు బ్రాహ్మణ మత ద్వేషములేదు. నీ రక్తములో బ్రాహ్మణ మతద్వేషము పుట్టించు రక్తములేదు. మఱి నీకీ ద్వేష మెట్లువచ్చెను? పట్టి

యనుమానము. చక్రి: సరే నే నిట్లు బౌద్ధుఁడ నైతిని. నీ వెట్లు బౌద్ధురాలైతివి? కా: నీ పాలనములో నందఱు బౌద్ధులగు చుండిరి. నా కొడుకు బౌద్ధుఁడయ్యెను. నేను బౌద్ధురాల నైతిని. చక్రి: నీకుఁ గొడుకా? ఎవరతఁడు? కా: నా కొడుకు చని పోయెను. అతనిని బ్రతికించుటకే నే నీ బౌద్ధమత మవలంబించినది.

త్రయోదశాధ్యాయము

నింపురుషవర్తునకుఁ బ్రసన్నతా ప్రసన్నతలు, కోపశాంతతులు నుండియుండి ఘట్టములుఘట్టములుగా బయలుదేరును. ప్రతి రోజులువరుసగాఁ గాళిందీసౌధమునకుఁబోవు చున్నప్పుడతఁడు చాల శాంతించును. ఆయన కొకయూహ తోఁచెను. భట్టిదేవి కాళిందీదర్శనము చేసినచో భట్టిదేవికిఁగూడఁ దనకువలె సుఖము కలుగునని తాను భట్టిదేవికిఁ గబురంపెను. ఆమె సమాధాన మిప్పింపలేదు. తా నామెతో మాట్లాడియే పదునేను పదు నాఱేండ్లకుఁ దక్కువగాలేదు. కొడబలి పెరిగి పెద్దదై నవయౌ వనవతి యయ్యెను. ఆమె మూఁడుమూర్తులఁ దల్లినిబోలియుం డును. కొడబలిగాని బాహుబలుఁడుగాని తల్లి యంతఃపురము నకుఁ బోరు. వారికిఁ దండ్రివద్దనే చనవు. అప్పటివఱకుఁ జక్రవర్తి కొడబలికి వివాహప్రయత్నములు చేయలేదు. భట్టిదేవి తనకు ప్రతిసమాధానము పంపించని వెంటనే చక్రవర్తికి మఱలఁ గోపమువచ్చెను. ఆసమయమున కొడబలి తండ్రితో మాట్లాడు టకు వచ్చెను. ఆ సమాధానము రాకపోవుట, కొడబలి వచ్చుట చక్రవర్తి హృదయములో పరస్పర సంబంధకములుగాఁ గన్పిం

చెను. చక్రవర్తి బయలుదేరెను. కొడబలి "ఎక్కడికి నాన్నగారూ" అనియడుగఁగాఁ జక్రవర్తి "మీ యమ్మగారిదగ్గరకు" ననెను. ఈ మాటలు పరిచారికలు, పరిచారకులు మువ్వురు నలుగురు వినిరి. రాజసౌధమంతయు నాశ్చర్యపోయెను. చక్రవర్తి పాదచారియై పట్టమహిషి సౌధమునకుఁ బోవుచుండెను. అంతఃపుర జనము తొలఁగి తొలఁగి, తొంగి వెనుకనుండి వెనుకనుండి చూచుచుండెను. చక్రవర్తి వచ్చునని పట్టమహిషి కేమి తెలియును? ఆమె యీ పదునాలేండ్ల నుండి యెట్లుండెనో యట్లేయుండెను. ఒక తెల్లని సామాన్యపుచీరఁ దాల్చి నిరాభరణ సుందరియై నెల కొకసారి సంస్కరించు కొనుచున్న శిరోజ భారముతోఁ గృశించి, తిలకమాత్రపరిభాసిత ముఖారవింద సౌందర్యయై యేవో గ్రంథములు చదువుకొనుచుండెను. భర్త వచ్చినంతనే యామె లేచి నిలుచుండి యొక యాసనము చూపించెను. తాను వచ్చెనని యామె పొందిన యాశ్చర్యము లేదు, సంతోషములేదు, తొందరపాటులేదు. ఆమె సౌధమునఁ బరిచారికలు లేరు. చక్రవర్తి వచ్చుచుండెనని యామెకు ముందుగాఁ దెలియుటకుఁగూడ వీలులేదు. చక్రవర్తి రెండు విఘడియలు మౌనియై కూర్చుండినతరువాత భట్టిదేవి యిట్లనెను. "మహారాజుగారికి నేనేమి చేయుదును? తమరియాజ్ఞ యేదియో తెలిసినచో నాచరించుటకు సిద్ధముగా నున్నాను." చక్రి: ఉన్నారు. ఉన్నారు. అయ్యో! చాల సిద్ధముగ నున్నారు. భట్టి: మహారాజులకుఁ గోప మేలవచ్చెనో నాకుఁ దెలియదు. తమరియాజ్ఞ నేను జేయనిదెప్పుడు? పదునాలేండ్ల నుండి తమరు గీసినగీత దాటుటలేదు. కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డలనుగూడ, తమ యాజ్ఞోల్లంఘనముచేసి చూచుటలేదు. చక్రి: అదియట్లుంచుడు.

కెంతు విషయములలోఁ బ్రధానముగ నా యాజ్ఞోల్లంఘనము చేసితిరి. భట్టి: నాకు జ్ఞాపకము లేదు. నాకుఁ దెలియదు. చక్ర: ఏమి తెలియదు? మహాచైత్రోత్సవము జరిగిన నాఁడు పట్టమహిషి గారికోసము మొగము మాటి మాటి సర్వజనులలోఁ జక్రవర్తికిఁ దలవంపైనది. దాని నోర్చుకొన్న చక్రవర్తి మఱి దేనికోర్చుకో లేఁడు కాని నేటి నిరసన మోర్చుకోలేకపోయినాఁడు. కాళింది దర్శనము చేయుటకుఁ గబురంపితిని. నాకు సామ్రాజ్యము కంటె, బౌద్ధమతముకంటెఁ గాళిందీదేవి శాంతిప్రసాదిని. ఆమెను మీతోఁ గలసి వచ్చింపవలెనని కోరుకొంటిని. భట్టి: ప్రభూ! మీకు నలుఁబదియేండ్లు వచ్చినవి. నాకు నలుఁబదేండ్లు వచ్చినవి. పురుషులకు నలుఁబదేండ్లు పడిఁగౌవనము కావచ్చును. స్త్రీలకు గాదు. షష్ఠిశ్రీ పసిపిల్ల. ఆమె లోకైకసౌందర్యవతి. ఈపట్ట మహిషిత్వ మామె కిచ్చి, యామెతోఁ గలసి యచ్చటికిఁ బోరాదా? చక్ర: భట్టీ, జక్రవర్తియు, నాజ్ఞానుసరణమును బ్రతీక్షింతురుగాని యాజ్ఞాస్వీకరణమునకు రారు. భట్టి: ప్రభూ! అట్లయినచో నేను వత్తును పదండి. సాయంతనమా? ఇప్పుడేనా? చక్ర: మీకు రానక్కఱలేదు. భట్టి: క్షమించవలయును. తమకుఁ గోప మేలవచ్చెనో నాకుఁ దెలియకున్నది. చక్రవర్తి తనకిందుకు వచ్చెనని చెప్పలేను. ఇంతకుముందు నేను గబురు పంపితిని. ఈ వేళ రాలేదని యనలేను. నిజ మేమనఁగాఁ జక్రవర్తి కబురు వచ్చినపుడు భట్టిదేవి ధ్యానములో నుండెను. ఆమెను ధ్యానసమయమందు దాసియొద్ద లామెకుఁ దెలియదు. చెప్పిన దాసి, వినయములో సన్నవిస్వరముతోఁ జెప్పెను. ఆమెకుఁ జక్రవర్తి వద్దనుండి కబురు వచ్చినదనియే తెలియదు. చక్రవర్తి మఱలఁ బ్రత్యగ్రదశనందిన యిరువదియేండ్ల కోపము

మనసులోఁ బెట్టుకొని బయల్దేరెను. పోవుచుఁ బోవుచు గడపలో నాగి యిట్లనెను. "నీవు సుక్షత్రియకుటుంబమున జనించితివి. నాజన్మ నాకే తెలియదు. నిన్ను రాక్షసవివాహము చేసికొని తెచ్చితిని. తప్పంతయు నాదికాని నీదిగాదు. వీరపురుషదత్తుఁడు నట్టి దురదృష్టవంతుఁడు. అతనికి భట్టిదేవిమీఁదఁ బ్రేమకలదు. భట్టిదేవి సుక్షత్రియ. ఇట్లతని ప్రేమ వ్యర్థమయ్యెను. వీరపురుషుఁడు సత్పురుషుఁడుగాఁడు. పగతీర్చుకొనువాఁడు. పదునాలేండ్లు తీర్చుకొనెను. ఇంకను దీర్చును. ఇదివఱకుఁ దీర్చినది తీర్చినట్లే కాదు. ఇప్పుడు తీర్చుచుండునదియే నిజముగాఁదీర్చుట. వీరపురుషునకు క్షత్రియులమీఁద, బ్రాహ్మణులమీఁద నెందు కింత కోపము? ఈ కోపమునకుఁ గారణ మెవరు? భట్టిదేవి. ఈ రాజ్యమంతయు బౌద్ధమయముగాఁ జేసిన దెవరు? భట్టిదేవి. వీరపురుషుని జీవితములో విష మొలికించిన దెవరు? భట్టిదేవి. వీరపురుషుని జీవితమంతయు నొక విరహావస్థాఘట్టము జేసిన దెవరు? భట్టిదేవి. భట్టిదేవికి క్షత్రియత్వ మన్న నంతయభిమాన మెందులకు? బ్రాహ్మణు లన్న నంత గౌరవ మెందులకు? ఆ బ్రాహ్మణ్యమునకుఁ బ్రతిక్రియగా వీరపురుషుఁ డొంతచేసినాఁడు. అంత క్షత్రియులకుఁ జేయలేదు. ఇపుడు క్షత్రియులనుఁ జేయును అనుచుండఁగా, భట్టిదేవి కోపమును, శోకమును రెండును గలుగగాఁ జక్రవర్తి వంకఁ గోపముతోఁ జూచుచుఁ, గనుల వెంట నీరుగార్చుచుండెను. చక్రవర్తి యామె యెట్టిస్థితిలో నున్నదో విచారింపనే లేదు. ఒక విధురధ్యానముతో నచటి నుండి వెడలిపోయెను. ఆయన తన సౌధమునకుఁ జేరినంతనే కొడబలి యచ్చటనే కనుపించెను. ఆయన కొడబలిని జూచి యిట్లనెను, "అమ్మా! నేను నీకుఁ దండ్రినిగదా? కొడ: అవును.

చక్ర: లోకములోఁ దండ్రికన్న నధికులుందురా? కొండ: ఉండరు. చక్ర: తేపునకు వివాహమైనచో, నీభర్తనాతండె నధికుడుగా గన్పించునా? కొండ: నేను వివాహమే చేసికోను. చక్రవర్తి: అదియేమి? కొండ: నేను బౌద్ధభిక్షుకురాల నగుదును. చక్ర: ఊరకే వివాహము చేసికొనుము. తరువాత భిక్షుకురాలవు కావచ్చును. కొండ: అట్లే. కొండబలి గర్భములో భర్తృనిరాకరణహేతువున నైనను, నక్తనిష్ఠ మహాజపనిరాకరణముచేతనైనను, భర్తనెడబాసి యుండఁగలిగిన గుణము సహజముగా నుండెను. రెండవది సంప్రదాయోత్తరముగఁ బ్రవర్తించుటకుఁ దండ్రి పెంపక ముండెను. కొండబలికి వివాహము, భర్త, సంసారము ఈ మొదలైన భావములేమియుఁ దెలియవు. ఆమెకు దన తండ్రి భగవంతుఁడు, తనయన్న కాబోవుచక్రవర్తి. భగవంతుడు మొదలైన బౌద్ధమతాచార్యులు సృష్టిలోని సర్వసంభారములు విజయపురము బోధిసత్వుని రాజధాని. మఱి యేదియుఁ దెలియదు. ఎంత తెలియనిపిల్ల కాకపోయిన, మహాచైత్యోత్సవములోఁ బోయి పట్టమహిషీనిర్ణీత సింహాసనముపైఁ గూర్చుండునా? ఆమె పుట్టిననాఁటనుండియు, స్త్రీలలోఁ బెంపఁబడలేదు. తండ్రి కనుమఱఁగి బ్రతికిన నిముసము లేదు. ఆమెకు సృష్టియంతయుఁ బురుషమయము. స్త్రీపురుష సంయోగముచేత సృష్టి జరుగుచున్నదన్న జ్ఞానమే యామెకు లేదు. యౌవనోదయముతో జంతువులకు లింగజ్ఞానోదయము కలుగు నని కొందఱు చెప్పవచ్చును. ఆమె కదియు లేదు. బాహిరములైన కారణములు తద్జ్ఞానమునకుఁ బరిపోషకములేమో! ఆ బాహిరములైన కారణములు కొండబలికి సమకూడుటకే వీలు కాలేదు. ఇంక నామె

స్త్రీ కాదు. పురుషుఁడుఁ కాదు. భట్టిదేవిమీఁదఁ జక్రవర్తి పగ తీర్చుటకు నుపయోగపడు నాయుధమువలె నిలఁబడెను.

చక్రవర్తియొక్క పగతోన భట్టిదేవి పుట్టినింటి యందుండెను. భట్టిదేవి కదంబుల యాఁడుబిడ్డ. భట్టిదేవి యన్నగారు రాజు. ఆయనకిద్దఱుకుమాళ్ళు. పెద్దవాఁడు యువ రాజు. అతనికి వివాహమయ్యెను. రెండవవానికి వివాహము కావలయును. కొడుకునకుఁ దగిన సంబంధము. వీరపురుష దత్తుఁడు తన చెల్లెలి నెట్లు చూచునో కదంబవనవాసులకుఁ దెలియని విషయముకాదు. కాని పట్టమహిషి యామెయే యగుట, యామె మర్యాద కెప్పుడు భంగము కలుగకుండుట కారణంబులను భట్టిదేవివిషయమునఁ గోపము గలుగనియలేదు. ఇప్పుడు వీరపురుషదత్తునివద్దనుండి వార్త వచ్చెను. తన రెండవ కుమారునకుఁ గొడబలి నిత్తుమని. భట్టిదేవి సోదరుఁడు చాల సంతసించెను. తన రెండవకొడుకు రాజుకాఁడు. చక్రవర్తి కొక్కతెయే కూఁతురు. మూర్ధాభిషిక్తుఁడు కానేరని తనకొడుకు నకుఁ జక్రవర్తి కూఁతు నిచ్చుట యతనికి భట్టిదేవియందుఁగల గౌరవము, తనయందుఁగల గౌరవము. చక్రవర్తి బౌద్ధుఁడు. అయినను క్షత్రియులైన తమతో సంబంధము వదలుకొనుట కిష్టములేనివాఁడని వచ్చిన బ్రాహ్మణులును, మంత్రులును జెప్పిరి. వారు సాక్షియుఁ జెప్పిరి. చక్రవర్తి మనస్సు బౌద్ధమతము నెడల విముఖమయ్యెనని, మరలఁ దాను క్షత్రియుఁడుగా నుండ వలెనని వాంఛించుచున్నాఁడని. కదంబరాజు మిక్కిలి సంతో షించెను. సంబంధమంగీకరించెను. కదంబులు వనవాసము నుండి విజయపురికిఁ దరలివచ్చిరి. చైత్రోత్సవ మెంతవైభవ ముగా జరిగెనో, వివాహమంత వైభవముగా జరిగెను. వివాహ

మంతయు బ్రాహ్మణ కన్యోచితముగా జరిగెను. బౌద్ధమతపు వాసనలేదు — ఆ వాసన వెదజల్లుటయు లేదు. ఒక్క కోడబలిలోఁ దప్ప. ఆమె తిలకము ధరింపలేదు. పాపిట దిద్దించుకొనలేదు. పసుపు లంటుకొనలేదు. మధుపర్కములుగూడ ధరించుటకు నంగీకరింపలేదు. కాని చక్రవర్తి బతిమాలి కొన్ని కొన్ని తంతుల నామెచేత వధూలక్షణాధికయానము చేయించెను. ఆమె వరుని కెదురుగా పీటమీదఁ గూర్చుండి తలవాల్పలేదు. సిగ్గుపడలేదు. తన సహజధోరణిలో నూరకుండుట మానలేదు. మగ పెండ్లివారు పెండ్లికూఁతురులో నిండియున్న కోడలిని జూడలేదు. ఒక చక్రవర్తికూఁతురును జూచిరి. సామాన్య మూర్ధాభిషిక్తుఁడు కాఁబోవువాఁడు వాఁడు. తాను చక్రవర్తి యేకదుహిత. ఈ తారతమ్యమువలన వధు వట్లు ప్రవర్తించు చుండెనని కొందఱు లోలోన ననుకొనిరి. వివాహము మూన్నాళ్ళు జరిగి పోయెను. ఆ మూన్నాళ్ళలో నొక సాయంతన మొక విచిత్ర సంఘటనము జరిగెను. ఆసాయంకాలము వధూవరుల నొకచోఁ గూర్చుండఁబెట్టి ముత్తైదువ లెల్లరును ముచ్చట చేయఁ దలంచిరి. పాటలు పాడుట, పూలచెండ్లు విసరించుట, గంధము పూయించుట సకలరాజేంద్రులలో నాచక్రవర్తులసౌధముల జరిగిన వివాహమే లేదు. జరిగినను, బౌద్ధమతాచారానుకూలముగా జరిగెను. మగపెండ్లివారి స్త్రీలు ఆ సముదాచారమును జరుపఁ బోయిరి. ఆసమయమునఁ గోడబలిపురుషోచితమైనదుస్తుల ధరించి గుఱ్ఱమెక్కి వేటకు బయలుదేరెను. రాజ్యములో నెవ్వరును వేటాడరాదు. ఒక్క కోడబలి సర్వనియముల కతీతురాలు. మగపెండ్లివారి ముత్తైదువ లామెను వారించిరి. ఆమె యొండవటి మాటయుఁ గాదనెను. అందులో నొకయామె, "నీ విట్లు

వెళ్ళినచో నీమగఁ డేమికావలయు ననెను?" కొండబలి యతనిని గూడ నమ్మను మనెను. అదివఱకే పండ్లు పులిసిన పెండ్లికొడుకీ సమాధానము వినిన తరువాతఁ బండ్లనొప్పి మొదలుపెట్టి పండ్లకుఁ గప్పు వేయవలసినంత స్థితివచ్చెను. కాని సర్వము నింత వ్యతిరేకముగా నున్నను, పెండ్లికుమారున కొక్క యాస కలదు. చక్రవర్తి కూఁతురున్న వ్యామోహము. కొత్త కొద్ది గుర్రము, తమ యూరునకుఁ బోయినతరువాత నామెను గర్వములోనికిఁ దీసికొని రావచ్చునని యూహ. ఇట్లు వివాహ మెల్ల రసాభాస మయ్యెను. నాలుగవదినమున మగపెండ్లి వారు బయలుదేరిరి. పెండ్లి కూఁతును బంపించు మనిరి. కదంబరాజు తన తోఁబుట్టువుతో భట్టిదేవితో మాటాడెను. భట్టిదేవి పెండ్లి మూన్నాళ్ళు దూరదూరముగ నుండెను. నగలు ధరించీ ధరింపక, మొగము చూపీ చూపక, యొదిగి యొదిగి యుండెను. తన యన్న గారితో భట్టిదేవి యిట్లనెను. "ఈ వివాహము నన్నడిగి చేసి కొనిరా? కొండబలి నా కూఁతురుకాదు. ఆమె క్షత్రియ కాదు. అసలాఁడపిల్ల కాదు. చక్రవర్తి నామీఁద బగతీర్చుకొను నాయుధము. నే నాయనను క్షత్రియుఁడు కాఁడని యన్నదిలేదు. ఆయన క్షత్రియుఁడు కాఁడన్న యూహ నేనుగా మూర్తికట్టితి నని యాయన యూహ. ఇది యాయనయే కల్పించుకొని యాయనయే దోహదముచేసి యామెను బ్రతీకారాస్త్రముగా సిద్ధపఱిచెను. మీరు తెలియక యీ వ్యూహములోఁ బడిరి. కొండబలి రానురాదు. సంసారమును జేయదు. ఎట్లు చేయును? ఆమె స్త్రీ ప్రకృతి బాహిరురాలు" కదంబరా జాలోచించెను. బంధుత్వములో నమ్మకములో నింత ద్రోహము చేయునా? ఇక్ష్వాకు సామ్రాజ్యము తాము పడమటి దిక్కున, తూర్పు

లు తన దిక్కునఁ బెట్టనికోటవలె నిలచియుండుటవలనగాదా సాగుచున్నది? ఇప్పుడే విజయపురముమీఁద యుద్ధము చేసినచో నేమగును? తన సైన్యము వినాశముకొఱకుఁ బెట్టిన పరిమిత సైన్యముగాని దండెత్తి వచ్చునట్టి యపారసైన్యము కాదు. తాను విజయపురిమీఁదికి దండెత్తి రాఁగలఁడా? దండెత్తి వచ్చి నను గెలుపును వశపఱచుకొనుట ప్రమాదము కాదు. ఆ యపారమైన ప్రతి పాలకులకు సాధ్యము. ద్రోహమును ద్రోహముతో నెదుర్కొనుట మంచిది. తాము తమ రాజ్యము నకుఁ బోయి యిక్ష్వాకురాజ్యపు టెల్లలను గొట్టవలయును. మఱి సేనలైనఁ జేయవలయును. ఇందు భట్టిదేవి మొగమోట మియు లేదు. భట్టిదేవి యిప్పుడు విడిదిలో నుండెను. కాని తమ మనస్సు కొంత గాఢపడినను కొంత చక్రవర్తి కిట్లని తెలియఁ జేయవలెను.

మఱునాఁడు కోసలరాజ పరివారమంతయు వెడలి-పోవునుఁ బెండ్లికూఁతురును బంపించవలయునని మంత్రులఁ జక్రవర్తి నడిగిరి. చక్రవర్తి యామెనిప్పుడే తీసికొనిపొండనెను. వారు పోయి కొండబలి నడిగిరి. కొండబలి సజ్జముమీఁద వచ్చి యిట్లనెను. 'నేను చక్రవర్తి కూఁతురను. పెండ్లికొడుకు సామాన్యుమైన రాజకుమారుఁడు, నే నచ్చటికి వచ్చుట నా మర్యాదాభంగము. పెండ్లికొడుకే యిచ్చటనుండిపోవచ్చు' ననెను. కోపము తెట్టున్న యామె మాటలు కొంతవఱకు సమంజసములుగాఁ గన్పించెను. పెండ్లికుమారుని మనస్సునకుఁ గొంతవఱకు వానియందు సొంపుకూరెను. అహో! కొండబలి శరీరము స్త్రీశరీరమగుటచేతఁ బెండ్లికొడుకు పొందిన మోసము చెప్పరానిది. చివరకుఁ బెండ్లికొడుకు విజయపురమునుండిపోవునట్లు నిశ్చ

యింపఁబడెను. తక్కిన రాచపెండ్లి వారందఱు వెడలిపోయిరి. పరిమిత పరివారముతోఁ బెండ్లికుమారుఁడు మాత్రము దిగఁబడెను. రెండు మూఁడు దినములు గడచెను. వారము గడచెను. రెండు వారములు గడచెను. మాసము గడచెను. రెండు మూఁడు మాసములు గడచెను. పెండ్లికొడుకు పేరు విజయవర్మ. విజయపురములో నతనిపే రెవ్వరికిని దెలియదు. పెండ్లికూఁతునకుఁ దెలియదు. అతని నల్లుఁ డనికూడ వ్యవహరింపరు. పెండ్లికొడుకని మాత్ర మందురు. పెండ్లికొడుకు మేడనుండి ప్రతి సాయంకాలము పరిచారిక కోడబలిని దీసికొని వచ్చుటకుఁ బోవును. కోడబలి బౌద్ధవిహారములలోఁ దిరిగి తిరిగి జేయి రెండుజాములు దాఁటినతరువాత వచ్చును. మూఁడు జాములు దాఁటిన తరువాత వచ్చును. ఒకప్పుడు రానేరాదు. ఉదయకాలములయందే స్తూపప్రాంత శిలావేదిక పైననో పండుకొని నిద్రించుచుండును. తల ముసుఁచుటయు. నాకంఠముగఁ దాల్చిన శితకంథయు నామె బౌద్ధ భిక్షుకురాలితనము తెల్పును. విజయవర్మపరిచారకులెవ్వరైన బోయి 'అమ్మా! మీ భర్త తమకొఱ కెదురు చూచుచున్నా' రని చెప్పినచో నామె తీక్ష్ణముగాఁ జూచి "నాకు భర్త యెవరు? నేనే యతనికి భర్తనని చెప్పుఁ" డనును. మొదటి దినములలో దాఁచఁబడిన యీ మాట పోనుపోను విజయవర్మకుఁ బ్రకాశితమయ్యెను. విజయవర్మ విజయపురమున నాల్గునెలలు కాపురము చేసెను. అతనికిఁ బోనుపోనొక భయము కల్గెను. తాను దన దేశము పోనెంచినచో పోనిత్తురా? తన్నిచ్చట బంధితుని జేయుదురా? ఒకనాఁ డతఁడు చక్రవర్తి వద్దకుఁ బోయి. 'మహారాజా! నేను మా యూరు పోదలఁచుకొన్నా' నని చెప్పెను. ఆ చెప్పుట

కాళిందీదేవివద్ద జరిగెను. కాళింది యిట్లనెను. 'అది యేమయ్యా! భార్య యిచ్చట నుండగా, నీ వచ్చటి కేల పోవుదువు! భార్యను దీసికొనిపోవుదువా?' యనెను. విజయవర్మకుఁ జక్రవర్తి యెదుట నిమాత్రము మాటాడినవారిదివఱకుఁ గనిపించలేదు. అతని రాచనెత్తురు మాటపెఱుగు సడలించి హృదయములోని కోపమునే వెలిపఱచెను. "అమ్మా! నీ వెవరు? చక్రవర్తి యెదుట నింతమాత్రము మాటాడుటకు సాహసించితివి! ఈయన నా మేనత్తభర్త. ఈయన కూతురు నాకు మేనత్త కూతురు. ఆమె చక్రవర్తి కూతురు. నేను పట్టి రాజకుమారుఁడను. ఆమె బౌద్ధురాలు. నేను క్షత్రియుఁడను. మా మేనత్త క్షత్రియ. చక్రవర్తి బౌద్ధుఁడు. పదునాలుగా మా దాంపత్యమును జూచుచుము. ఇఱువదియేండ్ల నుండి మా మేనత్త యెట్లున్నదో నేనట్లు కాబోవుచున్నాను. ఈ బౌద్ధమత మను నిర్వికారమైన నాగార్జునకొండకుఁ గొట్టుకొని మా క్షత్రియత్వ మను కృష్ణానదీప్రవాహము తరగలచులఁ బ్రిదిలిపోవుచున్నది. మహర్షుల కూతురైన యీ వాహిని బౌద్ధుల భిక్షాపాత్రల నింపుటకు బుట్టినది. రాజదుహిత యొకపగసాధనము. ఆ పగను మొదలి తుదళ్ళు తెలియవు. నా క్షత్రియత్వమును జక్రవర్తి నాశనము చేయుటకుఁ దలపెట్టినాఁడు. నేను నాక్షత్రియత్వమునునాశనము గానీయను. నా శరీరమును జక్రవర్తికి నీ మాటలతో నిచ్చుచుంటివి. చక్రవర్తి బ్రాహ్మణులను గత్తితో నఱకినాఁడట. బ్రాహ్మణులను నఱకవచ్చును, బ్రాహ్మణులు సాయుధులా? వారి యాయుధము క్షత్రియులు. నన్ను నఱుకుమనుమా" యని విజయవర్మ తలవంచి నిలుచుండెను. కాళిందియుఁ జక్రవర్తియు నిశ్చేష్టులై నిలచిపోయిరి. కొంతసేపుండి విజయవర్మ మఱల

నిట్లనెను. 'నేను రాజద్రోహము చేసితిని. ఈ రాజ్యములో నిది రాజద్రోహము. మా రాజ్యములో నీ మాటలు రాజద్రోహములు కావు. అనగా నా రాజున కధికార మున్నంత చేయుటయే రాజద్రోహము. ఆహా! యేమి రాజాధికారము! ఈ రాజాధికారమునకు ధర్మమునకు సత్యముతో వ్యాప్తిలేదు. తన చుట్టు నిరీక్షించుకొని యుండుటయే సర్వాధికార మనుట.

అనాడు సాయంకాలము విజయవర్మ తనదేశమునకు బ్రయాణముకట్టెను. ప్రతిపదము రాజాధికారులు తన్నడ్డగింతురనియే యాయన యనుకొనెను. సర్వాధికారులు తమున్ముఖులుగా నుండిరి. ఒక్క రాజాజ్ఞయైన లేదు. వాని సైన్యములు రథములు విజయపుర గ్రామోత్తరదిశామహాద్వారమునుండి వెలువడెను.

ఆయన వెడలిపోయెను. వెడలిపోయినంతనే దక్షిణాపథమంతయు విజయవర్మ దుఃఖాశ్రుమూర్తి, వర్షరువు ప్రారంభించెను. మలుసంజలు ప్రతీకార రక్తచ్ఛవు లయ్యెను. కృతనిశ్చయక్షత్రియవరాళీబద్ధ సీమంతకేశబంధములవలె మొగిళ్లాకసమున నల్లగా ముసురుపడెను. క్షత్రియహేతిచ్ఛటలవలె సౌదామినులు వియదంచలము లయ్యెను. వనవాసప్రాంత పశ్చిమగిర్యగ్రభాగములం గురిసిన వానలకొలంది కొండలపైనుండి క్రిందపడుచు కొండచిలువలవలె సెలయేళ్ళు ప్రవహింప నారంభించెను. ఇచట మహాపర్వతములు; ఇచట లోయలు. ఈ లోయలలో మేఘములు పట్టును. గిరిమేఖలాభాగములు నిర్ఘోషములుగా నుండెను. కదంబదేశమంతయు, మేఘాచ్ఛాదిత మయ్యెను. నిష్ప్రభాకరితమయ్యెను. గిరిదరీఝరీపరిపూర్ణ మయ్యెను. క్షేత్రపుల నేలమీదంగూడ నీ మొయిళ్ళగాలి సోకెను. సహ్యజటాధారాసమారబ్ధ మోదావళులు హేతి

సద్భ్రాతృవిమర్శకత్వ [illegible]ను వెలయించెను. ఇతరమతములైన చిన్న చిన్న రాజ్యములలోఁ గూడఁ గత్తులతో పాటు మొఱపులు మోఁగెను. క్షత్రియుల కన్నీళ్లతో పాటు [illegible] కురిసెను. వారి ప్రతిజ్ఞా వాక్యములతో పాటు [illegible] మారెను. మున్ను ప్రఖ్యాతి భద్రమైన యిక్ష్వాకురాజ్యము నేఁడు నాలుగుదెసల విద్యు త్సంక్షోభనముల నెఱత్రిశిచేత సంఘర్షణోపహసితమైన ట్లుండెను. కృష్ణానది తన కేళీయుఁ బట్టకల్లు, నానాప్రజానికాంత కెరఁటఁ బ్రవహించుచుండెను. ఆమె తన తరంగములతోఁ గొండను కుద్దాలించవలయు నని పో! నానాప్రజానికాంగమొక్క ప్రత్యంతధాత్రిమాత్రము తన శిలాఘట్టనవల్ల విసరి విసరి ముసరిన తరంగములఁ జిన్నపలుగాఁ జేయుచుండెను.

చతుర్దశాధ్యాయము

చైత్ర మేఘములు ముసరినకాలఁడి వీరపురుషదత్తుఁడు తనలోఁ దాను ముసుచుకొనఁజొచ్చెను. భట్టిదేవిని గెలుచుకొని వచ్చుటకుఁగరవాలహస్తుడై బయలుదేరిన వీరపురుషదత్తుఁడేనా యీయన! వాగర్థ్యములోఁగూడఁ బరాక్రమము వెలయించుట యిక్ష్వాకులలో శాంతిమూలచక్రవర్తితో నేపోయెనా? తన కొడుకు బాహుబలశాంతిమూలుఁడు పందొమ్మిదేండ్ల వాఁడు. ఆయన యువరాజై యుండెను. రాజ్యభారమంతయు నతనిమీఁదఁ బెట్టి మాఠరీపుత్రుఁడు రూపముచేతఁగూడ బౌద్ధసన్యాసియై యుదయసాయంకాలములయందు కాళిందీసౌధమునకుఁ బోవుటయు, వచ్చుటయు నతని హృదయములో బౌద్ధమతము సంపూర్ణమైన దశనందిన ట్లుండెను. బౌద్ధసిద్ధాంతము లన్నియు

భదంతాచార్యులు చెప్పిరి. అవి తెచ్చెదు శాంతియంతయు కాళింది తెచ్చెను. ఇన్ని రోజుల నుండి కాళిందీదేవి భదంతాచార్యుని దర్శించలేదు. ఆమె తనవిహారము వదలి పెలువిహారమునకే పోదామెను. మాతాపితృులు తన సంసవృలైన యీ యిద్దరిని సమావేశపఱచి వారి వాదనల సారాంశమును జూచి కొనవలయునని తలంచెను. కాళింది యిల్లు కదలదు. భదంతు నే యచ్చటికిఁదీసికొనిరావలయును. ఆచార్యునితోఁబరిపనుకొకండు సాక్షుచెప్పి వివర కొకప్పుడు భదంతాచార్యుని గాళింది యింటికిఁ దీసికొనివచ్చెను. వారు మువ్వురు నొకచోట నే కూర్చుండిరి. సమాచారములు నడచినతరువాత చక్రవర్తి యిట్లనెను. "ఈమె నాకుఁదల్లి. మీ రాచార్యులు. మీ రిరువురును బౌద్ధ మతరహస్యములు చర్చించినచో వినవలయు నని నా కున్న దనెను. భదంతాచార్యుఁ డిట్లనెను. "విచారించుట కేమున్నది? "ఏకం హిందసచ్చం, నదుతీయమత్థి యస్మిం పజానో వివదేప జానం" అని బుద్ధదేవుఁడు ధమ్మపథములో చెప్పెను. సత్య మొక్కటియే. ఇది తెలిసినవాఁడు వివాదముచేయఁడు. కాళింది: గురూ! తెలిసినవాఁడుకదా వివాదము చేయనిది. తెలిసికొనవలయునుగదా!

భదంత: "సోకరోహి దీపమత్తనో, కిప్పం వాయను పండితో భవ, బద్ధంత్ర అనంగనో, దిబ్బం అరియభూమినేహిసి"

నీవే ఆత్మను దీపము చేసికో, దుర్గుణములు వదలి దోషములు లేకుండ దివ్యమైన పరమపదమును సమీపించుము.

కాళింది: స్వామీ! ఇచ్చట ఆత్మయన్న శబ్దము 'స్వ' యన్న మాత్రమేనా? ఆత్మ యన్న పదార్థమా?

భగవంతుడు: ఆత్మయన్న పదార్థమునను మొదట కొందఱు. కాని బౌద్ధులలో రెండుసిద్ధాంతములున్నవి. ఒకసిద్ధాంతమువారు బాహ్య ప్రపంచమును, అంతర్ ప్రపంచమును కలదందురు. ఇవి రెంటిని గలిపి విశ్వమందురు. ఈ విశ్వ మణువులయొక్క సముదాయముచేత జరుగుచున్నది. ఇవి నాలువిధములు. పృథివ్యణువులు. జలాణువులు. అగ్న్యణువులు, వాయ్వణువులు. ఈ నాల్గింటిచేతను బాహిర ప్రపంచ మేర్పడుచున్నది. ఇక అంతర ప్రపంచము ఇది పంచస్కంధములచేత నేర్పడుచున్నది. మొదటిది రూపస్కంధము. దీనివలన పంచేంద్రియములు, తద్విషయములు కలుగుచున్నవి. రెండవ జ్ఞానస్కంధము. ఇది అహంప్రత్యయకారి. మూడవది వేదనాస్కంధము. ఇది సుఖదుఃఖముల హేతువు. నాలవది సంజ్ఞాస్కంధము. దీనివలన నీ సృష్టిలోని వస్తువులు. వాని నామములు. దీనివలన చున్నవి. ఐదవది సంస్కారస్కంధము. దీనివలన మోహము, వైరాగ్యము, ధర్మాధర్మములు– ఇవి ఏర్పడుచున్నవి. కాళింది: ప్రభూ! నాకొక బలుదినములనుండి సందేహములు కలవు. వానిని దమవంటి పెద్దలు తీర్చిపెట్టవలయును. భగవంతుడు: అడుగవచ్చును. కాళింది: ఈయణువాదము బౌద్ధులుకొ్రొత్తగాఁగల్పించినదికాదు. ఇదివఱకే యున్నది. ఈ విశ్వ మణువుల సముదాయముచే జరుగుచున్నచో, నాయణువుల సముదాయమెవరిచేఁ జేయఁబడు చున్నది! ఆ సముదాయము జరుగుట చూడఁబడిన విషయమేని మనుష్యజన్మ జరిగినతరువాత నది జరుగవలయును. మనము దానిని జూచితి మనఁగా నదిరొక ప్రశ్నయత్నమో, యిదివఱకే జరిగియుండ నాఁగాజూచుటయో జరిగియుండవలెను. సృష్టికి బూర్వ మిది జరిగినచో, నప్పటికి శరీరము లేదు; మనస్సు లేదు. దీనికి

కారణము చూడరాని దొక యదృష్ట మందుము. అది యాత్మలో నున్నదా? అణువులలో నున్నదా? ఈ యదృష్టము చేతనమా, యచేతనమా? అది యచేతనమైనచోఁ బంచస్కంధముల కతీతమైన యొక పరమాత్మ కానలయును. ఈ క్రియాశక్తి యణువులయం దున్నచో లయము జరుగదు. సర్వసృష్టి నిత్యముగా నుండవలయును. అణువులు సచేతనము లైనచో, మఱియొక సచేతనమైన యదృష్టముతోఁ గలియవు. అణువు లచేతనము లైనచో, సచేతనమైన యదృష్టముకంటె భిన్నమైనవి కానలసివచ్చును." భదంతుడు: అణువులు మొదట ద్వ్యణుకము. అణువులు భిన్నములు; ఇటు ద్వ్యణుకము లసంఖ్యాకములు చేసి సృష్టి యేర్పడుచున్నది. కాళింది: రెండణువులు కలియుటకు గల్పి పెట్టునది వేఱై యుండవలయును. ఇట్లే ద్వ్యణుకములను గలుపుటకును, వేఱు వేఱు సమవాయ శక్తులు కావలసియుండును. ఈ సమవాయశక్తి లేకుండ నవి కలసికొనలేవు. అప్పుడు సృష్టియే లేదు. ఈ యణువులకు వర్ణాదులు లేవు. ఈ సృష్టిలోనున్న వైచిత్ర్య మెట్లుకల్గెను. భదంతుడు: అణువులకు రూపాదిమత్త్వము కలదు. కాళింది: ఐనచో నవి యణువులు కావు. స్థిరములు కావు. అవి దృష్టములు; పృథివీ పదార్థములు. పరమసూక్ష్మములు కావు. అందుచే నవి నశింపవు. సృష్టి కవి హేతువులును గారాదు. మఱియు నింకొక యిబ్బంది కలుగుచున్నది. పృథివ్యణువులకు స్పర్శము, రుచి, వాసన, రంగు, ఈనాల్గుగుణము లున్నవి. జలమునకు మొదటి మూఁడుగుణము లున్నవి. అగ్నికి మొదటి రెండు గుణములున్నవి. వాయువునకు మొదటి యొకగుణమే కలదు. అప్పుడు నాల్గుగుణములు కల పృథివ్యణు వేక గుణముకల వాయ్వణువుకన్న పెద్దది కావల

యును గాని యణుపరిమాణ మొక్కటియే నైనను పాళిలో భేదముండరాదు. భదంతుడు: ఉండవచ్చును. కాళింది: అట్టి యనుభవము మన కప్రత్యక్షము. ఒకవేళ నుండవచ్చు ననుము. ఇతరమైన సమవాయ శక్తి లేకుండ దేనికి సంయోగ మెట్లు గలుగును? భదంతుడు: అది ప్రకృతి. అట్లే జరుగును. కాళింది: జరుగవలెనను చేతన క్రియ జరుగుచున్నదని చెప్పుము. కర్త లేకుండ క్రియ జరుగదు. ఆ కర్త యెవరు? భదంతుడు: దీనికి కర్త యొక్కఁడు లేఁడు. దానియందే యాశక్తి యున్నది. కాళింది: ఆశక్తి యున్నచో నది సచేతనము. దానికిఁ బరిణామము లేదు. భదంతుడు: నీవు వేదమతస్థురాలవేనా? కాళింది: గురువులు సందేహములు తీర్చవలయును. ఇంతఁ బరిస్పందము లున్నవి. అవి యెట్లేర్పడెను? అవి సహజముగా నేర్పడెనా? ఎవరైన నేర్పఱచిరా? ఒక నేర్పఱచిన శక్తి యుండినచో నది నిత్యమా, అనిత్యమా? అది నిత్యమైనచో, మీ క్షణిక వాదము లేదు. మీ క్షణికవాదము ప్రకారము ప్రతిదియు క్షణమాత్రమే యుండవలెను. క్షణికమైన దానికిఁ బ్రయత్నము లేదు. ఫలము లేదు. అప్పు డీదృష్టి లేదు. ఇది దానియంతట నది జరుగుచున్నదనియే చెప్పుకొందము. అప్పుడైన నిత్యముగా జరుగవలయును. జరుగుటకుఁ బ్రయత్నము లేదు; ఆగుటకుఁ బ్రయత్నము లేదు. భదంతుడు: అన్నియు క్షణికములే. అన్నియు నొకదానినుండి నొకటి పుట్టుచున్నవి. ధర్మము, సంస్థానము, విజ్ఞానము, వేదన, సంజ్ఞ, క్రమముగా నొకదానినుండి నొకటి పుట్టుచున్నవి. అట్లయినచోఁ బొలుపొత్త సమవాయ మేర్పడవలసిన స్థితి లేదు. ఇది కార్యకారణ సంబంధముగా నిరంతర ప్రవాహముగాఁ బోవుచున్నది. దీని వెనుక నొక సమవాయశక్తి

లేకుండ నిల్లు జరుగదుకదా! అందుచేత సమవాయము జరుగుచున్న దని మనము తెలిసికొనవలయును. కాళింది: అది సరే! వీనిలో నొకదాని కొకటి కారణము. ఈ యన్నింటికిఁ గారణమైనది లేదుకదా? అప్పుడు కారణాభావ మేర్పడు చున్నది. ఈ శరీర మాత్మయొక్క సుఖదుఃఖముల కోస మేర్పడుచున్నది. ఇది క్షణికము. అందుచేత ననుభవితకాదు. ఈక్షణికమైనదానికి విముక్తి యేమి? బంధ మేమి? బంధ విముక్తులు లేనప్పుడీ సమవాయము జరుగుట యెందులకు? ఈ యణువులు వాని యంతట నవి యిల్లు పెనగొనుచున్న వన్నచో నవి యట్లేల పెనగొనవలయునో తెలియరాదు. భిన్నము కాని కుండ, భిన్నమైన కుండ-పూర్వము, పరమునకు హేతువు. పూర్వమున కేమి హేతువు? కుమ్మరివాఁడు, చక్రము, మన్ను-ఇవి యన్నియు నుండవలయును - మన్ను దానియంతట నది కుండ కాలేదు. చక్రము దానియంతట నది పరిభ్రమణకారి కాలేదు. ఈ కార్య యుత్పత్తికి మఱియొకకర్తయం దుండవలయును. భదంతుడు: నీవు వేదాంతివి. బౌద్ధమతస్థురాలవు. కావు. కాళింది: స్వామీ! సందేహములు తీర్చి పెట్టుచుంటివి: నా వేషము బౌద్ధము. నేను బౌద్ధురాల నేలగాను! ఇంకను గొన్ని సందేహము లున్నవి. క్షమించినచో నడిగెదను. భదం: కానిమ్ము. కా: మఱి మీ లయసిద్ధాంతములను జూడుడు. లయము రెండు విధములుగా జరుగుచున్నది. జ్ఞాతము, అజ్ఞాతము. మనుష్యుఁడు తెలిసి చేయునది జ్ఞాతము. రెండవది దానియంతట నది జరుగునది. మీ క్షణిక వాదమువలన లయము నిత్యము జరుగుచునే యున్నది. అది యాపరాదు. క్షణములో జరుగు నీ లయముకంటెఁ బూర్వమప్పటికీ స్థితిలో నున్నది. కారణముగాఁ గార్యమైన సృష్టి

జరుగవలయును. అప్పుడు సృష్టి నిత్యము. కార్యములేకుండఁ గారణమైన స్థితి వ్యర్థము. సిలవనఁగా మీ సిద్ధాంతప్రకారము సత్తయనఁగాఁ గారణత్వము. ఈ విపరీతక్షణికస్థితి కార్యరహితమైనచోఁ దత్పూర్వాపరములు నస్థితికములు. మఱియు శరీరులయం దీ సృష్టిలయములు కన్పించుటలేదు. ప్రతిక్షణము నెవ్వఁడు చచ్చుటలేదు. పైన నేదియు నశించుటలేదు. ఒక జలబిందువు సూర్యాతపమువలన నిగిరిపోయినచో నది నాశమైనట్లు గాన్పించుచున్నది. ద్రవ్యము నశించదు. ఇక మీ మోక్షసిద్ధాంతమునకు నభ్యంతరము. జ్ఞాతృత్వమైన నాత్మ లేనప్పుడు జ్ఞానము యొక్క ప్రయోజన మేమి? ప్రతిదియు క్షణికమైనప్పుడు జ్ఞానాజ్ఞానములు, ధర్మాధర్మములు క్షణికములు. నిర్వాణము స్వరూప మేమి? దేనినుండి నిర్వాణము? కనుక నిత్యమైన దేదియో యుండవలెను. భదం: ఏదియు నిత్యముగాదు. నిత్యమైన దానినుండి వికారము సంభవించదు. సంభవించినచో దానికి నిత్యత్వము లేదు. అందుచేతఁ గార్యము పుట్టకముందు కారణము నశించుచున్నది. విత్తు నశించిపోవుచున్నది. దానినుండి మొక్క వచ్చుచున్నది. కాళింది: అనఁగా నాశనములోనుండి సృష్టి జరుగుచున్నది. ఐనచోఁ గొన్ని ప్రత్యేకలక్షణములుగల నాశనమునుండి తత్ప్రత్యేకలక్షణవిశిష్టమైన సృష్టి జరుగుచున్నదని చెప్పుట యెందులకు? మామిడివిత్తు నశించగా నారింజమొక్క మొలవవచ్చును. దానిని మీ రొప్పుకొనరు గదా! అనఁగా విశిష్టలక్షణములకుఁ బ్రాధాన్యమా? కారణనాశనమునకుఁ బ్రాధాన్యమా? కారణమునకుఁ బ్రాధాన్యమైనచో దానినుండి సముద్భూతమగు కార్యమునకుఁ దత్పూర్వకార్యనాశన మవసరములేదు. భదంతుడు: ఇదియంతయు నేమియు

లేదు. నిష్క్రియమైన యీ జగత్తునందు క్రియాభాస. కాళింది: ఐనచో నిష్క్రియత్వమునుండి యేదియు సముద్భవించదు. కారణములేదు. వ్యాపారములేదు. కార్యములేదు. మీ నిర్వాణమప్రయత్నముగ సిద్ధించును. మీరు మాధ్యమికులు. మీ వాదము యోగాచారుల ననుసరించక సౌత్రాంతికుల ననుసరించును. ఆ ప్రకారము దృశ్యరూపమైన ప్రపంచకమే లేదు. ఆంతర ప్రపంచకమే యున్నది. ఇప్పుడు తమరు చెప్పిన దదియే కదా! భదంతుడు: అవును. సర్వము భావస్థిరము. కాళింది: అయినచో నీ ప్రపంచకము కుందేటికొమ్మువంటిదా? స్వప్నము వంటిదా ? కుందేటి కొమ్మువంటి దైనచో దీనినుండి సుఖదుఃఖములు మన మనుభవించుట యనుభూతిదూరము కావలయును. ఈ ప్రపంచకము సర్వథా లేదనుటకు లేదు. భదంతుడు: మీ వేదాంతులు నట్లేయందురు కదా ! కాళింది: మేము మిథ్యయందుము. మిథ్యయనగా నేమియు లేదనికాదు. జ్ఞానదృష్టికి లేనిదని తాత్పర్యము. దానివలన మోహము పొందరాని దని. భదంతుడు: ఈ బాహిరప్రపంచము స్వప్నము వంటి దందుము. స్వప్నములోఁ జూచుచున్న వస్తువులు లేవు. అవి కనిపించుచుండునే కాని, మనోభావములు ద్వైధీభావము నందును. చూచువాఁడు చూడఁబడునవి—అట్లే యీ ప్రపంచము లేనిదున్నట్లు కనిపించుచున్నది. కాళింది: జాగ్రదవస్థకు స్వప్నావస్థకు భేదమున్నది. మేల్కొన్నంతనే స్వప్నగతమైన విషయ మయథార్థ మని తెలియుచున్నది. మేల్కొన్నప్పుడు చూచినవిషయముల యయథార్థత యెప్పుడు తెలియుచున్నది? పైగా జ్ఞానమనగా నేమి? అనుభవమేకదా! అప్పు డనుభూతమైన విషయము యథార్థముగా నేల గ్రహించరాదు? భదంతుడు: మీ

వేదాంతులు సంతిమేకదా! కాళింది: మేము వేదమును విశ్వసింతుము. మీరు విశ్వసింపరుగదా! మాది మిథ్య. మీరు యయథార్థము. రెంటికిని భేదమున్నది. వస్తువులు లేకుండ తత్ జ్ఞానమెట్లు కలుగును? భదంతుడు: అది జ్ఞానముకాదు. స్మృతి. స్వప్నములోని విషయములు జాగ్రదవస్థలో స్మృతి నంటుకొని యున్నట్లు పూర్వానుభూతవిషయములు స్మృతిపథమునందు ప్రేలాడి భావములుగా భాసించును. కాళింది: అప్పుడైనను మొట్టమొదట నెప్పుడో కలిగిన యీ యనుభవమునకు నీ దోషము పట్టును. భదంతుడు: అక్కఱలేదు. ఆలయవిజ్ఞానమని యొకటున్నది. దానినుండి సర్వస్మృతియు గలుగుచున్నది. కాళింది: అప్పుడా యాలయవిజ్ఞానమునకు నిత్యత్వము కలిగి యుండవలయును. అది మీ క్షణికవాదమునకు వ్యతిరేకము. స్వప్నములో వస్తువులు లేకుండ వస్తువులను జూచితిమి. అది జాగ్రదవస్థలోఁ జూచిన వస్తువుల స్మృతి. జాగ్రదవస్థలోనిది యనుభవము. స్వప్నావస్థలోనిది స్మృతి. మీసిద్ధాంతప్రకారము సర్వము స్మృతి. అనుభవ మాలయవిజ్ఞానసంబంధి. ఆ యాలయవిజ్ఞానమున కనుభవ మెచ్చటిది? ఆ యనుభవము స్వరూపమెట్టిది? అట్టి క్షణికమైన యనుభవమున కీ యాలయత్వ మెట్లుపట్టెను? భదంతుడు: మేము మాధ్యమికులము. మాకీ వాదమే లేదు. నీతో నూరకే వాదించితిని. మా కాత్మయు లేదు. దేహము లేదు. ఏమియును లేదు. కాళింది: మీకు శ్రుతిలేదు, స్మృతిలేదు, ప్రమాణములేదు, అనుమానము లేదు, పక్షము లేదు. యథార్థజ్ఞానము లేదు. ధర్మాధర్మము లెచ్చటినుండి వచ్చినవి? బుద్ధుడు లేడు. బౌద్ధ మెచ్చటనుండివచ్చినది? భదంతుడు: నీవు వేదాంతివివి. వేద

సంతానముపోయినది. బౌద్ధమతపు పైఁకొడుగు తొడుగు కొని లోకమును బ్రతారించుచున్నావు. చక్రవర్తిని మోసము చేయుచున్నావు. మా మతముయొక్క ప్రాశస్త్యము నీతి యందుఁగలదు. మంచినడతయందుఁగలదు. కాళింది: ఏమతము చెడ్డనడత నడువు మని చెప్పును? నీతితోపాటు వేదాంతము. జ్ఞానము పరమార్థవిషయము, మా మతము బోధించును. దానినిగుఱించి నేనియుఁ దెలియని కొంకిబికియూహాలుగల నీ మతము సామాన్యమానవునకుఁ దెలిసిన సామాన్యవాద ములు చేసి జనసామాన్యము నాకట్టుచున్నది. కారణాంతర ములచేత మీవైపునకు మఱలిన చక్రవర్తులు మీమతము మతమని తెలిసికొనరు! ఒక్కొక్కని కొక్కొక్క కారణము. భదంతుఁడు: ఈ చక్రవర్తి కేమికారణము? కాళింది: ఆచార్యా! దొంగదారులు తీయకుము. ఆ ప్రశ్నతోఁ జక్ర వర్తికి నామీఁదఁగోపము కల్గింపవలయుననియా? ఆకారణము చక్రవర్తికిఁ దెలియును. నాకుఁ దెలియును? నాకే తెలియును. చక్రవర్తి కేమి తెలియును? తెలిసిన యింకొక వ్యక్తి యీ మహాసామ్రాజ్యములో మఱియొక్క తెయే కలదు. ఆమె సముఖమున నేను జక్రవర్తి రహస్యమును జెప్పఁ బోవు చున్నాను. భదంతుఁడు: నేను గష్టపడి నిర్మించిన యీ బౌద్ధ సామ్రాజ్యమును నీవు నాశనముచేయఁ జూచుచుంటివా? కాళింది: నీ సామ్రాజ్యముతో నా కేమి యవసరము. నా సామ్రాజ్యము పోనే పోయినది. ఏ సామ్రాజ్యసుస్థితికిఁ గారణ మనుకొని నేను బౌద్ధభిక్షుకురాల నగుట కంగీకరించితినో, యా కారణమే విపరీతఫలదాయిని యయ్యెను. నీ సామ్రాజ్యమున కేమియు భయములేదు. బాహుబలశాంతిముఖులుఁ డున్నాఁడు.

సృష్టి కేవలముగా విపరీతముగాఁ జరిగిన కొండబలి యున్నది. నా బిడ్డను నేను రక్షించుకొందును.

అంతట భట్టిదేవి లేచి నిల్చుచుండెను. చక్రవర్తి యేమని యెంతటఁ బోవలయునో, యేదియు తెలియక లేచెను. లేవలేను. చివరకు లేవలేను. భట్టిదేవి వెడలిపోవు కొంతసేపటికిఁ గాళింది చక్రవర్తితో నిట్లనెను. ఇంకను నీవు ప్రాముఁడవేనా? చక్రవర్తి: కాదమ్మా! కాను. కాళింది: ఇదివరకు కొక మతమును నాశనము చేసితివి. ఇప్పుడింకొక మతమును నాశనము చేయకుము. చక్ర: నే నిప్పుడేమి చేయలేను. ఇదియంతయుఁ గే దాని సుస్థితియో దుస్థితియో భావుకుల శాంతిసూత్రముని చేతిలోఁ బడినది. కాళింది: నేను పుష్యబహుళ చతుర్దశి, మాఘబహుళ పూర్ణిమనాటికి నావద్దకు రమ్ము. నీవును నీ పట్టమహిషియు రండు. నా కోపుగా నన్నుమగవద్దు. నీ జన్మ రహస్యమప్పుడు చెప్పెదను.

చక్రవర్తి యొక యగాధమైన వాప్యక్షో భాగమునుండి పైకి లేవఁదీయఁబడుచున్నట్లుగా లేచి వెడలిపోయెను. పోయిన నాఁడు సాయంత్రము భట్టిదేవి సౌధమునకుఁ బోయెను. ఇరువది యేండ్లు లేని యనుభవానము ఆనందము, ప్రేమ, నవ్వు, ముచ్చట్లు, యన్నియు నట్టిపడగా 'భట్టీ' యని పిలచెను. భట్టిదేవి చక్రవర్తినిఁ జూచుచు, దానిరువదియేండ్లుగా నొకరి నొకరెఱుఁగక యుండుట మిథ్యవలెఁ జతుర్వింశతి వత్సర కాలము పరిచయ వికాసభరిత మైనట్లు, వసంతకాలము వారి మనఃపుష్పవనమునఁ బ్రకాశించినట్లు భావించెను. ఇద్దఱు బాలదంపతులవలె. లేత తీవలవలెఁ గౌఁగిలించుకొనుచుంత యయ్యెను. ఆ కౌఁగిలింతను నిఱువదియేండ్లైన సంసారపు

గామసౌఖ్యజనితశాంతిభారమడువచ్చి నట్లుండెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'భట్టీ! కాళిందీదేవిని నీవు చూచుటకు వచ్చితివి కావు. అసలీ నాఁడామెను జూడవలసినది. ఆమె భదంతాచార్యునితో వాదించెను. బౌద్ధమతమును ముక్కుదూఁగనగా విమర్శించెను. ఆచార్యునకుఁ బెదవి కదలినదికాదు. ఆమె దేమి పాండిత్యము! నాకు మున్నే బౌద్ధమతమునందు విశ్వాసము లేదు. ఇప్పటి కసలే లేదు. బౌద్ధమతము మత మేమిటి? ఒక నీతిమార్గము. అమ్మ యన్నదికదా! 'నీతి కేమున్నది? ఏ మత మవినీతిని బోధించును' అని. నీరందఱకు నాతండ్రి శాంతిమూల మహారాజుగారికన్న నెక్కువ తెలియునా? ఆయన కృతయుగపురుషుఁడు. నీ విప్పుడే కాళిందీదేవి దగ్గరకుఁ దీసికొని పోదును గాని, నవ్వుచున్నావు. నీవు రాకపోయినచోఁ జేయిపట్టుకొని లాగికొని తీసికొని పోదును. ఆమె మాఘపూర్ణిమనాఁడుగాని మనలనిద్దరను రావద్దన్నది. ఇఱువదియేండ్ల విరహాగ్ని, నా కామె యొక్కదినములో విరహతాపమంతయుఁ దీసివైచినది. కాని యింత నిర్మించిన బౌద్ధమతమును నేను మఱల నెట్లు వెల్లగింతును? అయినను నీ రాజ్యము, నీ మతము బాహుబలునివి. నా కేమి యవసరము?' అనెను. భట్టిదేవి యిట్లనెను. 'అవును. మన కేమి యవసరము. ఈ పదునాలుదినములు మనము బౌద్ధులమే.' చక్రవర్తి: ఓసీ భట్టీ! సరిగాఁ గాళిందీదేవి యాలోచించినట్లే యాలోచించుచుంటివి. నీ వెవ్వరవు? భట్టి: నేను క్షత్రియను. చక్రి: కాళింది భద్రుని కూఁతురు. ఆమెయు క్షత్రియయే. మీ క్షత్రియ స్త్రీల భావనాబలము; అమ్మో!

రాజ్యమంతయు నాఁటి సంయోగము గల్గినదై వాస్త యయ్యెను. చక్రవర్తి భట్టిదేవి సౌధమునఁ బరమమైన శాంతి సౌఖ్యములనుభవించుచుండెను. బాహుబలుఁడు రాజ్యము వెలుపల శత్రువులు చేయు దాడుల నెదుర్కొనుటకు సైన్యసన్నాహములతో మిక్కిలి కలత పొందుచుండెను. వీరపురుషదత్తుఁడు విజయపురమున భిక్షుకునివలె సంచరించుచుండెను. బాహుబలుఁడు సామ్రాజ్య వీథులలోఁ బట్టపు టేనుఁగులమీఁద సంచరించుచుండెను. భట్టిదేవి చక్రవర్తికిఁ బతివ్రతచేయు పరిచర్య చేయుచుండెను. కొండబలి తన భర్తమీఁదికి దండెత్తబోవు నన్నగారి కెలన యుద్ధాశ్వముపైఁ గత్తిఁదూసి సంచరించుచుండెను. భట్టిదేవిపేర వీరపురుషదత్తుఁడు మహాచైత్యమునకు నాయక స్తంభములు నిర్మించెను. కొండబలి యన్నగారిచేత యుద్ధవీథులలో జయస్తంభములు నిర్మించుచుండెను. చక్రవర్తి మఱలిపోయిన శృంగారరసము పొరలివచ్చిన వైరాగ్యరసముతో వియ్యమందుచుండెను. బాహుబలునకుఁ బుట్టుకతో వచ్చిన భిక్షుకత్వము రాజ్యముతో వచ్చిన రౌద్రరసముతో వియ్యమందుచుండెను.

పంచదశాధ్యాయము

తెల్లని పాలరాతి మహాచైత్యపు నాయక స్తంభముల మీఁద మాఘపూర్ణిమా శిశిరజ్యోత్స్నలు తారాడు యూర్ధ్వపుండ్రములమీఁదఁ దిర్యక్పుండ్రములు తీర్చినట్లుండెను. బుద్ధదేవుని సమాధివలె వెన్నెల లాకాశమున గొంతమేఱ వ్యాపించి పైని లేనట్లుండెను. దూరము, దగ్గరయుఁగాని విజయపురీ పర్వ

తాగ్రదుర్గకుడ్యములకు వేసిన వెల్ల వెన్నెల కెరటముల నెల్ల, చల్ల చల్లగాఁ దెల్ల తెల్లగాఁ దాకెను. ఆ సమయమున గాళిందీసౌధోపరిభాగమునఁ బఱచిన నెల్లకంబళముపై నలువురు వ్యక్తులు కూర్చుండిరి. అందు ముగ్గురు స్త్రీలు; నాల్గవ వాఁడు వీరపురుషరత్నుఁడు. మూఁడవ స్త్రీ చక్రవర్తి. మేనయత్త శాంతిశ్రీ మహాదేవి. ఆమె తలమీఁద తెల్లని శిరోజములు తెల్లని పిల్ల వెన్నెలలు కాయుచున్నట్లుండెను. చక్రవర్తి కాళిందిని చెప్పబోవు కథను శాంతిశ్రీ సాక్ష్యమని గ్రహించెను. 'శాంతిమూలచక్రవర్తికి సంతానము లేదు. శాతవాహనుల సామ్రాజ్యము శాంతిమూలుని వశమైనందులకుఁ త్రైవర్ణికమైన హృదయము మిక్కిలి సంతసించెను. ఆయనకు సంతానము లేనందుకు దుఃఖించెను. అదియొక కథ. శాతవాహన సామ్రాజ్యము సంగతమైనంతనే ధాన్యకటకమున యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణుని కుమారుని కుమారుఁడు గోముఖశాతకర్ణి యిఱువది యేండ్లవాఁడు భృతిపై బ్రతుకుచుండెను. ఆ వంశములో సామ్రాజ్యము పోయెనుగాని, సామ్రాజ్యభావన పోలేదు. ఆ యిఱువది యేండ్ల శాతవాహనునకుఁ దనకు సామ్రాజ్యము లేదని పట్టలేదు. శాంతిమూలునకు సంతానము లేదని పట్టెను. ఆ వంశపుచేవ మెట్టిదో! సామ్రాజ్యములేని తమ వంశపరంపర సాగుటెందులకని, తా నవివాహితుఁడుగా జనిపోవలయునని. ఆత్మ యొకటి భావించినపుడు మనస్సు వేఱొకటి భావించును. ఆతని హృదయ మొక రాచకన్నియయందుఁ దగుల్కొనెను. శాతవాహనులు బ్రాహ్మణులు. ఆ రాచకన్నియ తండ్రి తన కూఁతు నా చక్రవర్తిత్వములేని చక్రవర్తి కిచ్చుట కంగీకరించలేదు. ఆమెయు నా శాతవాహనునియందు బద్ధమనస్క

యయ్యెను. పరస్పర దర్శనమాత్రమున వారిరువురు పులకిత బ్రహ్మపథములఁ బోయిరి. తెల్లపావురాల తుదిపుష్పాలతో జప్పాళలుచేయు వెన్నెల పిల్లలు వారి విరహప్పాల చున్నాలు సారించిరి. వారి పరస్పరాలోకన దీర్ఘమాత్రములు స్వాప్నిక ణాములంత దవ్వుండెను. వారి ప్రేమకు విరహవైక్లబ్యము లేదు. శిశిర దీర్ఘయామినులు బాల్య కిశాంతమునకై సూచికము లయ్యెను. ఇది సంయోగ సౌఖ్యాస్వాదము కాదు. విరహ భావనా సౌఖ్యఫలము. వారిరువురు నొకరి నొకరి తెలియఁగనే తెలియఁగరు. కన్నులు మాత్రమే కలసిన యా యువతీయువకుల సంయోగ వాంఛ శరీరాతిశాయి కావలయును. ఆత్మసంబంధి కావలయును. వారు వియోగదుఃఖ మనుభవింపలేదు. ఇట్లుండగా, నీ శాంతిశ్రీదేవి యారాచకూఁతు తండ్రివద్ద కొకరాయబారము తెచ్చెను. చక్రవర్తికి సంతానములేదు. క్షత్రియశిశువు కావలయును. ఆ శిశువు నెట్లో యొకట్లు రాజాంతఃపురము లోనికిఁ గొనిపోదుము. తాము కన్నశిశువు నెవరైన నిత్తురా?" యని. కన్నబిడ్డ నెవరిత్తురు? ఈను వెడలిపోయెను. ఈ వార్త యా కుటుంబములో నొక విచిత్రమైన యాలోచన పుట్టించెను. చక్రవర్తి కాఁబోవుబిడ్డ క్షత్రియ మాతృగర్భమైనచో సామ్రాజ్యభార వహనదక్షుఁడు కాడు. ఏమిచేయవలయు నేమి చేయవలయునని. అంత వారి కూఁతు రిట్లనెను. 'గోముఖ శాతకర్ణి చక్రవర్తుల యంశ కలవాఁడు. అతనికిఁ బుట్టిన సంతానము నట్లు చేయవచ్చునని. ఆ రాచకుమార్తె యిట్లు చెప్పిన త్రపారహితవాక్యము తల్లిదండ్రులకుఁ గోపము కలిగించెను. తండ్రి కోపించెను. తల్లి యిట్లనెను. "ఇది సమంజసమే. శర్మిష్ఠాది పూర్వ రాజకన్యలు చక్రవర్తులు కాదగిన సంతానము కొఱకు,

సామాన్య కోపభావమైన లజ్జాపరిత్యాగము చేయక పోలేదు."
దినములు గడువగా తండ్రి యంగీకరించెను. కాని గోముఖ శాతకర్ణి యంగీకరించలేదు. తన వంశాంకుర మీరీతిగాఁ జక్రవర్తిత్వమును బొందుట యెట్లాయని యోచించుకొనెను. ఆయన యిట్లు సమాధాన పఱుపఁబడెను. 'కాలము చెడ్డది. అది మఱల నీ యంకెకు రాదు. శాతవాహనులు ధారణి సుమారువందల యేండ్లు ధర్మరక్ష సలిపిరి. ఆ రక్ష మీవలన విరహితమైనను ధర్మరక్ష సాగవలయుఁగదా? శాంతిమూలునకు సంతానము లేనిచో సాగుచున్న ధర్మవాహిని యింకిపోవును. ఆయన యొక వేళ దత్తపుత్రుని కోరని చెప్పును. దానియందు సామ్రాజ్య భావనహానశక్తియు నుండకపోవచ్చును. ధర్మానుష్ఠానశీలత్వ ముండక పోవచ్చు' నని. గోముఖశాతకర్ణి యిట్లనెను. 'చక్రవర్తిత్వము మాలోనుండి పోయి చాల దినములైనది. ఇప్పటి నా సంతానముకూడ సామ్రాజ్య వహనసహము కాక పోవచ్చును' అనఁగాఁ గాదని చెప్పిరి. కాలమువలన సామ్రాజ్యము వానికి దూరముగాఁ బోయెనుగాని వాని రక్తమునందలి శక్తి యెచ్చటకుఁబోవునని యొప్పించిరి. అప్పటివఱకు గోముఖునకుఁ దన్నా రాచకూతురువలన సంతానము కల్పించుమని చెప్పుదురని యతఁడనుకొనలేదు. తన బంధువులలో నొక బాలిక నిచ్చి వివాహము చేయుదు రనిమాత్రమే యూహించెను. ఆ రాచకూతురి తండ్రి పోయి గోముఖునితో నిట్లు చెప్పెను. 'చక్రవర్తీ! మీరు శాంతిమూలుని సంతతి సాంతత్వము కలిగించుట యంగీకరించి నందులకు మీకుఁ గృతజ్ఞుడను. కాని, మీరు బ్రాహ్మణులు. ఇక్ష్వాకులది క్షత్రియ సామ్రాజ్యము. అందుచేత క్షత్రియ స్త్రీయందే తమరికిఁ గలిగిన సంతానము శాంతి

మూలపడుఁ జెందవలయును. తమరు నా కూఁతును ప్రేమించి తిరి. ఆమెయుఁ దమయెడల బద్ధానురాగయై యుండెను. నే నివ్వాహ్యాంగీకరింపలేను. మీ వివాహమున కిష్టపడు నంగీకరింపను. మీరు వివాహ మాడరాదు. ఈ ధర్మాపేక్షకొఱకు, ఆంధ్ర సామ్రాజ్య ధర్మపాలనకొఱకు మీ రామెయందు సంతానము గనవలయును. పురుషశిశువు కలిగినతరువాత మీకును నాకును సంబంధము లేదు. కట్టి ధర్మరక్షాభిలాషతోఁ దమరు దీని కియ్యకొందు రేని లోకోపకారము చేసినవా రగుదు' రనెను. గోముఖ శాతకర్ణి తా నిట్లనెను. 'నాకు సంతానమునం దాస లేదు. నాతో శాతవాహన వంశ మంతరించవలెనని నా యుద్దేశము కదుక నన్నేల బలవంతపెట్టవలయును?' అప్పు డామె తండ్రి యిట్లనెను. "ఆ సంతానము మీ సంతానము కాదు. మీ వంశముయొక్క పారంపరియుఁ గాదు. కట్టి ధర్మరక్షు" యనెను. ఎట్లయిననేమి? శాతవాహనుఁ డందు కంగీకరించెను. వారిరువురకు రహస్యసమాగమ మేర్పడెను. ఆ వీరపురుషుఁడు తన యీ ప్రియాసమాగమున మాసన్నక్షపరిస్థితికి జిక్కిలి దుఃఖించెను. ఆ రాచకూఁతున కానందమునందు లోపము లేకుండెను. ఆయన కానందమే లేకుండెను. ఆ యమ్మకుఁ దన కొడుకు చక్రవర్తి యగునని సంతోషము. ఆతనికిఁ గలుగఁబోవు సంతానము తనకు సంతానమే కాదని. వారిరువురు పరస్పర లగ్నచిత్తులైనను యీ విచిత్ర సంఘటనచేత నది శృంగారరసమే కాక పోయెను. మాధవీలత మాకందతరుశాఖపై పొత్తిగిల్లిన ట్లామె యతనిపై నొత్తిగిల్లును. ఆ మాకందతరువు పశ్చిమవాయువు చేత వెనుకకు లాగఁబడిన చివురాకు హస్తములుగాఁ బెడ మొగము పెట్టును. లోకమునందుఁ దేనటీఁగ పోయి పుష్పము

నందుఁ బరిభ్రమించుట కలదు. అప్పటిఁ బరిభ్రమింపక నిలచి యున్న తేనెటీఁగపైఁ బుష్పమే పరిభ్రమించెను. తాంబూలము సేవించి నవ్వినప్పుడు, పండి పగిలిన దాడిమీ ఫలములతో సంభోగశృంగారలక్ష్మి సామ్రాజ్యధురంధరుడైన వసంతుఁడా శాతవాహనుని మొగములోఁ గనిపించలేదు. ఆ రాజకుమారుని మాత్రము హేమంత హిమపాతమున స్నానమాడెను. వనలక్ష్మివలె నతనియందు వాంఛాదృగంచల యయ్యెను. వారిరువురి ప్రేమయు దృగంత పరిసారమాత్ర పరిపూర్ణమైనదికదా? అందుచే శోభాంచనములయందు విధురచాలనము లేకపోయినది. ఒక్కొక్కప్పుడు ముందు రాబోవు పరిస్థితులు వెనుకటి మాటలలో స్ఫురించును. ఆమె యొకనాఁడన్నది. 'స్వామీ! నీ యీ వైముఖ్యమువలన నేమి విపరీతశిశువు జనించునో? చక్రవర్తుల రక్తము నీ నాడులలోఁ బ్రవహించుచున్నది. అందుచేత బుట్టెడు బిడ్డ చక్రవర్తి కాకతప్పదు గాని నీ యీ వైముఖ్యము వలన వాఁడు సన్యాసి యగునేమో? నా యీ సంతాన భిక్షాభిలాషచేత వాడు భిక్షువగు నేమో?' యని. అప్పుడు చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'అది కాదమ్మా! మన సంయోగము ధర్మమైనది కాదు, అధర్మమైనదికాదు. ధర్మాధర్మములుకాని యొక విచిత్ర ధర్మపరిపోషకమైన బుద్ధితో నాశిశువు జనించు ననుకొందును. నిజముగా మనము చేయునది జారత్వము. ఇది తల్లిదండ్రుల యంగీకారములోఁ జేయుచుంటిమి. తనతండ్రి యెవరో తెలియని సంతానము. తన తల్లి రహస్యముగఁ గన్న సంతాన మెన్ని పోకిళ్ళపోయినఁ బోవును. సర్వధర్మవిచ్ఛేదకారి యగును. సంప్రదాయ నిర్మూలనహేతు వగును. తల్లిదండ్రుల రహస్యకామ మంతయు వానియందొక విచిత్రమైన మనోవ్యాపారము లేర్ప

అది, యీ వ్యాకులత యెవరిమీఁదనో, యెందుకో తెల్పరాని పగగాఁ బరిణమించును. అతనివలన లోక మంతయును దుఃక్షోభము పొందును. ఇట్టిసంతానమును గనుట లోకమున కేల పీయవలయును?" ఈమాటల నా దాసీజనము నెంతదిగులుపడెనో యెవరు చెప్పగలరు? కాని శాంతిశ్రీదేవికి దాదావశమైనది. ఆమె యింతటి సమస్యగోపన మెట్లు చేయునో యనియు నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఆ యాశ్చర్యములో నాదంపతులు తన కోపముతో మఱచిపోవుచు వచ్చిరి."

అంత శాంతిశ్రీ యిట్లనెను. "అప్పటికే నా యన్నగారికి వార్ధక్యము పొడచూపుచుండెను. మాఠరీదేవియు యౌవనము గడచిన స్త్రీ. ఆరాచకూఁతురు తల్లిదండ్రులకుఁ బట్టిన భయమే మాకును బట్టెను. నా యాలోచన చక్రవర్తికిఁ దెలిసినచో నంగీకరింపఁడు. ఆ పన్నాగ మంతయు నేనే పన్నితిని. నాకిద్దరే సాయపడిరి. మాఠరీదేవియు నాపరిచారిక యొకతెయు. మాఠరీదేవి కాపురమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నాయందు మిక్కిలి గౌరవము కలది. ఆమెకు నాయం దెంతవిశ్వాస మనగా నేను దలచినపని, చేసినపని సర్వథా నిశ్శ్రేయసములని. నా రాజనీతి వేత్తృత్వము, నావివేకము, నామెను నాయెడల భక్తురాలుగాఁ జేసెను. ఆమె మా యన్నగారియందుఁ బరమభక్తురాలు—మనసా, వాచా, కర్మణా. ఆమె యాయన నెప్పుడుఁ బ్రతారించలేదు. ఈ యొక్క విషయములోఁ బ్రతారణము జరిగెను. దీనివలన నేదైన పాపమున్నచో నాపాపమంతయు నేను దీసికొందునని యామెను దులసివద్ద నిలుచుండఁబెట్టి మాఠరీబృందముగఁ బ్రదక్షిణముచేసి ప్రమాణముచేసితిని. తరువాతఁ జక్రవర్తికి బురుషసంతానము కలుగునని కార్తాంతికులచేతఁ బదేపదే చెప్పించి

తిని. చక్రవర్తికిఁ జినర చినరకు విశ్వాసము కలిగెను. ఇంతలో ధాన్యకటమునుండి యా రాచకూఁతురు గర్భవతి యని వార్త వచ్చెను. నాటినుండి నే నాడిన దొక నాటకమా? మారశ్రీదేవికి సీమంతోత్సవము చేయించితిని. పట్టణమంతయుఁ బండ్లగంపలు పంచిపెట్టించితిని. మూఁడునెలలు దాటినతరువాతఁ జక్రవర్తి నాయొద్దిక లెన్నియేనిపడెను. ఇది యిట్లుండగా రాజ్యములో నెట్లు పుట్టెనో యొక కింవదంతి పుట్టెను. మారశ్రీదేవిగర్భము లేదు, గర్భములేదు. ఇదియొక నాటక మాడుచున్నారని. అట్టి వదంతి పుట్టినచోట నెల్ల గలుపేరించితిని. ఆఱు నెలలు గడచు సరికి నా తలప్రాణము తోకకు వచ్చెను. అది వర్షర్తువు. నాఁడెల్ల వాన కురియుచునే యుండెను. సాయంకాలమునకు శిశూదయము జరుగునని, జరిగిన తరువాతఁ బది గడియలలోఁ బురుషశిశువైనచోఁ బడవమీఁదఁ దెచ్చి యందిత్తురనియు, వార్త వచ్చెను. భగవంతుఁడు నాప్రయత్నముల కనుకూలించెను. వేసిన చినుకేగాని తీసిన చినుకే లేదు. రాత్రి రెండు జాములు దాటినతరువాత కొంచెము తెఱపియిచ్చెను. అంతఃపురములో వేన్నీళ్ళు, గంగాళములు నా యదుపులోనున్న యొక మంత్రసానిని, సర్వము సిద్ధముగా నుంచితిని. ప్రతిపదము మగశిశువు కలుగ లేదేమోయన్న భయము. ఆ నాఁ డెంతమంది మ్రొక్కుల బంగరుసంచులతో బంధించితినో భగవంతున కెఱుక. చివర కన్నియు సరిగా నడచెను. నే నొక బుద్ధిహీనురాలను. ఆ రాచకూఁతురు ధనమున కాశించి తన శిశువు నిచ్చుచున్నదని తలచితిని. ఈ నలుఁబదియేండ్లు నాకా విషయమున యథార్థ జ్ఞానము కలుగలేదు. ఈనాఁడు బోధశ్రీ చెప్పిన మాటలవలనఁ దెలిసినది. అహా! ఆ దంపతులు మనుష్యులా? దేవతలా?

వారి ధర్మచింతన మెట్టిది? మగశిశువు ప్రాప్తించెనన్న సంతోషములో నే నామె కొసంగనది నని తీసికొనిపోయిన ధనమే మొసగలేదు. నాకు జ్ఞాపకమున్నది చూచితిని. అప్పటి కప్పుడే నామె తన పురిటిపడకలో జారి కూర్చుండెను."

కాళింది మరల నిట్లనెను. "గోముఖశాతకర్ణికి గిరి పుత్రుడని నామాంతరము. అందుచేత నీ తల్లి వీరపురుష దత్తుడని పేరుపెట్టెను"

శాంతిశ్రీ యిట్లనెను. 'అవును. ఆ పేరు నీ కన్నతల్లి పెట్టినదే. ఇచటికివచ్చిన మాతృకదా నీ పెట్టెలో నొక తాటి యాకుమీద నెత్తుటి యక్షరములతో వీరపురుషదత్తుడని వ్రాయబడియుండెను.

కాళింది యిట్లనెను. "ఈ నామకరణము గోముఖ శాతకర్ణియే చేసెను. ఆయన తన నఖాగ్రమును గ్రుచ్చి గిరి దత్తు నెత్తుటిలో నొక సన్నని ముంచి పుచ్చుకొని యా తాటి యాకుమీద వ్రాసెను. అంతవఱకు వీరపురుషునకు లేని మమ కార మా నిమేషమున వేయిమడుంగులై కలిగెను. తనకొడు కును దాను వదలననెను. మీ సామ్రాజ్య మేమైన నా కేమి? ఈ శిశువు నాగస్వము. నాకుం దెలియక యక్కఱలేదనుకొన్న సంతానము, ఇది యాంధ్రవిష్ణువు దేజము. ఈ తేజమును నా వంశములోనుండి వెలికిఁబోనీయనని. అప్పుడే బొదుకాడించిన యా శిశువును వదలలేదు. ఆ రాజకుమారుడును, నామె తల్లి తండ్రులును పరిదీనవదనులై ప్రార్థించిరి. ఆ శిశువుతల్లి చివరకు మెత్తని బలవంతముచేసి తన్ను వివాహము చేసికొందు నని వాగ్దానమిచ్చి బతిమాలించుకొనెను. వీరపురుషుడు నిజముగా నా రాచకన్నె తన్ను వివాహమాడ ననుకొనెను. ఆమెయుఁ

దల్లి దండ్రుల నొప్పించవచ్చు ననుకొనెను. కాని యామె తలిదండ్రు లంగీకరించుటకు మిగుల ప్రయాసయయ్యెను. రెండేండ్లు గడచెను. వా రంగీకరించినతరువాత వీరపురుషుఁడు తాను పెండ్లి చేసికొన ననెను: ఆయన నిరాకరించుటచేత నామె తల్లి దండ్రులకుఁ గోపమువచ్చెను. ఆ వివాహము జరుగునో జరగదో తెలుటకు పదునాఱేండ్లు పట్టెను. అప్పటికి గోముఖశాతకర్ణి విరాగియై వెడలిపోయెను: ఎచ్చటికిఁ బోయెనో యెవ్వరికిని దెలియదు. ఆరాజకూతురు నాటికి ముప్పదియేండ్లుదాటిన యువతి. భర్త దేశాంతరముపోగాఁ దానేమిచేయును? బౌద్ధసన్యాసినివలె వేషము వేసికొనెను. శాంతిశ్రీతోఁ బ్రతిసంవత్సరము వచ్చితన బిడ్డను చూచిపోవుచున్న యామె తనబిడ్డకుఁ బదునెనిమిదేండ్లు వచ్చి శాంతిమూలచక్రవర్తియు, మాఠరీదేవియుఁ జనిపోయిన పదమూఁడవ దినమునఁ దల్లి చనిపోయిన దని దుఃఖించుచున్న వీరపురుషదత్తునకుఁ జనిపోలేదు. బ్రతికియేయున్నానని చెప్పటకుఁ బోయిచూచెను. ఆ మాతృదుఃఖపరిశుష్కతాస్యుని, తన కన్నకొడుకును జూచి యామె యేమనుకొనెనో! అతని చచ్చిపోయిన తల్లి మఱల నేల బ్రదుకవలయుననియే వెడలిపోయెను. ఆతల్లికి నా బిడ్డమీఁది మమకారమెట్టిదో! ఆమె తాను దనబిడ్డ బౌద్ధుఁడని బాధురాలయ్యెను. తనబిడ్డ బౌద్ధుఁడైనందుల కామె యెంత దుఃఖించెనో తెలియదు: తానేమో ధర్మరక్షణకై యంతజేసెను. తనకొడుకు తనయూహించిన ధర్మమునకు వ్యతిరేకముగా నడచెను. తానేమి చేయఁగలదు. తా నతని తల్లినని చెప్పికొనుటకాస్కారములేదు. తనకుఁ దనబిడ్డను బిడ్డా యని పిలిచికొను యోగ్యత లేదు. ఆమె మనస్సెంత కొక విచారము పట్టెను. వీరపురుషుఁడు తన కుమారుఁడు డిల్లయొక్క

కని విన్నచో నేమగును? తానే తన చేతులారఁ జెడఁగొన్నచో నిట్లు కానిచ్చునా? ఆ రాచకాంతుని మనస్సులో గోముఖ శాతకర్ణికిఁ దనవలన జరిగిన మహాపరాధము శల్యమువలె బాధింపఁ జొచ్చెను. ఆమె చిన్నప్పటినుండియుఁ బండితురాలైన గురువులయొక్క వేదమతము నంతయు నెఱిఁగినది. ఆ కొడుకు నెట్లు బౌద్ధమతాచార్యులతో వాదించి వాదించినతము తన కొడుకుచేతఁ గాదనిపించవలయునని మానము పొందిన యామెకు మితిలేక. ఆమెకు తన కొడుకునం దొకవిశ్వాసము. అతని రక్తములో శుద్ధమైన బ్రాహ్మణమతాభిమానము గల గుణము లున్నవి. వాదించినచో నతని ప్రకృతి సహజముగా నీ వాదమున కభిముఖమగును. బ్రాహ్మణుడు కానివానికి బ్రాహ్మణమతము లోని మర్మము లెట్లు తెలియును? జన్మచేత దానియందభిమా నము లేనివాని కెట్లు రుచించును? ఏ మతములోఁ బుట్టిన వాని కా మతసిద్ధాంతములు సహజములు, సహజ యథార్థ ములుగాఁ గనిపించును. ఒకవిషయము సిద్ధాంతముగా యాథా ర్థ్యముగా భాసించుటకు మనుష్యుని రక్తము, వాని పెంపకము, వాని పరిచయము మూఁడును హేతువులు. దీనిలోఁ బూర్వ పూర్వము బలీయము. అందుచేత నామెకుఁ దనకొడుకు తన వాదము నంగీకరించు నని ప్రబల విశ్వాసము. కాని యామె తనకొడుకు నొక్కనినే మార్చుకొనఁగలదు. కాని రాజ్యమునం తయు మార్పు చేయఁగలదా! గోముఖశాతకర్ణి యేమనెనో! నాకు సామ్రాజ్యము పోయినదనెను. ఆయన యనఁగా నెవరు? వేద ధర్మము. ఆ వేదధర్మములకు సామ్రాజ్యము పోయినది. కాని యా నీచపురుషుని శరీరములోఁ గల రక్తమునందు వేదధర్మ మెట్లు నశించినది? అందుచేత నాయమ ప్రేమనుండి పుట్టిన ప్రేమ,

ఏకపురుషవ్రతుని రక్తములో వేదధర్మము ప్రవహించదు. ఇది యామె విశ్వాసము. ఆమె తన కడుపునుండి పుట్టిన బిడ్డయొక్క వేదధర్మ పునరుద్ధారణకొఱకు మాతృత్వము బలియిచ్చియుండి తన కన్నతల్లియొక్క భాగమునే చంపివేసెను. ఏకపురుషవ్రతుఁడు శాంతిమూలమహారాజు కొడుకు. మాఠరీదేవి కొడుకు. శరీరముచేత సామ్రాజ్యముచేత శాలికుమారుఁడు. ధర్మముచేత గోముఖ శాతకర్ణి కుమారుఁడు. శరీరముచేత గోముఖ శాతకర్ణి కుమారుఁడు. ధర్మముచేత శాంతిమూల మహారాజు కుమారుఁడు. శరీరసృష్ట్యా మాఠరీదేవి కొడుకు. ధర్మసృష్ట్యా యా రాజకుమారుఁడు కొడుకు. కావోయి తండ్రీ! శరీరముచేత నా రాజకుమారుఁడు కొడుకు. ధర్మముచేత మాఠరీదేవి కొడుకు. అటునిటు ధర్మము చెడలేదు. ధర్మముచేత నతని మాతాపితృలు నిరువంకలఁ జెడలేదు. శరీరములచేత వారలు చనిపోయిరి. ఆ రాజకుమారుఁడు తన కుమారుని కెంత చేయవలయు ననుకొన్నదో యంతయుఁ జేసినది. బౌద్ధాచార్యులతో కొడుకు నెదుట వాదించినది. అతని వాదము పరాస్తము చేసినది. కొడుకును వేదధర్మమందు రక్షించినది. ఏకపురుషుని ఋణము తీర్చినది. నడుమ వచ్చిన కొంచెము దోషమును దొలఁగించినది. నీవు క్షత్రియ స్త్రీకిని బ్రాహ్మణునకును జన్మించినావు. నీది నీచజన్మము కాదు. నీ భార్య భట్టిదేవి జన్మకన్న నీజన్మ యుత్తమమైనది. నీకు సందేహము తీరినదా?” యనెను.

అంత భట్టిదేవి యిట్లు సంబోధించెను. ‘అత్తా’ అని. కాళింది తన ముక్కుపై వ్రేలుంచుకొనెను. భట్టిదేవి గుక్క త్రిప్పుకొని యిట్లనెను. “తల్లీ! సందేహ మెవరికి? ఆయనకు లేదు. నాకు లేదు. నా కున్న దని యాయన యను

కొనుచుండెడివాఁడు. ఇదియంతయు నొక కపటనాటకముగా జరిగెను. మహాపురుషుఁడైన వీరపురుషుఁ డేతాదృక్స్త్రీ పరిణామము చెప్పనే చెప్పెనుగదా! అట్లే జరిగినది. బాహుబలుఁడను పెద్దవాఁడయ్యెను. ఱే పతనిఁ పట్టాభిషేకము జరుగును. అతని వేదధర్మముగూర్చి నీకేమి? నాకేమి? అతఁడు బౌద్ధుఁడై పుట్టెను. బౌద్ధుఁడై పెరిగెను." వీరపురుషదత్తుఁ డిట్లనెను; "నిజమే. అతఁడు బౌద్ధుఁడై పుట్టెను. బౌద్ధుఁడై పెరిగెను. నాకేమి? నీకేమి? భట్టీ! అతనికి ఱేపే పట్టాభిషేకము చేసి నా దారి నేను బోయెదను. ఎప్పటికిఁ బోదునో యెవరికిఁ దెలియును? బౌద్ధభిక్షువను బ్రాహ్మణ సన్యాసి నగుదును. నీవు అ——కాదు. కాళిందీదేవి సౌధమున నీ జీవితమును వెళ్లఁబుచ్చుము. శాంతిమూలమాఠరీదేవులు లేని రాజాంతఃపురములో మన కేమి పని?"

సమాప్తి.